

सबैका लागि शिक्षाको
विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन

२

०

१

५

सबैका लागि शिक्षा

सबैका लागि शिक्षा
२०००-२०१५ :
उपलब्धि र चुनौतीहरू

संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय
शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा
सांस्कृतिक सङ्गठन

सार सङ्क्षेप

सबैका लागि शिक्षा २०००-२०१५ : उपलब्धि र चुनौतीहरू

सार सङ्क्षेप

संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय
शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा
सांस्कृतिक सङ्गठन

युनेस्को
प्रकाशन

यो प्रतिवेदन अन्तर्राष्ट्रिय समुदायका तर्फबाट युनेस्कोको सहयोगमा तयार पारिएको एक स्वतन्त्र प्रकाशन हो । यो प्रकाशन प्रतिवेदन टोलीका सदस्य लगायत अन्य थुप्रै व्यक्ति, संस्था, निकाय र सरकारहरूको संयुक्त प्रतिफल हो । यस प्रकाशनमा उल्लेख भएका नाम, पदवी तथा सामग्रीहरूको प्रस्तुतिका क्रममा व्यक्त विचार तथा धारणाले कुनै मुलुकको कानुनी स्थिति, क्षेत्राधिकार, सहर वा स्थान, अधिनता तथा सीमाको आधिकारिकताका सम्बन्धमा युनेस्कोको अभिव्यक्ति वा धारणाको प्रतिनिधित्व गर्ने छैनन् । सबैका लागि शिक्षाको अनुगमन प्रतिवेदन टोली यस प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका तथ्य र सूचनाहरूको छनोट र प्रस्तुति तथा अभिव्यक्त विचारहरूका लागि जिम्मेवार छ । यी विचारहरू युनेस्कोका हुनु जरुरी छैन । प्रतिवेदनमा व्यक्त विचारका लागि समग्र रूपमा यसका निर्देशक जिम्मेवार रहने छन् ।

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ को टोली :

निर्देशक : आरोन बेनाभोट

Manos Antoninis, Ashley Baldwin, Madeleine Barry, Nicole Bella, Nihan Köseleci Blanchy, Emeline Brylinski, Erin Chemery, Marcos Delprato, Joanna Härmä, Cornelia Hauke, Glen Hertelendy, Catherine Jere, Andrew Johnston, Priyadarshani Joshi, Helen Longlands, Leila Loupis, Giorgia Magni, Alasdair McWilliam, Anissa Mechtar, Claudine Mukizwa, David Post, Judith Randrianatoavina, Kate Redman, Maria Rojnov, Martina Simeci, Emily Subden, Felix Zimmermann and Asma Zubairi.

पूर्व प्रतिवेदन टोली

यस भन्दा अघिका विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन टोलीका निर्देशक र सदस्यहरूले सन् २००२ देखि प्रतिवेदनमा पुऱ्याएको अमूल्य योगदान प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

पूर्व प्रतिवेदन टोलीका निर्देशकहरू :

Nicholas Burnett, Christopher Colclough, Pauline Rose and Kevin Watkins

पूर्व प्रतिवेदन टोलीका सदस्यहरू :

Carlos Aggio, Kwame Akyeampong, Samer Al-Samarrai, Marc Philippe Boua Liebnitz, Mariela Buonomo, Lene Buchert, Fadila Caillaud, Stuart Cameron, Vittoria Cavicchioni, Mariana Cifuentes-Montoya, Alison Clayson, Hans Cosson-Eide, Roser Cusso, Valérie Djoze, Simon Ellis, Ana Font-Giner, Jude Fransman, Catherine Gimisty, Cynthia Guttman, Anna Haas, Elizabeth Heen, Julia Heiss, Keith Hinchliffe, Diederick de Jongh, Alison Kennedy, Léna Krichewsky, François Leclercq, Elise Legault, Agneta Lind, Anaïs Loizillon, Patrick Montjourides, Karen Moore, Albert Motivans, Hilaire Mputu, Michelle J. Neuman, Delphine Nsengimana, Banday Nzomini, Steve Packer, Ulrika Peppeler Barry, Michelle Phillips, Liliane Phuong, Pascale Pinceau, Paula Razquin, Isabelle Reullon, Riho Sakurai, Marisol Sanjines, Yusuf Sayed, Sophie Schlondorff, Céline Steer, Ramya Subrahmanian, Ikuko Suzuki, Jan Van Ravens, Suhad Varin, Peter Wallet and Edna Yahil.

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन एक स्वतन्त्र वार्षिक प्रकाशन हो । यसलाई युनेस्कोले सहजिकरण र सहयोग गरेको छ ।

प्रतिवेदन सम्बन्धी थप जानकारीका लागि तलको ठेगानामा सम्पर्क गर्नुहोला :
सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन टोली
c/o UNESCO, 7, place de Fontenoy
75352 Paris 07 SP, France
Email: efareport@unesco.org
Tel.: +33 1 45 68 07 41
www.efareport.unesco.org
efareport.wordpress.com

यसमा भएका त्रुटि तथा छुट भएका कुरा
www.efareport.unesco.org अनलाइन
संस्करणमा सुधार गरिने छ ।

© युनेस्को, २०१५
सर्वाधिकार सुरक्षित
प्रथम संस्करण
संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा सांस्कृतिक सङ्गठन
७, प्लेस डे फोन्टेनोइ, ७५ ३५ २ पेरिस ०७ एसपी,
फ्रान्स
978 9937 8932 4 4
ISBN ९७८-९९३७-८९३२-४-४
नेपाली मुद्रण : सेवा प्रिन्टिङ प्रेस, काठमाडौं, नेपाल

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमनका पूर्व प्रतिवेदनहरू
२०१३-१४ सबैका लागि गुणस्तर सुनिश्चित गर्न शिक्षण र सिकाइ
२०१२ युवा र सिप : शिक्षा र कामको आवद्धता
२०११ अदृश्य सङ्कट : सशस्त्र द्वन्द्व र शिक्षा
२०१० सीमान्तकृतसम्मको पहुँच
२००९ असमानतालाई चिर्दै : किन सुशासनको महत्त्व छ
२००८ सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा: के यो लक्ष्य पुरा गर्न सकिनेछ ?
२००७ सबल आधार : प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा
२००६ जीवनका लागि साक्षरता
२००५ सबैका लागि शिक्षा : गुणस्तरमा जोड
२००३-०४ लैङ्गिक सन्दर्भ र सबैका लागि शिक्षा : समानताका लागि फड्को
२००२ सबैका लागि शिक्षा : के विश्व सही दिशामा छ ?

लाइब्रेरी अफ कङ्ग्रेसमा सूचीकृत तथा इक उपलब्ध छन्
मुद्रण : युनेस्को
ग्राफिक डिजाइन : एफएचआइ ३६०
ले आउट : एफएचआइ ३६०

आवरण चित्रहरू (बायाँ देखि क्रमशः) : Karel Prinsloo, Mey Meng, UNICEF/
NYHQ2004-0991/Pirozzi, Nguyen Thanh Tuan, UNICEF/NYHQ2005-
1176/LeMoyné, Magali Corouge, Benavot, Eva-LoQa Jansson, BRAC/
ShehzadNoorani, UNICEF/NYHQ2005-1194/LeMoyné, Karel Prinsloo,
Magali Corouge, Tutu Mani Chakma, Benavot, Amima Sayeed

प्राक्कथन

सन् २००० मा सेनेगलको डकारमा भएको विश्व शिक्षा मञ्चमा विश्वका १६४ राष्ट्रले सन् २०१५ सम्ममा ६ ओटा बृहत् शैक्षिक लक्ष्य पुरा गर्ने एउटा महत्वाकाङ्क्षी एजेण्डाको सुरुवात गर्दै 'डकार कार्यढाँचा, सबैका लागि शिक्षा : हाम्रो सामूहिक प्रतिबद्धता' मा सहमति जनाए। यसको प्रगति अनुगमन गर्न, लक्ष्य र उपलब्धिबिचको अन्तर देखाउन तथा विश्वव्यापी दिगो विकासका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गर्न युनेस्कोले सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनका कामहरू सुरु गरेको हो।

सन् २००० देखि अहिलेसम्म आइपुग्दा विश्वमा निकै प्रगति भएको छ, तर सबैका लागि शिक्षाका मामिलामा हामीले त्यहाँसम्म प्रगति गर्न सकेका छैनौं। सरकार, नागरिक समाज र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको ठुलो प्रयासका बावजूद पनि विश्वले सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सकेको छैन। तर पनि यसको सकारात्मक पाटो के छ भने सन् २००० मा भन्दा विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिका र किशोर किशोरीहरूको सङ्ख्या अहिले झण्डै आधा घटेको छ। सबैका लागि शिक्षा अभियानमा भएको तिब्र प्रगतिका कारण डकार सम्मेलनदेखि यता थप झण्डै ३४ मिलियन बाल बालिकाहरू विद्यालय जाने आँकलन गरिएको छ। यसको सबैभन्दा ठुलो उपलब्धि त लैङ्गिक समानता अझ विशेष गरी प्राथमिक शिक्षामा लैङ्गिक समानतातर्फ रहेको छ। यद्यपि विश्वका एक तिहाइ मुलुकमा अझै पनि शिक्षामा लैङ्गिक विभेद कायमै रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ। सरकारहरूले सबैका लागि शिक्षामा उनीहरूले प्रतिबद्धता जनाए अनुसार नै सबै बाल बालिकाले गुणस्तरीय शिक्षा पाएका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका परीक्षणहरूमा फर्त सिकाइ उपलब्धिहरूको मापनमा वृद्धि गरेका छन्।

यी सबै प्रगतिका बावजूद पनि उपलब्धि भने सन्तोषजनक नभएको विगत १५ वर्षदेखिका अनुगमनहरूले देखाएका छन्। अझै पनि विश्वका करिब ५८ मिलियन बाल बालिकाहरू विद्यालय बाहिर छन्। झन्डै १०० मिलियन बाल बालिकाहरूले प्राथमिक शिक्षा पुरा गर्न नसकेको स्थिति छ। शिक्षामा असमानता यसरी बढेको छ कि अति विपन्न र अति पिछडिएका वर्गले सबैभन्दा ठुलो भार खेप्नु परेको छ। धनी वर्गका बाल बालिकाभन्दा गरिब वर्गका बाल बालिका विद्यालय नजाने सम्भावना चार गुणाले बढी छ भने प्राथमिक शिक्षा पार नगर्ने सम्भावना पाँच गुणाले बढी छ। द्वन्द्व यसको प्रमुख बाधकको रूपमा रहेको छ। विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिकाको ठुलो सङ्ख्या द्वन्द्वग्रस्त क्षेत्रमा हुनुले यसको पुष्टि गर्दछ। दुःख लाग्दो कुरा के छ भने प्राथमिक शिक्षामा कम गुणस्तरीय सिकाइका कारण विद्यार्थीले आधारभूत सिप हासिल नगरीकन विद्यालय छोड्छन्।

अझै पनि शिक्षामा लगानी निकै कम छ। धेरै राष्ट्रहरूले शिक्षामा लगानी त बढाएका छन्, तर थोरैले मात्र राष्ट्रिय बजेटमा शिक्षालाई प्राथमिकतामा राखेका छन्। धेरै मुलुकले लगानीको अन्तर कम गर्न बजेटको २० प्रतिशत शिक्षाका लागि सिफारिस गरेकोमा त्यो पनि छुट्याउन सकेका छैनन्। दातृ निकायहरूको अवस्था पनि लगानीका हिसावले सन्तोषजनक छैन। सुरुमा अनुदानमा निकै वृद्धि गरेका भए पनि सन् २०१० देखि अनुदान ह्वात्तै घटाएका छन् साथै बढी आवश्यकता भएका राष्ट्रहरूलाई चाहिने जति प्राथमिकता दिएका छैनन्।

यो प्रतिवेदन यिनै अनुभवहरूको आधारमा भविष्यमा विश्वव्यापी दिगो विकासका मुद्दामा शिक्षाको भूमिकाका लागि कडा सुझाव प्रदान गर्न तयार गरिएको हो। यसका उद्देश्यहरू प्रष्ट छन्। शिक्षाका नयाँ

लक्ष्यहरू विशिष्ट, सान्दर्भिक र मापनयोग्य हुनुपर्छ। सीमान्तकृत र पिछडिएका, शिक्षाको पहुँचसम्म पुग्न नसकेका र शैक्षिक अधिकारबाट वञ्चित भएका समूहलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्दछ। शिक्षामा गरिने लगानीलाई अत्यधिक वृद्धि गर्नुपर्छ। खर्चको ठुलो हिस्सा सरकारले व्यहोरेको भए तापनि विशेष गरी अत्यधिक सहयोगको आवश्यकता भएका तर निम्न र निम्नमध्यम आय समूहका मुलुकहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले अनुदान वढाउनु पर्दछ र यसलाई दिगो राख्नुपर्दछ। सबैका लागि शिक्षाको अबको मुद्दाले सबै सरोकारवालाहरूको ध्यानाकर्षण गर्न तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र प्रचारप्रसार लगायत अनुगमनमा अभि सशक्त ढङ्गले लाग्नुपर्ने आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ।

सन् २०१५ सम्म आइ पुग्दा सबैका लागि शिक्षाका विश्वव्यापी प्रतिवेदनहरूले ठोस मूल्याङ्कन र विश्लेषणद्वारा नीति निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनमा अग्रणी भूमिका खेलेका छन् र सरकार एवम् नागरिक समाजका लागि बहसको बलियो आधार खडा गरेका छन्। अब हामी दिगो विकासका नयाँ लक्ष्यहरू लागु गर्नतिर उन्मुख हुँदा यो कार्यले निरन्तरता पाउने छ। सन् २०१५ पछि पनि हाम्रा प्रतिवेदनहरूले सबै राष्ट्र र साभेदारहरूलाई उपयोगी सुझावहरू दिँदै विश्वमा शिक्षाको स्थिति बारे विश्वसनीय र स्वतन्त्र विचारहरू प्रदान गरी नै रहने छन्।

सन् २००० देखि अहिलेसम्म जे जति उपलब्धिहरू भए तापनि सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको सुनिश्चितताका लागि अभै धेरै गर्नु छ। सामाजिक समावेशिता र दिगो विकासका मामिलामा र मानव अधिकारको सम्मानमा सशक्त र दीर्घकालीन लगानी भएको छैन। सन् २००० देखिको अनुभवले हामीले अब के गर्नु पर्दछ भन्ने पाठ सिकाएको छ। यसभन्दा बढी उपलब्धि हासिल गर्नका लागि यिनै अनुभवहरूका आधारमा अरु धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ।

इरिना बोकोभा
महानिर्देशक, युनेस्को

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ को सार सङ्क्षेप

सन् २००० मा सेनेगलको डकारमा भएको विश्व शिक्षा मञ्चमा विभिन्न क्षेत्रीय सङ्गठन, अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन, दातृ निकाय, गैर सरकारी संस्था र नागरिक समाज लगायत १६४ राष्ट्रका सरकारहरूले सबैका लागि शिक्षाप्रति प्रतिबद्धता जाहेर गर्दै एक कार्य ढाँचामा सहमति जनाए। उक्त डकार कार्य ढाँचामा सन् २०१५ सम्ममा पुरा गरिसक्नुपर्ने ६ ओटा लक्ष्यहरू, तीसँग सम्बन्धित मापदण्ड र तिनको प्राप्तिका लागि सबै सरोकारवालाले अपनाउनु पर्ने १२ ओटा रणनीतिहरू समावेश थिए।

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनले सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरू र सहस्राब्दी विकासका लक्ष्यहरूमा समावेश गरेका शिक्षासँग सम्बन्धित दुई ओटा लक्ष्यहरूको लगभग वार्षिक रूपमा प्रगति अनुगमन गर्दै आएको छ। सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ ले डकार कार्य ढाँचामा उल्लिखित लक्ष्य प्राप्तिर्फ सन् २००० देखि लक्षित मितिसम्म भए गरेका कार्यहरूको समग्र प्रगति मूल्याङ्कन प्रस्तुत गर्दछ। यसले विश्वमा सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्य प्राप्त भए नभएको र सरोकारवालाहरूले प्रतिबद्धताको पालना गरे नगरेको लेखाजोखा गर्दछ। यसले प्रगतिको गति निर्धारण गर्ने सम्भावित तत्त्वहरूको व्याख्या समेत गर्दछ।

सबैका लागि शिक्षामा भएको प्रगतिको लेखाजोखा

लक्ष्य १ - प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा

अति जोखिममा रहेका तथा सुविधावाट वञ्चित बाल बालिकालाई विशेष रूपमा ध्यानमा राखी प्रारम्भिक बाल्यकालको हेरचाह तथा शिक्षामा व्यापक विस्तार तथा सुधार गर्ने।

- बाल मृत्युदरमा भन्दा ५० प्रतिशतले कमी आएको भए तापनि सन् २०१३ मा ५ वर्षमुनिका ६.३ मिलियन बाल बालिकाहरूको मृत्यु भयो, जसलाई रोक्न सकिन्थ्यो।
- बालपोषणमा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ, यद्यपि, विश्वमा हरेक चारमध्ये एकजना बच्चा पुङ्कोपनको शिकार भएको देखिन्छ। यो बाल बालिकालाई नभई नहुने पोषक तत्त्वको अति कमीको लक्षण हो।
- सन् २०१२ मा विश्वभरमा १८४ मिलियन बाल बालिकाहरू पूर्व-प्राथमिक शिक्षाका लागि भर्ना भए। यो सङ्ख्या सन् १९९९ को भन्दा भन्दा दुई तिहाइले बढी हो।

सन् १९९९ मा भन्दा सन् २०१२ मा प्राथमिक विद्यालयमा भण्डै दुई तिहाइ बढी बाल बालिकाहरू भर्ना भए

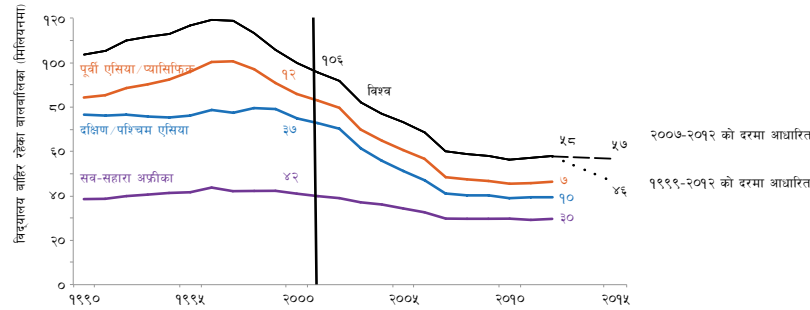
लक्ष्य २ - सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षा

सबै बाल बालिका, विशेष गरी बालिका, कठिन अवस्थाका बाल बालिका तथा अल्पसङ्ख्यक जनजातिका बाल बालिकाहरूलाई सन् २०१५ सम्म गुणस्तरयुक्त, निःशुल्क तथा अनिवार्य प्राथमिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने।

- सन् १९९९मा प्राथमिक विद्यालयको जम्मा भर्ना दर ८४ प्रतिशत थियो भने २०१५ मा यो बढेर ९३ प्रतिशत पुग्ने अनुमान गरिएको छ।
- खुद भर्ना दरमा उल्लेखनीय वृद्धि भयो। सन् १९९९ देखि २०१२ सम्म आइपुग्दा १७ ओटा देशमा यो अनुपातमा २० प्रतिशत अङ्कले वृद्धि भयो। यी मध्ये ११ ओटा देशहरू सब-सहारा अफ्रिकामा पर्दछन्।
- भर्ना अनुपातमा केही वृद्धि भएको देखिए तापनि सन् २०१२ मा विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिकाको सङ्ख्या ५८ मिलियन थियो। अहिले यो सङ्ख्या घट्ने क्रम रोकिएको छ।

चित्र १ : सन् २०१५ सम्म पनि दशौं लाख बाल बालिका विद्यालय बाहिर हुनेछन्

विद्यालय बाहिर रहेका प्राथमिक विद्यालय उमेरका बाल बालिका; विश्व र छनोट गरिएका क्षेत्रमा; १९९०-२०१२ र २०१५ (प्रक्षेपण)

स्रोत : यु आइ एस डाटाबेस ; बुनकोर्थ (२०१५)

सन् २०१५ मा न्यून र मध्यम आय समूहका देशहरूमा ६ जना बाल बालिका मध्ये एक जनाले प्राथमिक शिक्षा पुरा गर्ने छैनन्

- विद्यालय पहुँचमा प्रगति भए तापनि विचैमा विद्यालय छोड्ने समस्या कायमै छ। ३२ देशहरूमा प्राथमिक शिक्षामा भर्ना भएका बाल बालिका मध्ये २० प्रतिशत मात्र पनि अन्तिम कक्षासम्म पुग्दैनन्। यी मध्ये धेरैजसो देशहरू सब-सहारा अफ्रिकामा रहेका छन्।
- सन् २०१५ मा न्यून र मध्यम आय समूहका देशमा प्रत्येक ६ जना बाल बालिका मध्ये १ जनाले अथवा भन्दा १०० मिलियनले प्राथमिक शिक्षा पार गर्ने छैनन्।

लक्ष्य ३ - युवा तथा प्रौढ सिप

उपयुक्त शिक्षा तथा जीवनोपयोगी सिप कार्यक्रममा समुचित पहुँचको माध्यमबाट सबै युवा तथा प्रौढहरूको शिक्षाको आवश्यकता पूर्तिको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने।

- ट्रान्जिसन दर (transition rate) र टिकाउ दरमा सुधार आएको छ। सन् १९९९ मा ७१ प्रतिशत रहेको निम्न-माध्यमिक तहको कुल भर्ना अनुपात बढेर २०१२ मा ८५ प्रतिशत भएको थियो। निम्न-माध्यमिक शिक्षामा सहभागी हुनेको सङ्ख्या सन् १९९९ को भन्दा निकै बढेको छ। अफगानिस्तान, चीन, इक्वेडोर, माली र मोरोक्कोमा निम्न-माध्यमिक तहमा कुल भर्ना अनुपात कम्तीमा २५ प्रतिशतले बढेको छ।
- प्राथमिक तहबाट माध्यमिक तहमा पार गर्दाको ट्रान्जिसनको असमानता कायमै रहेको छ। जस्तै : फिलिपिन्समा गरिब परिवारबाट आएर प्राथमिक शिक्षा पार गरेका मध्ये ६९ प्रतिशत मात्र निम्न-माध्यमिक तहमा भर्ना भए, जब कि धनी परिवारका ९४ प्रतिशत भर्ना भए।
- प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार सन् १९९९ बाट यता न्यून र मध्यम आय समूहका ९४ देशले निम्न-माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क प्रदान गर्ने कानुन बनाएका छन्। ती मध्ये ६६ देशले संविधानमा उल्लेख गरेका छन् भने २८ देशले अन्य कानुनी उपायहरू अवलम्बन गरेका छन्। सन् २०१५ सम्म आइपुग्दा थोरै देशले मात्र निम्न-माध्यमिक शिक्षामा शुल्क लिन्छन्, जस्तै : बोत्स्वाना, गिनी, पपुवा न्यू गिनी, दक्षिण अफ्रिका र तान्जानिया।

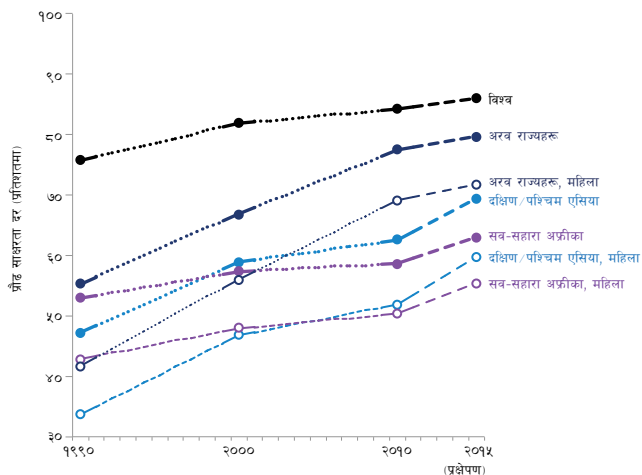
लक्ष्य ४ - प्रौढ साक्षरता

सन् २०१५ सम्ममा प्रौढ साक्षरतामा अझ विशेष गरी महिला साक्षरतामा हालको तुलनामा ५० प्रतिशत सुधार गर्ने र आधारभूत र निरन्तर शिक्षामा सबै प्रौढहरूको समान पहुँच पुऱ्याउने।

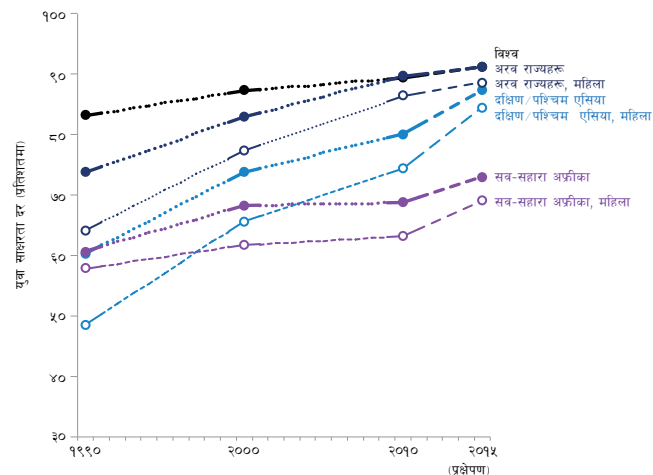
- विश्वमा भन्दा ७८१ मिलियन प्रौढहरू निरक्षर छन्। सन् २००० मा निरक्षरताको दर १८ प्रतिशत थियो भने सन् २०१५ मा थोरै घटेर १४ प्रतिशत हुने आँकलन गरिएको छ। यसको अर्थ निरक्षरता आधा घटाउने डकार सम्मेलनको लक्ष्य हासिल भएको छैन।

चित्र २ : विश्वले साक्षरताको लक्ष्य हासिल गर्न थप धेरै बाँकी छ

क. प्रौढ साक्षरता दर; विश्व र छनोट गरिएका क्षेत्रमा; १९९०, २०००, २०१० र २०१५ (प्रक्षेपण)

ख. युवा साक्षरता दर; विश्व र छनोट गरिएका क्षेत्रमा; १९९०, २०००, २०१० र २०१५ (प्रक्षेपण)

नोट : साक्षरताको तथ्याङ्क बार्थिक रूपमा सङ्कलन गरिएको छैन । त्यसैले यी तथ्याङ्कले जनगणना दशकको तथ्याङ्कलाई देखाउँछन् । चित्रमा १९९० ले १९८५-१९९४ जनगणना दशकको तथ्याङ्क, २००० ले १९९५-२००४ जनगणना दशकको तथ्याङ्क र २०१० ले २००५-२०१२ जनगणना दशकको तथ्याङ्कलाई देखाउँछन् ।

स्रोत : यु. आइ. एस. डाटाबेस

- सन् २००० मा साक्षरता दर ९५ प्रतिशत भन्दा कम भएका ७३ मध्ये १७ देशले मात्र सन् २०१५ सम्ममा निरक्षरता आधा घटाएका छन् ।
- साक्षरतामा लैङ्गिक समतातर्फ केही प्रगति भए पनि यो पर्याप्त छैन । सन् २००० मा हरेक १०० जना साक्षर पुरुषमा ९० जना भन्दा कम साक्षर महिला भएका ४३ ओटा देश लैङ्गिक समताको दिशातर्फ अगाडि बढेका भए तापनि सन् २०१५ सम्ममा पनि ती देशहरूले पूर्ण समानता हासिल गर्ने छैनन् ।

लक्ष्य ५ - लैङ्गिक समानता

गुणस्तरयुक्त आधारभूत शिक्षामा बालिकाहरूको पूर्ण र समान पहुँच र प्राप्तिलाई सुनिश्चित गर्दै सन् २००५ सम्ममा प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षामा लैङ्गिक असमानता हटाउने र सन् २०१५ सम्ममा शिक्षामा लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने ।

- तथ्याङ्कले सन् २०१५ सम्ममा प्राथमिक तहमा ६९ प्रतिशत देशहरूले मात्र लैङ्गिक समानताको लक्ष्य हासिल गर्ने देखाउँछ । माध्यमिक शिक्षामा भने यो प्रगति निकै कम छ । ४८ प्रतिशत देशहरूले मात्र सन् २०१५ सम्ममा माध्यमिक तहमा लैङ्गिक समानताको लक्ष्य हासिल गर्ने देखिन्छ ।
- चरम लैङ्गिक विभेदलाई कम गर्ने दिशातर्फ निकै प्रगति भएको छ । सन् १९९९ देखि २०१२ सम्म आइपुग्दा प्राथमिक शिक्षामा प्रति १०० जना छात्रमा ९० जनाभन्दा कम छात्रा भर्ना हुने देशहरूको सङ्ख्या ३३ बाट घटेर १६ पुग्यो ।
- विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिका मध्ये विद्यालय भर्ना नै नहुनेमा छात्र (३७%) भन्दा छात्रा (४८%) धेरै छन् भने विचैमा विद्यालय छोड्नेमा छात्रा (२०%) भन्दा छात्र (२६%) धेरै छन् ।
- सब-सहारा अफ्रिकामा अति विपन्न परिवारका बालिकाहरूको कहिल्यै विद्यालय भर्ना नहुने सम्भावना बढी रह्यो । गिनी र नाइजरमा सन् २०१० मा अति विपन्न परिवारका ७० प्रतिशत भन्दा बढी बालिकाहरू कहिल्यै विद्यालय भर्ना भएनन् तर धनी परिवारका विद्यालय भर्ना नहुने बालकहरू भने जम्मा २० प्रतिशत मात्र थिए ।

लगभग दुई तिहाइ देशहरूले सन् २०१५ सम्ममा प्राथमिक शिक्षामा लैङ्गिक समानताको लक्ष्य हासिल गर्नेछन्

सबैका लागि शिक्षा अभियानका कारण संसारभरमा ३४ मिलियनभन्दा बढी बाल बालिकाहरू पहिलो पटक विद्यालय गएका छन्

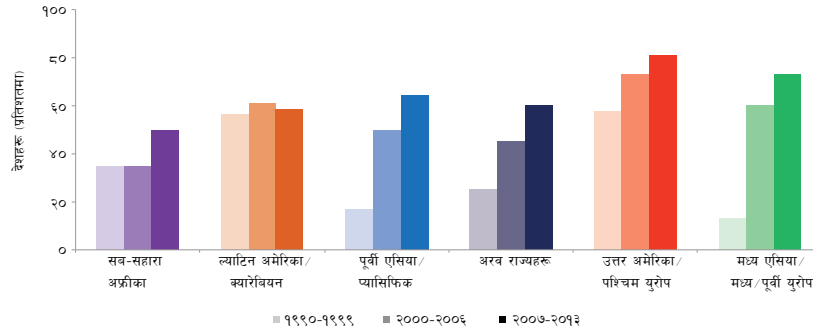
लक्ष्य ६ शिक्षामा गुणस्तर

गुणस्तरीय शिक्षाका सम्पूर्ण पक्षहरूको सुधार गर्ने र सबैलाई शैक्षिक रूपले सफल बनाउने जसका कारण सबैले मापनयोग्य साक्षरता सिप, गणितीय सिप र आधारभूत जीवनोपयोगी सिपहरू हासिल गर्न सक्छन् ।

- तथ्याङ्क उपलब्ध भएका १४६ देशमध्ये ८३ प्रतिशतमा प्राथमिक शिक्षामा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात घटेको छ । त्यसै गरी तथ्याङ्क उपलब्ध भएका देशहरूमध्ये एक तिहाइमा प्राथमिक विद्यालयका ७५ प्रतिशतभन्दा थोरै शिक्षकले राष्ट्रिय स्तरको तालिम प्राप्त गरेका छन् ।
- तथ्याङ्क उपलब्ध भएका १०५ देशहरू मध्ये ८७ ओटा देशमा निम्न-माध्यमिक तहको विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात ३०:१ भन्दा कम छ ।
- सन् १९९० मा राष्ट्रिय स्तरका १२ ओटा सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन गरिएको थियो भने सन् २०१३ सम्म आइपुग्दा यो सङ्ख्या बढेर १०१ पुगेको छ ।

चित्र ३ : सन् २००० यता सबै राष्ट्रहरूमा सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कनमा वृद्धि भएको छ

सिकाइ उपलब्धिको कम्तीमा एउटा राष्ट्रिय स्तरको मूल्याङ्कन गर्ने देशहरूको प्रतिशत, क्षेत्र अनुसार, १९९०-१९९९, २०००-२००६ र २००७-२०१३

स्रोत : सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन टोलीले राष्ट्रिय सिकाइ मूल्याङ्कनका तथ्याङ्कहरूमा आधारित भएर निकालेको हिसाब (२०१४)

के पहिलाभन्दा डकार सम्मेलनपछि प्रगति छिटो भयो त ?

पूर्व-प्राथमिक शिक्षाको कुल भर्ना दरमा निकै प्रगति भयो । तथ्याङ्क उपलब्ध भएका ९० प्रतिशत देशहरूमा ९० को दशकमा जस्तै भर्नादर रहेको भए सन् २०१५ मा पूर्व-प्राथमिक विद्यालयको औसत भर्ना दर ४० प्रतिशत मात्र हुने थियो तर यो दर बढेर ५७ प्रतिशत पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ । **सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षा**तर्फ भने अलि कम प्रगति भएको छ । तथ्याङ्क प्राप्त भएका ५२ देशहरूको उपलब्धिले सन् १९९० को दशकका जस्तै भर्ना दर रहेको भए २०१५ मा प्राथमिक कक्षाको भर्ना दर ८२ प्रतिशत हुने देखाएको छ । तर यो दर बढेर ९१ प्रतिशत पुग्ने देखिन्छ ।

प्राथमिक विद्यालयको अन्तिम कक्षासम्मको टिकाउ दरका सम्बन्धमा ७० देशबाट प्राप्त तथ्याङ्कले भर्ना दरमा वृद्धि भए तापनि प्रगति भने निकै ढिलो भएको देखाएको छ । अन्तिम कक्षासम्मको टिकाउ दर २३ ओटा देशमा निकै बढेको छ भने ३७ ओटामा घटेको छ । सन् २०१५ मा विश्वमा यो दर ७६ प्रतिशतभन्दा बढी नहुने प्रक्षेपण गरिएको छ । यदि ९० को दशकको अनुपातमा भएको भए यो टिकाउ दर ८० प्रतिशत पुग्ने थियो ।

डकार पहिलाको प्रवृत्तिलाई आधार मानेर हेर्दा सन् २०१० भन्दा पहिला जन्मेका ३४ मिलियन भन्दा बढी बाल बालिका सन् २०१५ सम्ममा पहिलो पटक विद्यालय जाने छन् र सन् २००५ भन्दा पहिला जन्मेका २० मिलियन भन्दा बढी बाल बालिकाले प्राथमिक शिक्षा पुरा गर्ने छन् ।

प्राथमिक शिक्षामा **लैङ्गिक समानतातर्फ** अत्यधिक प्रगति भएको छ । यद्यपि, डकार पूर्वको प्रगतिको प्रवृत्तिले पनि विश्वस्तरमा लैङ्गिक समानताको लक्ष्य हासिल हुन सक्थ्यो ।

सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षालाई विशिष्ट लक्ष्य बनाए तापनि डकार कार्यढाँचाले सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा अभियान यथार्थपरक र उपलब्धियोग्य छ भनी गरेको दावी अतिशयोक्ति हुनसक्छ । विश्वव्यापी लक्ष्य हासिल गर्न नसकिए तापनि पहिलेका तुलनामा प्रगति ठिकठिकै भएको छ ।

सबैका लागि शिक्षामा भएको प्रगतिको व्याख्या विश्लेषण : विश्वस्तरमा सबैका लागि शिक्षा अभियानका भूमिकाको मूल्याङ्कन

डकार कार्यढाँचाले राखेको विश्वव्यापी लक्ष्य आंशिक रूपमा मात्र पुरा भएको छ। यद्यपि यसका केही संयन्त्रले राम्रो काम गरेका छन्, जसले गर्दा शिक्षामा सन् २००० मा भन्दा निकै उन्नति भएको छ। डकार कार्यढाँचाले सम्बन्धित देशहरूलाई सहयोग गर्नका लागि ३ किसिमका विश्वव्यापी कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरेको छ :

- संयोजन संयन्त्र : केही यस्ता संयन्त्रहरू पहिले नै स्थापना भइसकेका थिए भने अन्य संयन्त्रहरूको डकार कार्यढाँचामा खाका तयार पारेर पछि केही परिवर्तन गरियो।
- सबैका लागि शिक्षाका खास पक्षहरू (जस्तै : प्रौढ साक्षरता) अथवा चुनौतीहरू (जस्तै : द्वन्द्व) प्रति समर्पित बृहत् अभियान।
- कार्यक्रमहरू : यिनीहरू केही डकार कार्यढाँचामा नै तोकिएका थिए भने केही पछि निर्माण गरिए।

सफलतापूर्वक लागु गरिएमा यी हस्तक्षेपकारी कार्यक्रमहरूले पाँच ओटा मध्यावधि परिणाम दिने छन् जसले सबैका लागि शिक्षाका उपलब्धिलाई बढाउने छन्। यी कार्यक्रमले निम्न कार्यहरू गर्ने छन् :

- सबैका लागि शिक्षामा राजनीतिक प्रतिबद्धताको सुनिश्चितता गर्ने र यसलाई टिकाउने,
- विभिन्न खालका ज्ञान, सिप, तथ्य र दक्षताको सम्प्रेषण र प्रयोगमा सहयोग गर्ने,
- सबैका लागि शिक्षाका उद्देश्यलाई सम्पन्न गर्न तयार पारिएका राष्ट्रिय नीति तथा अभ्यासहरूलाई प्रभाव पार्ने तथा अझ प्रभावकारी बनाउने,
- सबैका लागि शिक्षाका लागि आर्थिक स्रोतहरूको प्रभावकारी ढङ्गले परिचालन गर्ने,
- सबैका लागि शिक्षाको स्वतन्त्र प्रगति अनुगमन गर्ने र प्रतिवेदन तयार पार्ने।

यी कार्यका लागि डकार कार्यढाँचाले १२ ओटा रणनीतिहरूको प्रस्ताव गरेको थियो। सबैका लागि शिक्षाका साभेदारहरूले सामूहिक तवरले ती रणनीतिहरूको विश्वव्यापी रूपमा कसरी लागु गरे त ?

रणनीति १ : आधारभूत शिक्षामा उल्लेखनीय लगानी

न्यून र निम्नमध्यम आय समूहका राष्ट्रहरूले सन् १९९९ मा भन्दा कूल राष्ट्रिय उत्पादनको ठुलो हिस्सा शिक्षामा खर्च गरेका छन्। शिक्षामा अनुदान सहयोग पनि खासमा पहिलेभन्दा दोब्बर भएको छ। यद्यपि सबैका लागि शिक्षाको द्रुतपथ कार्यक्रम (जसलाई पछि शिक्षामा विश्वव्यापी साभेदारी भनेर नाम दिइयो) जस्ता सबैका लागि शिक्षाका विश्वस्तरका हस्तक्षेपकारी कार्यक्रमले राष्ट्रिय स्तरमा सार्वजनिक शिक्षामा खर्च गरेको अथवा शैक्षिक अनुदानमा वृद्धि गरेको खासै पाइएन।

रणनीति २ : गरिबी उन्मूलनसँग जोडिएको बेल इन्टिग्रेटेड सेक्टर फ्रेमवर्कअन्तर्गत सबैका लागि शिक्षाका नीतिहरू

डकार कार्य ढाँचाले सबैका लागि शिक्षाका राष्ट्रिय योजनाहरू प्रतिबद्धतालाई मूर्तरूप दिने मुख्य साधन हुन् भनेर औल्याएको थियो। न्यून र मध्यम आय समूहका ३० ओटा देशका दुईचरणका राष्ट्रिय योजनाको तुलनात्मक अध्ययनले तिनीहरूको गुणस्तरमा वृद्धि भएको देखाएको छ। कागजमा राम्रो देखिएका योजना पनि देशको यथार्थ राजनीतिक प्रक्रिया र शिक्षा पद्धतिसँग मेल नखान सक्छन्।

सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्य हासिल गर्न डकार कार्य ढाँचाले १२ ओटा रणनीतिहरू प्रस्ताव गरेको थियो

रणनीति ३ : शैक्षिक विकासका रणनीतिमा नागरिक समाजको संलग्नता

सन् २००० देखि शिक्षामा देखिएको नागरिक समाजको बढ्दो संलग्नता शिक्षा क्षेत्रको मुख्य विशेषता रहेको छ। यद्यपि, यो संलग्नताले बलियो र परिवर्तनकारी राष्ट्रिय शैक्षिक साभेदारी निर्माण गर्न सकेको छैन।

रणनीति ४ : शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनप्रति जवाफदेहिता

डकार कार्यढाँचाले स्थानीय सहभागिता र विकेन्द्रीकरणलाई शैक्षिक सुशासन सुधारको मुख्य माध्यमको रूपमा लिएको थियो। स्थानीय सहभागिताको अभिवृद्धि गर्ने र विद्यालयलाई विद्यार्थी, अभिभावक र समुदायका आवश्यकताप्रति उत्तरदायी बनाउने काम निकै चुनौतीपूर्ण रहेको छ। गरिब परिवारले शैक्षिक सहभागिताका लागि समय दिन नपाउने हुनाले उनीहरूको हकमा स्थानीय सहभागिता भन्ने कठिन कार्य हो। क्षमता कम भएका गरिब देशहरूमा विद्यार्थीको उपलब्धि र शिक्षा प्रणालीमा कि नकारात्मक असर मात्रै परेको छ कि कति पनि असर परेको छैन।

रणनीति ५ : द्वन्द्व र अस्थिरताबाट प्रभावित शिक्षाका आवश्यकता पुरा गर्नेतर्फ

सन् २००० पछि सङ्कटमा पनि शिक्षा प्रदान गर्नेतर्फ चासो बढेको छ। द्वन्द्वका बेला हुने मानव अधिकार उल्लङ्घनतर्फ पनि चासो बढेको छ। यसले द्वन्द्व र आपतकालीन अवस्थामा शिक्षाका मुद्दालाई बहसको विषय बनाउन सहयोग गरेको छ। यी सबैको श्रेय डकारमा जाहेर गरेको प्रतिबद्धतालाई मूर्तरूप दिने साभेदारी राष्ट्रहरूलाई जान्छ।

रणनीति ६ : लैङ्गिक समानताका लागि एकीकृत रणनीतिहरू

लैङ्गिक समानतातर्फ सबभन्दा प्रस्ट रूपमा देखिएको विश्वव्यापी संयन्त्र संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय छात्रा शिक्षा कार्यक्रम हो। एउटा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनले क्षेत्रीय स्तरमा योगदान कम देखिए पनि विश्वव्यापी नीतिगत बहस र छलफलमा यसको योगदानको प्रशंसा गरेको छ। राष्ट्रिय स्तरमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय छात्रा शिक्षा कार्यक्रमले एउटा बलियो राष्ट्रिय साभेदारीको भूमिका खेल्ने संस्थाको रूपमा आफूलाई उभ्याएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमका साभेदारी राष्ट्रहरूले लैङ्गिक समानताको प्रगतिपथमा ठुलो योगदान पुऱ्याएका छन्।

रणनीति ७ : एचआइभी/एड्स विरुद्धको अभियान

सन् २००० मा एड्सको महामारीले दक्षिण र पूर्वी अफ्रिकाको शिक्षा प्रणालीको आधारशीलालाई नै चुनौती दियो। सन् २०१५ सम्म आइपुग्दा एचआइभी/एड्स विरुद्धको लडाईं अझै नसकिएको भए तापनि गम्भीर अवस्था सिर्जना हुन भने दिइएको छैन। शैक्षिक कार्यक्रमहरूले एड्सका चुनौतीहरूको डटेर सामना गरे। यौन शिक्षाको व्यापक विकास र विस्तार भयो। धेरै राष्ट्रहरूले यो पद्धतिको अनुसरण गरे। यसको श्रेय डकारपछिका विश्वव्यापी प्रयासहरूलाई जान्छ।

रणनीति ८ : सुरक्षित, स्वस्थ, समावेशी र समतामूलक स्रोत र साधन सहितको शैक्षिक वातावरण

डकार कार्य ढाँचाले लैङ्गिक समानता र गुणस्तरीय शिक्षासम्बन्धी लक्ष्य हासिल गर्न गुणस्तरीय सिकाइ वातावरणको भूमिकामा जोड दिएको थियो। तर रणनीतिक समूह विभाजन गर्दा शिक्षणदेखि सामाजिक सुरक्षा लगायत पूर्वाधारसम्मका भिन्दाभिन्दै विषयवस्तुहरू एउटै समूहमा राखिनुले कार्यक्रम एउटामा केन्द्रित नभएको देखाउँछ। विश्वस्तरमा भएका कामहरूले स्थानीय स्तरमा स्वस्थ सिकाइ वातावरण निर्माणमा नगन्य सहयोग गरेका छन्।

कडा प्रचार प्रसार र बहसका कारण सन् २००० देखि यता आपत्कालीन शिक्षाको मुद्दातर्फ बढी ध्यानकर्षण भएको छ

रणनीति ९ : शिक्षकको अवस्था, मनोबल र पेसागत गुण

शिक्षकसँग सम्बन्धित समस्या कम गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूको समन्वय गर्न सन् २००८ मा सबैका लागि शिक्षामा शिक्षकहरूका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कार्यदलको स्थापना भयो। एउटा मूल्याङ्कनले उक्त कार्यदल सान्दर्भिक त छ तर यसका उद्देश्यहरू राष्ट्रिय आवश्यकतासँग मेल खाने बनाउनुपर्छ भनेर सुझाव प्रस्तुत गरेको थियो। शिक्षकसँग सम्बन्धित सुझावहरू लागु गर्न विज्ञहरू मिलेर बनेको संयुक्त आइएलओ-युनेस्को समिति पनि परिवर्तनको दृष्टो संयन्त्र हुन सकेन। त्यसैले पनि सन् २००० पछि शिक्षकहरूको अवस्थाको अनुगमनमा कुनै प्रगति हुन सकेको छैन।

रणनीति १० : सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग

डकार कार्य ढाँचाले सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमका लक्ष्यसम्म पुग्न सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सम्भाव्यतामा जोड दिएको थियो। उक्त महत्त्वाकाङ्क्षी लक्ष्यलाई गरिब राष्ट्रहरूमा भौतिक संरचनाको विकासमा ढिलो प्रगति, प्रविधिको ढिलो आत्मसात् र शिक्षासँग सम्बन्धित सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विश्वव्यापी समन्वयको अभावले चुनौतीपूर्ण बनाएको छ।

रणनीति ११ : प्रगतिको व्यवस्थित अनुगमन

डकार कार्य ढाँचाले बलियो र भरपर्दो शैक्षिक तथ्याङ्कमा जोड दिएको थियो। यस सम्बन्धमा युनेस्को इन्स्टिच्युट फर स्ट्याटिस्टिक्सको काम महत्त्वपूर्ण भएको एउटा मूल्याङ्कनले देखायो। त्यसैले अनुगमनमा यसैका तथ्याङ्कहरूको सहयोग लिइयो। सन् २००० यता घरधुरी सर्वेक्षणका तथ्याङ्कहरू पर्याप्त पाइने हुँदा भिन्नताको अनुगमन गर्न सजिलो भएको छ। सार्वजनिक शिक्षामा भएका खर्चको विवरण अपूर्ण भए तापनि दातृ निकायको तथ्याङ्कले भने खर्चमा सुधार भएको देखाएको छ। हालसालै गरेको एक मूल्याङ्कनले विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनलाई 'व्यापक अनुसन्धान र विश्लेषण पछि तयार गरिएको उच्च गुणस्तरको प्रतिवेदनको रूपमा लिइएको छ' भनी प्रतिवेदन सार्वजनिक गरेको छ। समग्रमा भन्नु पर्दा सन् २००० यता सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरूको अनुगमनमा उल्लेख्य सुधार भएको छ।

रणनीति १२ : हाल भइरहेका संयन्त्रहरूलाई बलियो बनाउने

सबैका लागि शिक्षाको अन्तिम रणनीतिले हाल भएका संस्था, नेटवर्क र कार्यक्रमहरूमा नै आधारित भएर अगाडि बढ्नुपर्नेमा जोड दिएको थियो। महत्त्वपूर्ण प्रश्न त के हो भने के अहिले भएका संयन्त्रहरूले अन्तर्राष्ट्रिय समुदायलाई जिम्मेवार बनाउन सक्छन् त ? सबैका लागि शिक्षाका विश्वव्यापी समन्वय संयन्त्रहरूले निश्चय पनि यस्तो भूमिका खेल्न सक्दैनथे। यद्यपि सन् २००० मा सुरु भएको विश्वव्यापी आवधिक मूल्याङ्कनलाई सबैका लागि शिक्षाको प्रगति मूल्याङ्कनमा प्रयोग गर्न सकिन्थ्यो। सबैका लागि शिक्षाको चक्रमा जवाफदेहिता छुटेको छ। सन् २०१५ पछि यसको समाधान गर्नुपर्छ।

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी समन्वय

सबैका लागि शिक्षाका साभेदार राष्ट्रहरूले डकारमा तयार पारेका रणनीतिहरूको विश्वव्यापी रूपमा कति लागु गरे भनेर विश्लेषण गर्नका लागि एजेन्सी समन्वय समग्र परीक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ। दुर्भाग्यवश प्रतिवेदन काडले सकारात्मक परिणाम देखाएको छैन। जे होस् युनेस्कोले नेतृत्व गरेको औपचारिक संयोजन संयन्त्रले दिगो राजनीतिक प्रतिबद्धता सुनिश्चित गर्न सकेन। यसले अन्य निकाय र सरोकारवालाहरूलाई पनि धेरै सहभागि गराउन सकेन। युनेस्को इन्टर्नल ओभरसाइट सर्भिसले अब गर्ने सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी समन्वय संयन्त्रको मूल्याङ्कनले यी मुद्दाहरूमा मनग्ये प्रकाश पार्ने छ भन्ने आशा गरिएको छ।

सन् २०००
यता सबैका
लागि शिक्षाका
लक्ष्यहरूको
अनुगमनमा
उल्लेख्य सुधार
भएको छ

प्रमाणहरू एकत्रित गर्ने

के डकार कार्य ढाँचाका १२ ओटा रणनीतिहरू सबैका लागि शिक्षालाई प्रभावकारी स्वरूप दिने पाँच ओटा मध्यावधि उपलब्धिहरू हासिल गर्न पर्याप्त थिए त ? **सबैका लागि शिक्षामा राजनीतिक प्रतिबद्धता पुनः पुष्टि गर्ने र टिकाइ राख्न सकियो कि सकिएन** भनेर परीक्षण गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू विकासका प्रमुख मुद्दा बन्न थालेपछि सबैका लागि शिक्षा अभियानलाई नोकसान पुगेको पाइयो । परिणामस्वरूप सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षामा अत्यधिक बढी जोड दिइयो । युनेस्कोले उच्चस्तरीय राजनीतिक संलग्नताप्रति खबरदारी गर्‍यो । फलस्वरूप शिक्षाका विश्वव्यापी नीति निर्माताहरूको छनौट गर्ने मञ्च उच्चस्तरीय समूहबाट हट्यो । विश्वस्तरीय र क्षेत्रीय सम्मेलनहरूले सम्बन्धित देशहरू र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायलाई जिम्मेवार बनाउन सक्छन् भन्ने मान्यता सही सावित भएको छैन ।

सन् २००० यता **विभिन्न ज्ञान, प्रमाण र विज्ञताको सङ्कलन, सम्प्रेषण तथा उपयोग गर्न थालिएको छ** । कतिपय नयाँ प्रमाणहरू र धेरैजसो नीतिगत तथा अनुसन्धानमूलक कार्यहरू सबैका लागि शिक्षासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने खालका थिएनन् । तिनीहरू प्रायः शिक्षा क्षेत्रभन्दा बाहिरबाट आएका थिए । केही नयाँ प्रमाणहरूका बारेमा समन्वय बैठकहरूमा छलफल भए तापनि नीति निर्माणमा तिनीहरूको प्रयोग गरिएन ।

सन् २००० मा सबैका लागि शिक्षा अभियान सुरु भए पश्चात राष्ट्रिय शिक्षा योजनाहरू बने । यद्यपि तथ्यमा आधारित राष्ट्रिय नीति निर्माणमा आवश्यक पर्ने क्षमता अभिवृद्धिका लागि नयाँ ज्ञान र साधनको प्रयोग गरेको पाइएन । साथै तिनीहरूले **सबैका लागि शिक्षाका राष्ट्रिय नीति तथा प्रयासहरूलाई अझ मजबुत बनाएका छन्** भन्न सक्ने स्थिति पनि छैन ।

विश्वसनीय योजनामार्फत सबैका लागि शिक्षाका **आर्थिक स्रोत र साधनहरूको प्रभावकारी परिचालन** डकारबाट गरेको एउटा मुख्य अपेक्षा थियो । न्यून आय समूहका मुलुकमा घरायसी शिक्षामा उल्लेखनीय वृद्धि भयो । शिक्षालाई प्राथमिकता दिएका कारणले भन्दा पनि घरायसी स्रोत र साधनको बढी परिचालन गरेका कारणले यस्तो हुन गएको थियो । शिक्षामा अन्तर्राष्ट्रिय अनुदान सहयोगमा वास्तवमै उल्लेखनीय वृद्धि भयो । तथापि यो सहयोग चाहिनेभन्दा निकै कम थियो । सबैका लागि शिक्षामा गरेको प्रतिबद्धता र प्रगतिको गति कायम **राख्न एउटा स्वतन्त्र अनुगमन र प्रतिवेदन संयन्त्रको स्थापना गर्ने** निर्णय निकै महत्त्वपूर्ण थियो । सबैका लागि शिक्षाका साभेदार राष्ट्रहरूको सहयोगका कारण तथ्य र विश्लेषणमा राम्रो सुधार हुन सकेकाले परिष्कृत प्रतिवेदन निकाल्न सम्भव भएको हो ।

सहस्राब्दी
विकासका
लक्ष्यहरूले
प्राथमिकता पाउन
थालेपछि सबैका
लागि शिक्षाका
लक्ष्यहरू
ओभेलमा परे

Credit: Eva-Lotta Jansson

निष्कर्ष

विश्वव्यापी रूपमा शिक्षाको उन्नतिका लागि सन् २००० देखि यता गरेका प्रयासहरू प्रत्येक बाल बालिका विद्यालय जाने सुनिश्चितताका पर्याय जस्तै भएका छन्। सबैका लागि शिक्षा (र सहस्राब्दी विकास लक्ष्य) ले तोकेको प्राथमिक शिक्षामा सर्वव्यापी पहुँचको लक्ष्य विशेष गरी गरिब मुलुकहरूमा लागू भयो। अन्य देशहरूले यसको सान्दर्भिकता कम देखे। सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षामा बढी केन्द्रित हुँदा अन्य महत्त्वपूर्ण पक्षहरू जस्तै शिक्षामा गुणस्तर, प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा र प्रौढ साक्षरतामा ध्यान कम पुग्न गयो।

समग्रमा भन्नु पर्दा सबैका लागि शिक्षाका अन्य महत्त्वाकाङ्क्षी लक्ष्यहरूको त कुरै छोजौँ सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षाको लक्ष्य पनि हासिल हुन सकेन र सबभन्दा बढी पिछडिएकाहरू सबभन्दा कम लाभान्वित हुने क्रम जारी रह्यो। यति हुँदाहुँदै पनि केही उपबिधहरू भएका छन्। तिनको अवमूल्यन गर्नुहुँदैन। १० को दशकको गतिमा विश्वको प्रगति सन् २०१५ मा जहाँ पुग्ने थियो अहिले त्यहाँभन्दा अगाडि पुग्ने छ। शैक्षिक प्रगतिको अनुगमनमा पनि डकारपछि धेरै सुधार र विस्तार भएको छ।

अन्त्यमा, साभेदार राष्ट्रहरूले सामूहिक प्रतिबद्धता पुरा गर्न नसके तापनि सबैका लागि शिक्षा अभियानले अलिकति भएपनि सफलता हासिल गरेको मान्न सकिन्छ। विगत १५ वर्षको अवधिले एउटा नयाँ पाठ सिकाएको छ। त्यो के हो भने समस्याको प्राविधिक रूपमा समाधान गर्ने काम महत्त्वपूर्ण भए तापनि राजनीतिक प्रभाव र हस्तक्षेपले त्यो भन्दा बढी महत्त्व राख्ने रहेछन्। राष्ट्रिय स्तरमा सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरू हासिल गर्न आवश्यक पर्ने कार्यक्रम र तिनको प्रगतिको प्रत्याभूति गर्न यी दुई तत्वको अति आवश्यक हुन्छ। सन् २०१५ पछिका मुद्दामा गरिने बहसले आवश्यक तहसम्म उपलब्धिहरू हासिल गर्ने अवसर पक्कै प्रदान गर्ने छन्।

**सन् २०१५ पछिका
मुद्दाले राष्ट्रिय
स्तरमा अझ धेरै
काम र सुधारहरू
गर्ने अवसर प्रदान
गर्नेछन्**

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

लक्ष्य १ प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा

प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको बृहत्तर हेरचाह र शिक्षामा वृद्धि र सुधार गर्ने, खासगरी अति जोखिममा रहेका र पिछडिएका बाल बालिकाहरूलाई जोड दिने ।

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि *</p> <p><small>* तथ्याङ्क प्राप्त १४८ मुलुकमध्ये</small></p>	<p>लक्ष्यबाट धेरै टाढा</p> <p>२०%</p>	<p>लक्ष्यबाट टाढा</p> <p>२५%</p>	<p>लक्ष्यको नजिक</p> <p>८%</p>	<p>लक्ष्यमा पुगेका</p> <p>४७%</p>
<p>सफलता</p> <p>✓✓</p>	<p>बाल मृत्यु दर</p> <p>↓ ३९%</p> <p>२०००</p> <p>२०१५</p>	<p>प्रारम्भिक भर्ना</p> <p>१८४ मिलियन</p> <p>बाल बालिका भर्ना भए (२०१२)</p>	<p>सन् २०१५ सम्ममा</p> <p>४० देशमा अनिवार्य पूर्व प्रारम्भिक शिक्षा</p>	<p>पूर्व-प्रारम्भिक शिक्षामा जानेको % *</p> <p><small>*२०१२ को तथ्यांक</small></p>
<p>प्रयास गरिएका</p> <p>✓</p>	<p>प्रारम्भिक बाल्यावस्थाका आवश्यकताको नयाँ बुझाइ</p> <p>संज्ञानात्मक उद्दिपन सांस्कृतिक रूपमा संबेदनशाली शिक्षाको ढाँचा</p> <p>खेल</p> <p>सिकाइमा सहयोग गर्ने खेलौना</p> <p>बाबुआमाको उपस्थिति</p> <p>सुरक्षित स्थान</p>	<p>पढ्ने बढाउने विभिन्न तरिका</p> <p>विद्यालय शुल्क हटाउने (घाना)</p> <p>नगद हस्तान्तरण (चीन)</p> <p>घुम्ती किन्ट्रगटेन (मङ्गोलिया)</p> <p>अनिवार्य विद्यालय शिक्षा (मोर्सको र म्यानमार)</p>	<p>बढ्दो माग</p> <p>जनचेतना अभियान</p> <p>(घाना र थाइल्यान्ड)</p>	
<p>निरन्तर चुनौती</p> <p>✗</p>	<p>बाल मृत्युदर</p> <p>सन् २०१३ मा ६.३ मिलियन बालबालिकाको ५ वर्ष उमेर नपुग्दै मृत्यु भयो</p>	<p>पूर्व-प्रारम्भिक शिक्षामा भर्ना</p> <p>सन् २०१५ सम्ममा पाँच भागको एक भाग देशमा ३०% भन्दा कम बाल बालिका भर्ना हुनेछन्</p>	<p>गुणस्तर कम</p> <p>अझ धेरै तालिमप्राप्त हेरचाहकर्ता र शिक्षकहरूको आवश्यकता</p>	
<p>असमान प्रगति</p>	<p>बाल मृत्यु दर</p> <p>विकासित मुलुकका वच्चा भन्दा सब-सहारा अफ्रीकाका वच्चा ५ वर्ष नपुग्दै मर्ने सम्भावना १५ गुना बढी छ</p>	<p>स्थान</p> <p>सन् २००० मा भन्दा सहरी क्षेत्रका तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका बाल बालिका कहिल्यै विद्यालय नजाने सम्भावना २ गुनाले बढी छ (टोगो, चाड र लाओ)</p>	<p>सम्पत्ति</p> <p>विद्यालय भर्नामा धनी र गरिबबिचको अन्तर सन् २००० मा भन्दा २ गुना ले बढी छ (नाइजर, टोगो, द सि. ए. आर., बोत्सवाना/हर्जगोभाना र मङ्गोलिया)</p>	<p>निजी स्तरबाट सञ्चालित बाल कक्षाहरू</p> <p>निजी स्तरका पूर्व-प्रारम्भिक शिक्षामा भर्ना दर बढेको छ</p> <p>↑ सन् १९९९ यता</p>
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<ol style="list-style-type: none"> सबै बाल बालिकालाई विशेष गरी अति सीमान्तकृत बाल बालिकालाई समावेश गर्न पूर्व-प्रारम्भिक शिक्षालाई विस्तार गर्नुपर्दछ । प्रारम्भिक बाल्यावस्थाका सबै किसिमका हेरचाह र शिक्षासम्बन्धी गुणस्तरीय तथ्याङ्कहरूको आवश्यकता छ । कम्तीमा एक वर्षको पूर्व-प्रारम्भिक शिक्षा सबै बाल बालिकालाई चाहिन्छ । <p style="text-align: center;">बढी केन्द्रित हुनुपर्दछ</p>			

लक्ष्य १ प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा

अति जोखिममा रहेका तथा सुविधाबाट वञ्चित बाल बालिकालाई विशेष रूपमा ध्यानमा राखी प्रारम्भिक बाल्यकालको हेरचाह तथा शिक्षामा व्यापक विस्तार तथा सुधार गर्ने।

बाल बालिकाको जीवनका सुरुका चरणको विकासमा गरेको सहयोगले पछि उनीहरूलाई शैक्षिक र सामाजिक उपलब्धिहरू हासिल गर्नमा ठुलो मद्दत गर्दछ। प्रारम्भिक शिक्षामा गर्ने लगानी सबैभन्दा बढी आर्थिक प्रतिफल दिने शैक्षिक लगानी हो। प्रारम्भिक बाल्यकालमा गरे को लगानीबाट गरिब देशका सुविधाबाट वञ्चित बाल बालिकाहरू बढी लाभान्वित हुन्छन्। यसले यो उमेरका बाल बालिकामा धेरै लगानी गर्नु पर्छ भन्ने कुरामा अभूत बढी जोड दिन्छ।

सन् २००० देखि यता विश्वभरमा प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा भर्ना हुने बाल बालिकाको सङ्ख्यामा निकै वृद्धि भएको छ। यद्यपि, अर्थाभाव, संरचनागत विभेद र गुणस्तरतर्फ ध्यान जान नसकेका कारणले सीमान्तकृत समूहका बाल बालिकाहरू अभूत पनि यी कार्यक्रमहरूको पहुँचमा पुग्न सकेका छैनन्।

बाल मृत्यु दर घटेको छ र पोषणतर्फ केही प्रगति भएको छ तर हेरचाहको गुणस्तर अभूत पनि कम छ

पोषणयुक्त खानेकुराको अभावले बालबालिकामा समग्र विकास र शरीरको क्रियात्मक विकास सुस्त बनाउँछ र मृत्युको जोखिम बढाउँछ। तर पोषण मात्र पर्याप्त हुँदैन। शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा सेवाहरू बिचमा समन्वय पनि उत्तिकै जरुरी हुन्छ। त्यसो भएमा मात्र व्याप्त गरिवीका कारण उत्पन्न हुने र एक अर्कालाई बल प्रदान गर्ने जोखिमका तत्वहरू सँग जुध्न सकिन्छ।

बाल मृत्यु दर घटेको छ

सन् १९९० मा बाल मृत्यु दर प्रतिहजार जीवित जन्ममा ९० थियो भने सन् २०१३ मा यो दर ह्वात्तै घटेर ४६ भयो। बाल मृत्यु दर करिब ५० प्रतिशतले घटे पनि सन् २००० को सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको मापदण्ड अनुसार सन् १९९० को भन्दा यो दुई तिहाइले घट्नु पर्दथ्यो। पाँच वर्षमुनिका बाल बालिकाहरू मर्ने क्रम रोकिएको छैन। सन् २०१३ मा मात्र पाँच वर्षमुनिका ६३ लाख बाल बालिकाको मृत्यु भयो। तिनीहरू मध्ये धेरैको मृत्यु रोक्न सकिन्थ्यो। ग्रामीण क्षेत्रका गरिब परिवारमा जन्मेका अथवा अशिक्षित

आमाबाट जन्मेका बाल बालिकाहरू मृत्युको उच्च जोखिममा रहेका छन्। बाल मृत्यु दर घटाउन राजनीतिक चासो र बजेटको अति आवश्यक हुन्छ।

बाल पोषणमा सुधार त आएको छ, तर यो पर्याप्त छैन

धेरै देशहरूले पुङ्कोपना भएका बाल बालिकाहरूको प्रतिशत ९० को दशकमा भन्दा घटाएका छन्। सब-सहारा अफ्रिकाले यसमा निकै ठुलो प्रगति गरेको छ तर पनि कुपोषित बाल बालिकाको सबैभन्दा ठुलो हिस्सा सोही क्षेत्रमा छ। सन् २०२० सम्ममा विश्वमा भएका कुपोषित बाल बालिकाहरू मध्ये यो क्षेत्रले मात्रै ४५ प्रतिशत ओगट्ने प्रक्षेपण गरिएको छ।

सुत्केरीका बेला बाबुआमाले लिने विदा र उनीहरूले दिने हेरचाहले बाल बालिकाको विकासमा सहयोग पुग्न सक्छ

प्रारम्भिक बाल्यावस्थामा बाल बालिकाको राम्रो हेरचाह गर्नुपर्दछ। यसले उनीहरूलाई बाँच्न मात्र नभएर फस्टाउन पनि मद्दत गर्दछ। धेरैजसो मध्यम र उच्च आयस्रोत भएका देशहरूमा बच्चा जन्मेको सुरुको एक महिनाको तलबी सुत्केरी विदाले आमा र बच्चा दुवैको स्वास्थ्यमा प्रभाव पार्नुका साथै समग्रमा हित गरेको पाइयो। सबै देशले कानुनी रूपमा नै यस्तो विदा दिने भए तापनि जम्मा २८ प्रतिशत रोजगार महिलाहरूले मात्र तलबी विदा पाउन सकेका छन्। बाल विकासमा बाबुको संलग्नता पनि त्यत्तिकै महत्त्वपूर्ण देखिन्छ। सन् २०१३ को तथ्याङ्क अनुसार १६७ देशहरू मध्ये ७८ देशमा बाबुका लागि तलब सहित सुत्केरी स्याहार विदाको व्यवस्था थियो। यद्यपि, तलब स्केल प्रायः कम हुने हुँदा पुरुषले यस्तो विदा लिन नखोजेको पाइयो।

बाबुआमाले समूहमा अथवा व्यक्तिगत रूपमा घरभित्र र बाहिरका विभिन्न क्रियाकलापमा संलग्न भएर बाल बालिकाको संज्ञानात्मक एवम् सामाजिक संवेदनाको विकासमा टेवा पुऱ्याउन सक्छन्। बाल बालिकासँग घरमा नै भेट हुँदा उनीहरू अभूत बढी लाभान्वित हुन्छन्।

आधारशीला बलियो बनाउन सकेमा भविष्यमा यसले धेरै फाइदा दिन्छ

प्रारम्भिक बाल हेरचाहसम्बन्धी सेवाहरूमा धेरै देशहरू बहुपक्षीय पद्धति अपनाउनेतर्फ लागेका छन्

प्रारम्भिक बाल हेरचाह र शिक्षामा व्यापक सुधार र विस्तार गर्नका लागि त्यसमा पनि गरिब र सीमान्तकृत वर्गमा बढी जोड दिनका लागि डकार कार्यढाँचाले पर्याप्त स्रोत र साधन सहितको राष्ट्रिय बहुपक्षीय नीतिको सिफारिस गरेको थियो । सन् २०१४ सम्ममा ७८ देशले यस्तो नीति अवलम्बन गरिसकेका थिए भने २३ देशले यसको तयारी गरिरहेका थिए । सही समन्वय, मन्त्रालय र अन्य निकायहरूमा भएको प्रगति मापन र कर्मचारी टिकाउने बहुपक्षीय नीतिलाई सफल बनाउने तत्त्वहरू हुन् ।

केही देशहरूमा पूर्व-प्राथमिक शिक्षाको प्रावधान र यसको भर्ना दरमा तीव्र वृद्धि भएको छ

औपचारिक वा अनौपचारिक कार्यक्रमहरूमा फर्त बाल बालिकाको पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा बढाएको पहुँचले जीवनका अवसरहरू बढाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । शिक्षा प्रणाली र स्रोत साधनको प्रभावकारितामा वृद्धि गर्दछ र समाजमा व्याप्त असमानता घटाउँछ ।

एक दशकभन्दा केही बढी समयमा भर्ना दरमा भन्डै दुई तिहाइले वृद्धि त भएको छ तर असमानता भने निकै धेरै छ

सन् २०१४ सम्ममा ४० देशहरूले अनिवार्य पूर्व-प्राथमिक शिक्षालाई संस्थागत गरिसकेका थिए

सन् १९९९ र २०१२ को विचमा पूर्व-प्राथमिक शिक्षाको भर्नामा ६४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ तर लैङ्गिक असमानता धेरथोर अझै छ । काजाखस्तान र भियतनाम लगायतका केही देशहरूले सार्वजनिक पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा व्यापक विस्तार गरेका छन्, तर प्रगतिमा एकरूपता छैन । सहर र ग्रामीण क्षेत्रविचको प्रगति तथा समुदायहरूविच र क्षेत्रहरूविचको प्रगतिमा असमानता रहेको छ । लाओ, ट्युनिसिया र मङ्गोलिया जस्ता मुलुकहरूका पूर्व-प्राथमिक विद्यालयमा बाल बालिकाको उपस्थितिमा ठुलो असमानता देखियो । भर्ना दरमा वृद्धि हुनुका कारणहरू हुन् :

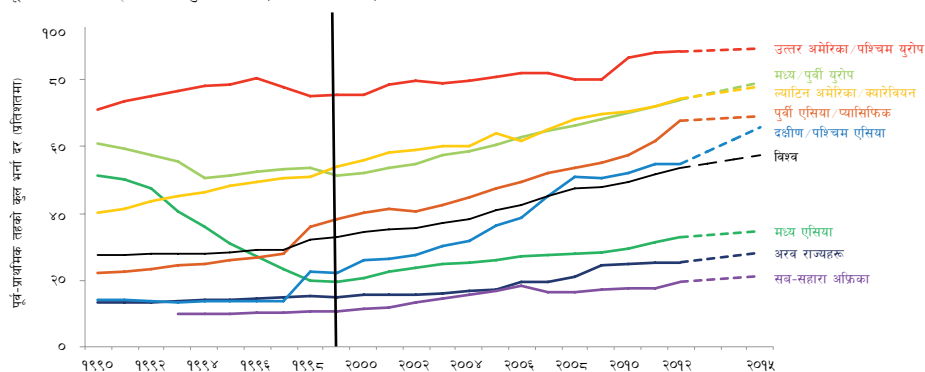
- सहभागिताको आदेश दिने **कानून** – सन् २०१४ सम्ममा ४० देशहरूले अनिवार्य पूर्व-प्राथमिक शिक्षालाई संस्थागत गरिसकेका थिए ।

- आधारभूत शिक्षाभित्र पूर्व-प्राथमिक शिक्षालाई समावेश गर्ने **नीति** – धेरै देशहरूमा यस्तो नीति हुँदाहुँदै पनि यसलाई लागु गर्न उनीहरूले आर्थिक सहयोग गर्दैनन् ।
- निःशुल्क पूर्व-प्राथमिक शिक्षा – आर्थिक स्रोत जुटाउन सरकारहरूले कडा संघर्ष गर्नु परे तापनि **पूर्व-प्राथमिक शिक्षा निःशुल्क** बनाएका देशहरूमा विद्यार्थी सहभागिता उत्साहजनक रहेको छ ।
- **भर्ना वापत आर्थिक प्रोत्साहन** – चीनको ग्रामीण भेगमा शिक्षण शुल्क मिनाहा गरेका र भर्ना वापत पैसा पाएका परिवारबाट पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा भर्ना भएका बाल बालिकाहरू यस्तो सुविधा नपाउने परिवारका बाल बालिकाहरू भन्दा २० प्रतिशत बढी थिए ।
- पूर्व-प्राथमिक शिक्षालाई बाबुआमा र बाल बालिकाका लागि बढी आर्कषक बनाइनु –थाइल्यान्डमा यससम्बन्धी **जनचेतना अभियान**ले गर्दा ४ र ५ वर्षका बाल बालिकाको पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा उपस्थिति हवातै बढेर ९३ प्रतिशत पुगेको छ ।

निजी क्षेत्रको सहभागिता उच्च रह्यो

सन् १९९९ र २०१२ को विचमा जानकारी उपलब्ध भएका मध्ये निजी स्तरबाट सञ्चालित पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा भर्ना हुनेको सङ्ख्या २८ प्रतिशतबाट बढेर ३१ प्रतिशत पुग्यो । निजी विद्यालयका दुईओटा समस्याहरू देखिए । पहिलो, शुल्क तिर्नेको मात्र पहुँच हुने हुँदा गरिब परिवारका धेरै बाल बालिकाहरू पूर्व-प्राथमिक शिक्षाबाट वञ्चित भए । दोस्रो, कम जनसङ्ख्या भएका स्थानमा र ग्रामीण क्षेत्रमा निजी विद्यालयहरू खोलिएनन् । यसका अतिरिक्त निम्न र निम्नमध्यम आयस्रोत भएका देशहरूमा दर्ता नगरिकन सस्ता र नाजुक स्थितिका विद्यालयहरू सञ्चालन गरिए । बेलायत लगायत उच्च आयस्रोत भएका अन्य देशहरूमा पनि अभावग्रस्त क्षेत्रमा खोलेका सस्ता र कम गुणस्तरका निजी पूर्व-प्राथमिक सेवा केन्द्रहरूका कारण धेरै गरिब बाल बालिकाहरू असफलताको सूचीमा परेका छन् ।

चित्र ४ : डकार अवधिमा पूर्व-प्राथमिक तहको भर्ना दर तिन चौथाइले बढ्ने प्रक्षेपण गरिएको छ
पूर्व-प्राथमिक विद्यालयको कुल भर्ना दर; विश्व र क्षेत्रमा; १९९०-२०१२ र २०१५ (प्रक्षेपण)

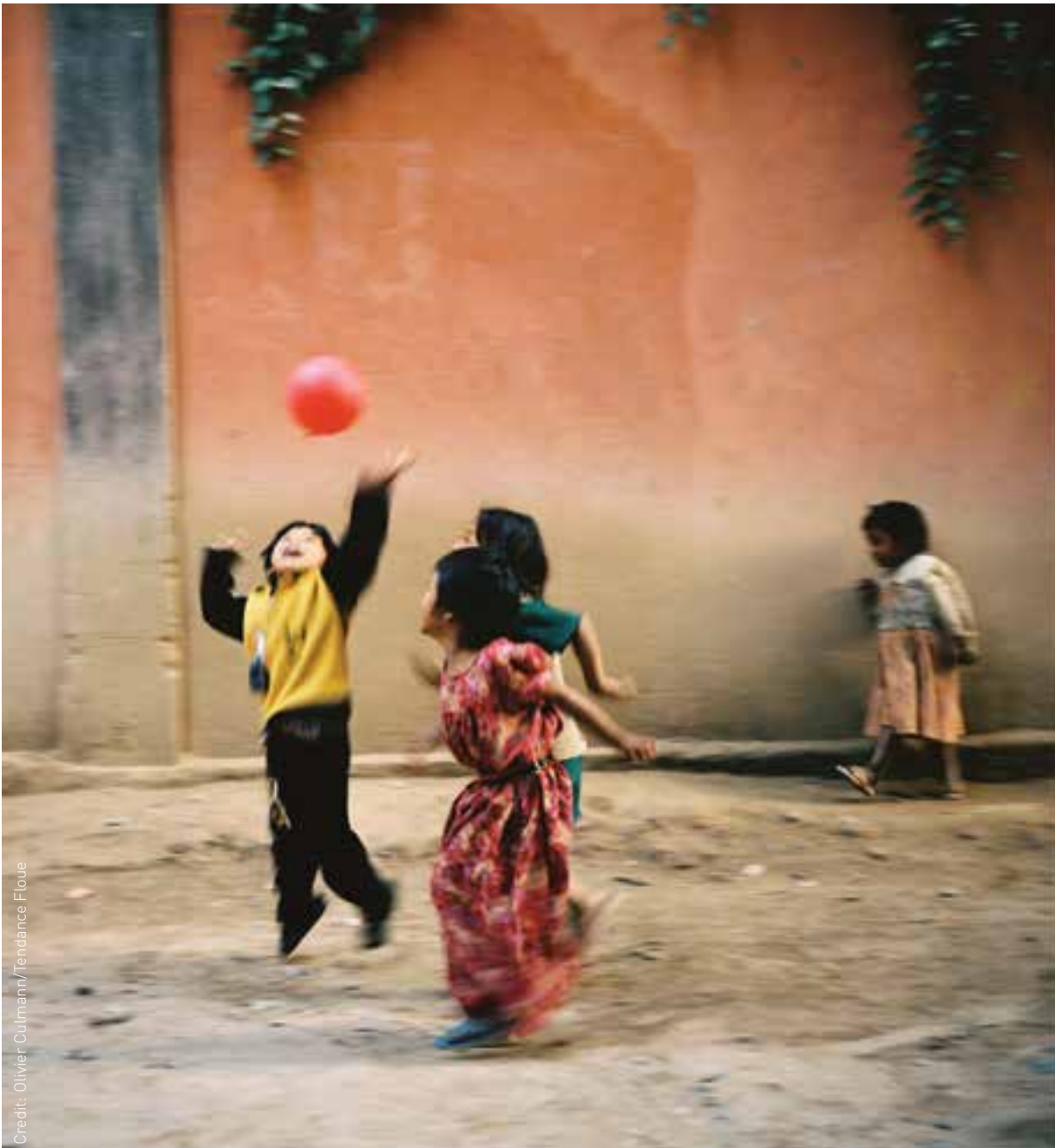
स्रोत : यु आइ एस डाटाबेस, बुनकोर्न (२०१५)

खोजे जस्तो गुणस्तर कायम हुन अझै सकेको छैन

गुणस्तरीय पूर्व-प्राथमिक शिक्षा नपाएका बाल बालिकाहरूले प्राथमिक कक्षामा र त्यसपछिका कक्षाहरूमा पनि सफलता प्राप्त गर्ने सम्भावना कम रहेको छ। कम गुणस्तरको शिक्षाबाट पनि सापेक्षित फाइदा त हुन्छ, तर गुणस्तर जति राम्रो हुन्छ, फाइदा पनि त्यति नै बढी हुन्छ।

पूर्व-प्राथमिक शिक्षक तालिमले गुणस्तर वृद्धिमा प्रमुख भूमिका खेल्दछ। तथापि तालिम नपाएका शिक्षकहरू भर्ना गर्ने प्रचलन पनि बढी नै छ। कमजोर स्थिति र कम तलबका कारण शिक्षक आउने र छोड्ने क्रम अत्यधिक बढी छ। यसले विद्यार्थीको

सिकाइ उपलब्धिमा ठुलो गिरावट ल्याएको छ। खर्च कम गर्ने उद्देश्यले निजी संस्थाहरूले शिक्षकलाई सकेसम्म कम तलबमा काम गराउँछन्। कतिपय देशहरू जस्तै : केन्या, सिङ्गापुर र कोलम्बियाले पूर्व-प्राथमिक शिक्षकका लागि तालिमको आवश्यकता बढाउँदै लगेका छन्। अन्य धेरै देशहरूले भने न्यूनतम स्तर पनि तोक्न सकेका छैनन्।

Credit: Olivier Culmann/Tendance Floue

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

लक्ष्य २ सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षा

सबै बाल बालिका, विशेष गरी बालिका, कठिन अवस्थाका बाल बालिका तथा अल्पसङ्ख्यक जनजातिका बाल बालिकाहरूलाई सन् २०१५ सम्म गुणस्तरयुक्त, निःशुल्क तथा अनिवार्य प्राथमिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने ।

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि*</p> <p>* तथ्याङ्क प्राप्त १४० देशहरूमध्ये</p>	<p>लक्ष्यबाट धेरै टाढा</p> <p>९%</p>	<p>लक्ष्यबाट टाढा</p> <p>२९%</p>	<p>लक्ष्यको नजिक</p> <p>१०%</p>	<p>लक्ष्यमा पुगेका</p> <p>५२%</p>
<p>सफलता</p>	<p>प्राथमिक विद्यालयमा भर्ना भएका बाल बालिका</p> <p>१९९९ अहिले</p> <p>८४% ९१% = ४८ मिलियन बढी</p>		<p>प्राथमिक विद्यालय पार गरेका</p> <p>माली, गिनी, सियरालियोन, बेनिन, इथियोपिया, मोजाम्बिक</p> <p>प्राथमिक शिक्षा पार गर्नेको सङ्ख्यामा २०% अड्कले वृद्धि गरे</p>	
<p>गरिएका प्रयासहरू</p>	<p>विद्यालय शुल्क हटाउने</p>	<p>सामाजिक सुरक्षा</p> <p>जस्तै पिछाडिएका बाल बालिकाका लागि नगद हस्तान्तरण</p>	<p>विद्यालय, पानी, बिजुली र स्वास्थ्यसम्बन्धी पूर्वाधारहरू</p>	
<p>निरन्तर चुनौतीहरू</p>	<p>विद्यालय बाहिर रहेका</p> <p>५८ मिलियन बाल बालिका अझ पनि विद्यालय बाहिर छन्</p> <p>यो मध्ये २५ मिलियन कहिल्यै पनि विद्यालय जाँदैनन्</p>	<p>विद्यालय पुरा नगरेका</p> <p>प्रत्येक वर्ष ३४ मिलियनले विद्यैमा विद्यालय छोड्छन्</p> <p>विद्यालयमा अन्तिम कक्षासम्म पुग्नेको प्रतिशतमा सुधार भएको छैन</p> <p>१९९९ २०११</p> <p>६४% दक्षिण र पश्चिम एसिया ५८% सब-सहारा अफ्रिका</p>	<p>व्यवधानहरू</p> <p>विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिकामध्ये ३६% द्वन्द्वग्रस्त क्षेत्रमा बस्छन्</p> <p>कम गुणस्तरको शिक्षा</p> <p>अझ पनि शिक्षा सबैका लागि निःशुल्क छैन</p>	
<p>असमान प्रगति</p>	<p>क्षेत्रगत रूपमा विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिका</p> <p>वांकी विश्व, दक्षिण र पश्चिम एसिया, सब-सहारा अफ्रिका</p>	<p>ग्रामीण/सहरी क्षेत्रका निम्न मध्यम आय भएका देशहरू</p> <p>सन् २०००/कहिल्यै विद्यालय नजानेहरू ३ गुना बढी</p> <p>सन् २००८/ कहिल्यै विद्यालय नजानेहरू ४ गुना बढी</p>	<p>सीमान्तकृतहरू पछि परे</p> <p>अति विपन्नहरूको स्थिति सबैभन्दा नाजुक</p> <p>सन् २०१० मा विद्यालय पुरा गर्ने सम्भावना धनीको भन्दा ५ गुना कम</p>	
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<p>१. यदि प्राथमिक शिक्षालाई सबैको पहुँचमा पुर्याउने हो भने सीमान्तकृतहरूका समस्या सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।</p> <p>२. सबैभन्दा पिछाडिएकाहरूको प्रगति थाहा पाउन अझ गुणस्तरीय तथ्याङ्क चाहिन्छ ।</p> <p>सुधार गर्नुपर्ने धेरै छ</p>			

लक्ष्य २

सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षा

सन् २०१५ सम्ममा सबै बाल बालिकाहरूले, खासगरी छात्राहरूले, कठिन परिस्थितिमा रहेका बाल बालिकाहरू र जातीय अल्पसङ्ख्यक बाल बालिकाहरूले निःशुल्क र अनिवार्य रूपमा गुणस्तरीय प्राथमिक शिक्षाको पहुँचमा पुगेको र त्यो पार गरेको सुनिश्चित गर्ने ।

सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षा सबैका लागि शिक्षाको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण लक्ष्य हो । सहस्राब्दी विकास लक्ष्यमा यसलाई समावेश गरिनुले यो कुराको पुष्टि हुन्छ । यसले प्रशस्त वित्त र राजनीतिक समर्थन प्राप्त गरेको छ, साथै यसको व्यापक अनुगमन भएको छ । यद्यपि २०१५ को म्याद समाप्त हुँदासम्म पनि यो लक्ष्य पुरा हुने स्थिति देखिएको छैन । सीमान्तकृत वर्गसम्म पुग्न नसकेका मुलुकले सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षाको लक्ष्य हासिल गर्न सकेका छैनन् । विपन्न वर्ग, जातीय र भाषिक अल्पसङ्ख्यक समूह, ग्रामीण बालिका, बाल श्रमिक, फिरन्ते समुदाय, एचआइभि/एड्स बाट प्रभावित बाल बालिका, भ्रुपडपट्टीवासी र सुकुम्बासी बाल बालिका, अपाङ्गता भएका बाल बालिका र जटिल सङ्कटबाट गुज्रिरहेका बाल बालिकासम्म पुग्नका लागि अब धेरै गर्नु पर्दछ ।

अनुगमनमा भएको प्रगति

सन् २०१२ मा प्राथमिक विद्यालय उमेर समूहका भन्दा ५८ मिलियन बाल बालिकाहरू विद्यालय भर्ना भएनन् । यसका कारणहरू हुन् : जनसङ्ख्याको दबाव, द्वन्द्वको अवस्था, विभिन्न सामाजिक-आर्थिक समूहको सीमान्तकृतता र ठुलो सङ्ख्यामा विद्यालयवाहिर रहेका बाल बालिकालाई

विद्यालयमा ल्याउन केही मुलुकहरूमा पर्याप्त प्रतिबद्धताको कमी ।

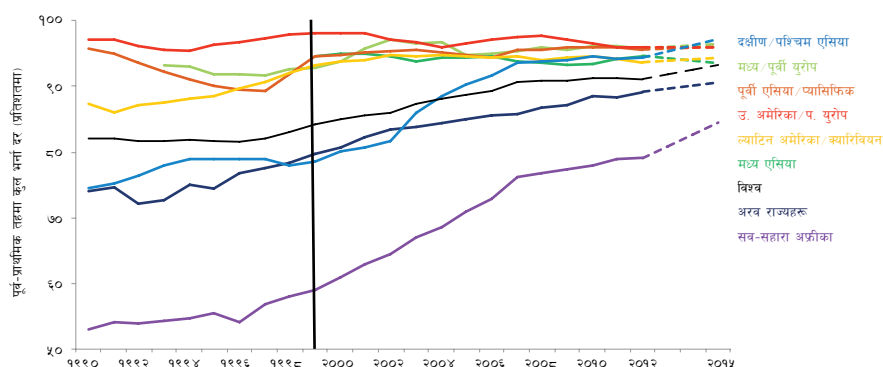
यी चुनौतीहरूका बाबजुद पनि बुरुण्डी, इथियोपिया, मोजाम्बिक, नेपाल र संयुक्त गणराज्य तान्जानिया लगायतका देशहरूले एकरूपता कायम गर्न नसके पनि प्राथमिक विद्यालयको पहुँचमा लिङ्ग र आय स्रोतका आधारमा हुने असमानता घटाउँदै खुद भर्ना दरमा उल्लेखनीय सफलता हासिल गरेका छन् ।

खुद भर्ना दरमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको छ

सन् १९९९ देखि २०१२ सम्म आइपुग्दा तथ्याङ्क उपलब्ध भएका ११६ मध्ये १७ मुलुकले प्राथमिक विद्यालयको खुद भर्ना दरमा २० प्रतिशत भन्दा माथि वृद्धि गरेका छन् । एसियामा भुटान, लाओ र नेपालले खुद भर्ना दर वृद्धिमा उत्कृष्ट नमुना पेस गरेका छन् । ल्याटिन अमेरिकामा एल साल्भाडोर, ग्वाटेमाला र निकारागुवाले खुद भर्ना दरमा १० प्रतिशत वृद्धि गरेका छन् । सब-सहारा अफ्रिकामा बुरुण्डीको खुद भर्ना दर सन् २००० को ४१ प्रतिशतबाट बढेर २०१० मा ९४ प्रतिशत पुगेको छ ।

सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षा सबैका लागि शिक्षाको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण लक्ष्य थियो, तर २०१५ सम्म पनि यो पुरा हुने स्थिति देखिएको छैन

चित्र ५ : सन् २००० पछिका केहि वर्षसम्म उच्च रहेको खुद प्राथमिक भर्ना दर वृद्धिको गति २००७ पछि घटेको छ
समायोजित प्राथमिक खुद भर्ना अनुपात, विश्व र क्षेत्रमा; १९९०-२०१२ र २०१५ (प्रक्षेपण)

स्रोत : यु आइ एस डाटाबेस, ब्रुनफोर्थ (२०१५)

कहिल्यै विद्यालय नजाने बाल बालिकाहरू थोरै छन्

बहुसङ्ख्यक मुलुकहरूले कहिल्यै विद्यालय नजाने बाल बालिकाको सङ्ख्या घटाएका छन्। सन् २००० मा कम्तीमा पनि २० प्रतिशत बाल बालिका विद्यालय नजाने देशहरू मध्ये १० ले यो प्रतिशत सन् २०१० सम्ममा आधा भन्दा बढी घटाए। इथियोपिया र तान्जानियामा कहिल्यै विद्यालय नजानेको प्रतिशत उल्लेखनीय रूपले घट्यो। इथियोपियामा यो सङ्ख्या २००० मा ६७ प्रतिशत भएकामा सन् २०११ मा आइपुग्दा घटेर २८ प्रतिशत भयो। यसै गरी तान्जानियामा सन् १९९९ को ४७ प्रतिशतबाट घटेर सन् २०१० मा १२ प्रतिशत भयो।

केही मुलुकमा अझै पनि विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिकाहरूको जमात ठुलो छ

उच्च जनसङ्ख्या भएका मुलुकहरूमा ठुलो सङ्ख्यामा बाल बालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहने क्रम यथावत नै रट्यो। भारतले खुद भर्ना दर ८६ प्रतिशतबाट बढाएर ९९ प्रतिशत पुर्यायो। तर नाइजेरिया र पाकिस्तानले जातीय र धार्मिक कलहका कारण अपेक्षाभन्दा धेरै कम प्रगति गरे।

अधिकांश मुलुकहरूमा प्राथमिक विद्यालय पुरा गर्नेको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको छ

बहुसङ्ख्यक देशहरूले प्राथमिक शिक्षा पार गर्नेतर्फ खास गरी विपन्न वर्गका बाल बालिकाले प्राथमिक शिक्षा पार गर्नेतर्फ अझ धेरै काम गर्न बाँकी छ

बहुसङ्ख्यक मुलुकहरूमा प्राथमिक शिक्षा पार गर्नेको सङ्ख्या बढेको छ। आठओटा देशहरूले यसमा २० प्रतिशत अड्कले वृद्धि गरेका छन्। ती देशहरू हुन्: बेनिन, कम्बोडिया, इथियोपिया, गिनी, माली, मोजाम्बिक, नेपाल र सिएरालियोन। तथापि यो प्रगति भने पर्याप्त छैन। यसले खर्च गर्ने क्षमता, गुणस्तर र सान्दर्भिकताको समस्या छ भन्ने देखाउँछ।

प्रगतिमा एकरूपता छैन

कम आम्दानी भएका देशहरूमा विचैमा विद्यालय छोड्ने समस्या एउटा गम्भीर समस्याको रूपमा देखिएको छ। खास गरी हिलो विद्यालय भर्ना भएका र गरिव परिवारका बाल बालिकामा यो समस्या विकराल छ। तथाइक उपलब्ध भएका १३९ देशहरूमध्ये ५४ ओटा देशहरूमा प्राथमिक विद्यालयमा भर्ना भएका लगभग सबै बाल बालिकाहरू सन् २०१५ सम्ममा प्राथमिक तहको अन्तिम कक्षासम्म पुग्ने देखिन्छ। यी देशहरू प्रायः मध्य एसिया, मध्य र पूर्वी युरोप र पश्चिम युरोपमा पर्दछन्। यसको विपरीत ३२ देशहरूमा विचैमा विद्यालय छोड्नेहरू २० प्रतिशत हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। यी मध्ये धेरैजसो देशहरू सब-सहारा अफ्रिकामा पर्दछन्।

शुल्क हटाउनेतर्फ उल्लेखनीय प्रगति भएको छ

सिद्धान्ततः अधिकांश मुलुकहरूमा विद्यालय शिक्षामा अहिले शुल्क तिर्नु पर्दैन। सब-सहारा अफ्रिकामा सन् २००० पछि १५ देशहरूले विद्यालयमा शुल्क नलाग्ने कानुनी प्रावधान बनाएका छन्।

शुल्क हटाउने नियम लागु भए पछिका वर्षहरूमा भर्ना दरमा सकारात्मक प्रभाव पर्नुले विद्यालय शिक्षाको पहुँचमा शुल्क एक बाधाको रूपमा रहेको पुष्टि गरेको छ। यो प्रगतिको आंशिक कारण शिक्षामा आर्थिक सहयोगमा वृद्धि हुनु हो। राष्ट्रिय राजनीतिले पनि शुल्क हटाउने काममा सहयोग गरेको छ। न्यून आय स्रोत भएका अफ्रिकी देशहरूमा यो सबैको चुनावी मुद्दा बनेको छ।

शुल्क हटाएपछि भर्नामा भएको अकस्मात् वृद्धिले प्राथमिक शिक्षा प्रणालीमा ठुलो भार पर्न सक्छ। नब्बेको दशकको अनुभवले यही पाठ सिकाएको छ। त्यसैले अधिकांश देशहरूले क्रमैसँग निःशुल्क बनाउँदै लैजाने तरिका अपनाएका छन्। यो प्रगतिका बावजुद पनि शिक्षामा विस्तार गर्न निःशुल्क शिक्षा कार्यक्रममार्फत दिने प्रतिव्यक्ति अनुदान पर्याप्त नभएको, लक्षित वर्गसम्म कम पुगेको र लक्ष्यमा केन्द्रित नभएको देखियो।

केही कार्यक्रमहरू सफल त भए, तर मागहरू पनि बढाए

शुल्क हटाउने कानुनी र नीतिगत प्रतिबद्धताका बावजुद पनि विद्यालय शिक्षा पूर्ण रूपमा शुल्क रहित हुन सकेको छैन किनभने परिवारका लागि अन्य खर्चहरू आइरहन्छन्।

प्राथमिक शिक्षाको माग बढाउनका लागि परिवारका अन्य आर्थिक

भार कम गर्ने कार्यक्रमहरू पनि ल्याइयो, जस्तै : यातायात, विद्यालयमा खाद्य कार्यक्रम र विद्यालय पोसाकको सुविधा। सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत नगदको व्यवस्था, विद्यालयमा खाना कार्यक्रम लगायत छात्रवृत्ति, भत्ता र पढ्ने खर्चको पनि व्यवस्था गरियो। यिनीहरू शिक्षामा सुधार ल्याउनका लागि मागतर्फ अपनाइएका कार्यक्रमहरू हुन्।

विद्यालयमा खाद्य कार्यक्रम

'शिक्षाका लागि खाद्य' कार्यक्रमबाट १६९ मुलुकका ३६८ मिलियन बाल बालिकाहरू लाभान्वित भएका छन्। विद्यालयमा खाद्य कार्यक्रमले विद्यालय जाने बाल बालिका स्वस्थ रहन्छन् भन्ने सुनिश्चित गर्दछ। यस कार्यक्रममा सहभागी विद्यालयमा सहभागी नभएका विद्यालयमा भन्दा विद्यार्थी भर्ना र उपस्थितिमा निरन्तर सुधार भएको छ।

नगद हस्तान्तरण कार्यक्रम

जोखिममा रहेका परिवारलाई नगद सहयोग गर्ने उद्देश्यले ल्याटिन अमेरिकामा सुरु भएको यो कार्यक्रम न्यून र मध्यम आयस्रोत भएका एसियन र सब-सहारा अफ्रिकी मुलुकहरूमा खुब प्रचलित भएको छ। अधिकांश नगद कार्यक्रमहरूले विद्यार्थी भर्ना र उपस्थिति बढाएका छन् र विचैमा विद्यालय छोड्नेको सङ्ख्या घटाएका छन्। यद्यपि यस्ता कार्यक्रमले जोखिममा रहेका समुदायको शैक्षिक उपलब्धिमा सधैं सुधार ल्याउन सक्दैनन्।

नगद हस्तान्तरण सशर्त हुन पर्छ कि पर्दैन भन्नेबारेमा विवाद रहिआएको छ। विद्यालयमा बाल बालिकाको उपस्थित नगद हस्तान्तरणको शर्त बनाउँदा राजनीतिक समर्थन सजिलै प्राप्त हुन्छ। निःशर्त नगद हस्तान्तरण कार्यक्रम भन्दा उपस्थितिका आधारमा गरेको नगद हस्तान्तरणको प्रभाव शिक्षामा ठुलो परेको पाइयो।

पूर्तिर्तर्फका हस्तक्षेपकारी कार्यक्रमले प्राथमिक शिक्षामा पहुँच बढाएका छन्

पूर्वाधार परियोजनाहरू जस्तै विद्यालय भवन निर्माण र सडक निर्माणले बाल बालिकाको शैक्षिक पहुँचमा बलियो प्रभाव पारेका हुन्छन्। स्वास्थ्यतर्फ पनि हस्तक्षेपकारी कार्यक्रमहरूमा वृद्धि भएको छ। शैक्षिक नतिजामा यिनको महत्त्वपूर्ण असर परेको छ। यसका अतिरिक्त सार्वजनिक विद्यालयका साथसाथै सरकारी बाहेकका विद्यालयहरू, जस्तै - निजी, सामुदायिक र अनौपचारिक विद्यालयहरूको पनि शिक्षामा योगदान बढेको छ।

विद्यालय भवन र कक्षाकोठा निर्माण

विद्यालय भवनको उपलब्धता बाल बालिका विद्यालय जान्छन् भन्ने कुराको सुनिश्चित गर्ने पहिलो कुरा हो। उदाहरणका लागि मोजाम्बिकामा सन् १९९२ र सन् २०१० बिचमा शुल्क

खारेज गरेर प्राथमिक र माध्यमिक विद्यालय भवनको सङ्ख्यामा तेबेर वृद्धि गर्दा कहिल्यै विद्यालय नगएका विद्यार्थीको सङ्ख्या त्वात्तै घटेको थियो।

पूर्वाधार संरचना र स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुधार

बहुसङ्ख्यक देशहरूले सडक, बिजुली र पानीको पूर्वाधारमा निकै धेरै सुधार गरे, जसले गर्दा बाल बालिकाको विद्यालय पहुँचमा वृद्धि भयो। छात्राहरूको भर्नामा घरदेखि विद्यालय सम्मको दूरी र पूर्वाधारले ठुलो महत्त्व राख्दछन्। यसमा भारतले उदाहरणीय प्रगति गरेको छ।

निजी र अन्य गैर सरकारी संस्थाहरूले शिक्षामा महत्त्वपूर्ण योगदान दिए

विगतका दुई दशकमा शिक्षामा निजी शिक्षण संस्थाहरूको भूमिका बढेको छ। दक्षिण एसियामा ६ देखि १८ वर्ष उमेर समूहका लगभग एक तिहाइ विद्यार्थीहरू निजी विद्यालयमा पढ्छन्। अरब राज्य, मध्य र पूर्वी युरोप र सब-सहारा अफ्रिकाका धेरै देशहरूमा निजी विद्यालयमा प्राथमिक तहमा भर्ना दर दोब्बर बढेको छ।

सामुदायिक विद्यालय सरकारी विद्यालयभन्दा कम खर्चिला, विद्यार्थी केन्द्रित र स्थानीय आवश्यकता अनुसारका हुन्छन्। कतिपय सामुदायिक विद्यालयले सरकारले शिक्षाको व्यवस्था गर्न नसकेका ठाउँमा शिक्षा प्रदान गरेका हुन्छन्। घाना, तान्जानिया र जाम्बिया यसका ज्वलन्त उदाहरणहरू हुन्।

अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रहरूले लचिला र छिटो सिक्न सकिने सिकाइ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दछन्। यी कार्यक्रमहरूले विद्यालयजान नपाएका बाल बालिकाको औपचारिक शिक्षाका लागि साँघुको काम गर्दछन्। बङ्गलादेशमा वि.आर.ए.सी. नाम गरेको एउटा ठुलो गैर सरकारी संस्थाले हजारौं अनौपचारिक विद्यालयहरू सञ्चालन गरेको छ।

धार्मिक विद्यालयहरू धेरै अभिभावकको रोजाइमा परेका छन्। अफगानिस्तान, बङ्गलादेश, पाकिस्तान र इन्डोनेसियामा मदरसा नामका इस्लामिक विद्यालयहरूले सुविधाबाट वञ्चित समुदायको शिक्षामा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्। ल्याटिन अमेरिकाको द जेसिट नेटवर्क फि अल्जेरियाले १७ राष्ट्रमा गरी भण्डै १० लाख बाल बालिकाहरू भर्ना गरेको छ।

सर्वव्यापी शिक्षाका लागि सीमान्तकृत समुदायसम्म पुग्नु अति जरुरी हुन्छ

कानून र नीति नियममा भएको प्रगतिले पिछडिएका धेरै समुदायको प्राथमिक विद्यालयमा सहभागिता बढाएको छ। यति हुँदा हुँदै पनि सीमान्तकृतहरू गरिबी, लिङ्ग, जात, वर्ण, भाषिक पृष्ठभूमि, अपाङ्गता, भौगोलिक अवस्थिति र जीवनयापनको शैलीका कारण शिक्षामा व्यवधान खडा भएको महसुस गरिरहेका छन्। सीमान्तकृत बाल बालिकाहरू आफू धेरैतिरबाट मर्कामा परेको पाउँछन्।

धेरै देशहरूमा निजी प्राथमिक विद्यालयको सङ्ख्यामा भण्डै दोब्बरले वृद्धि भएको छ

जातीय र भाषिक अल्पसङ्ख्यकहरू

धेरैजसो देशहरूमा प्रमुख भाषा बोल्ने बहुसङ्ख्यक र अन्य भाषा बोल्ने अल्पसङ्ख्यकहरू विचमा विद्यालय सहभागिता र विद्यालय शिक्षा पुरा गर्नेमा ठूलो अन्तर छ। कुनैकुनै देशहरूमा मातृभाषा र द्विभाषिक शिक्षणले जातीय र अल्पसङ्ख्यकहरूको शिक्षामा पहुँच बढाएको छ। तर पनि भिन्दाभिन्दै भाषामा शिक्षण गर्दा शिक्षाको गुणस्तरमा भने प्रश्न चिन्ह लागेको छ।

बाल मजदुरहरू

बालश्रमले शैक्षिक उपलब्धिमा असर गर्दछ। शिक्षा उपलब्ध गराएर र शैक्षिक ऐन कानूनको पालना गरेर बालश्रम घटाउन सकिन्छ। यसले शैक्षिक उपलब्धि बढाउँछ भने गरिबी घटाउँछ। सन् २००० र सन् २०१२ को विचमा ५ देखि ११ वर्ष उमेर समूहका बाल मजदुरहरूको सङ्ख्या १३९ मिलियनबाट घटेर ७३ मिलियन भयो। काम गर्दै पढ्ने विद्यार्थीहरू धेरै देशमा १३ वर्ष उमेर समूहका थिए। कक्षा उत्तीर्ण हुँदै अघि बढ्नमा यिनीहरू काम नगरी पढ्ने विद्यार्थीभन्दा धेरै पछाडि परेका थिए।

काम गर्दै पढ्दै गरेका विद्यार्थीहरू काम नगरी पढेका विद्यार्थीहरू भन्दा पछाडि परेका छन्

फिरन्ते समुदायहरू

विश्वव्यापी रूपमा हेर्दा वस्तुभाउको चरनका लागि एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सार्ने हिँड्नेहरू शिक्षाको पहुँचबाट सबैभन्दा बढी वञ्चित भएका छन्। सन् २००० यता इथियोपिया, नाइजेरिया, सुडान र संयुक्त गणराज्य तान्जानियामा फिरन्ते समुदायका लागि शैक्षिक योजनाहरू अगाडि सारिए। यद्यपि भर्नामा भने कुनै प्रगति हुन सकेन। खुला तथा दूर शिक्षा फिरन्ते समुदायका लागि उपयोगी ढाँचा भए तापनि यसको उपयोग अति सीमित मात्रामा भयो।

एचआइभी/एड्सबाट प्रभावित बाल बालिकाहरू

डकार सम्मेलन सुरु भए यता एचआइभी/एड्सबाट प्रभावित बाल बालिकासँग सम्बन्धित आर्थिक सहयोग, नीति र अन्य सेवाहरूमा प्रगति त भयो तर तिनीहरू शिक्षालाई प्राथमिकतामा नराखेर त्यस्ता बाल बालिकाको स्याहार, उपचार र सामाजिक कल्याणतर्फ केन्द्रित भए। अनाथ र जोखिममा रहेका बाल बालिकाको शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन सुरुको दशकको मध्यतिर पहिलो पटक नीति नियमहरू बने। त्यसपछि सब सहारा अफ्रिका, दक्षिण र पश्चिम एसियाका धेरै देशहरूले यस्ता बाल बालिकाका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना बनाएका छन्।

Credit: Philippe Body

भुपडपट्टीवासी र सुकुम्वासी बाल बालिका

सन् २००० मा अधिकांश सरकारहरू भुपडपट्टी र सुकुम्वासी बस्तीमा शैक्षिक कार्यक्रम लैजाने विषयमा दोधारको स्थितिमा थिए । ग्रामीण इलाकाबाट अत्यधिक मात्रामा बसाइँसराइका कारण भुपडपट्टीवासी र सुकुम्वासीहरूको मुद्दाले महत्त्व पायो । पर्याप्त सरकारी नीति र योजनाको अभावका कारण यस्ता बाल बालिकाका क्षेत्रमा गैर सरकारी संस्था र निजी क्षेत्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । भारत, केन्या र नाइजेरिया लगायतका देशमा भुपडपट्टी र सुकुम्वासी बस्तीमा शुल्क कम लाग्ने निजी विद्यालयहरू मौलाएका छन् ।

अपाङ्गता भएका बाल बालिका

अपाङ्गता भएका बाल बालिकाको सङ्ख्या ९३ मिलियन र १५० मिलियनको विचमा रहेको अनुमान गरिएको छ । यसले उनीहरू शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर पर्ने खतरा बढाएको छ । विकासशील देशहरूमा अपाङ्गताको सम्बन्ध गरिवीसँग हुने गरेको छ । अपाङ्गताले शिक्षाको पहुँचमा सामाजिक-आर्थिक अवस्था, ग्रामीण क्षेत्रको अवस्थिति र लिङ्गले भन्दा पनि बढी व्यावधान खडा गर्दछ । अपाङ्गता भएका बालिकाहरू अरूभन्दा अझ बढी सीमान्तकृत हुन्छन् । अपाङ्गताका विभिन्न रूपहरू र अपाङ्ग बाल बालिकाका आवश्यकताहरू सम्बन्धी बुझाइमा कमीका कारण उनीहरूको सिकाइमा पहुँच सीमित भएको छ । यसका अतिरिक्त शिक्षक तालिम र भौतिक सुविधाको अभाव साथै अपाङ्गता र भिन्न क्षमता भएकालाई हेर्ने धारणा भेदभावपूर्ण भएको हुनाले उनीहरूको शिक्षामा पहुँच कम भएको हो ।

बहुसङ्ख्यक मुलुकहरूले अपाङ्गता भएका बाल बालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा समावेश गर्न सुरु गरेका छन् । कतिपय भने अझै पनि उनीहरूलाई अलग्गै राख्न चाहन्छन् । धेरै देशहरूमा मिश्रित नीतिहरू छन् तर विस्तारै समावेशितातर्फ अगाडि बढिरहेका छन् । समुदाय, बाबुआमा र बाल बालिकालाई

समावेश गर्ने पद्धतिले दिगो र सान्दर्भिक समाधान दिन सक्छन् र समावेशिता फस्टाउन सक्छ ।

आपत्कालमा शिक्षा नयाँ समस्याको रूपमा देखा परेको छ

आपत्कालीन स्थिति जस्तै युद्धकाल र ठुलाठुला जनआन्दोलनको अवस्थामा शिक्षा एक नयाँ तर गम्भीर समस्याको रूपमा अगाडि देखा परेको छ । आपत्कालीन अवस्थाले ठुलो सङ्ख्यामा विद्यालयमा आक्रमण अथवा यौन हिंसाका घटनाहरू बढाउँछ । यसले पहिले नै सुविधाबाट बञ्चितहरूलाई अझ सीमान्तकृत बनाउँदै लैजान्छ । किशोर किशोरीहरूलाई कक्षा कोठाबाट थुत्ने लग्ने र युद्ध मोर्चाको अग्रपङ्क्तिमा उभिने सैनिक, जासुस र आत्मघाती बम हमलाकारीको रूपमा भर्ती गर्ने र यौनदासका रूपमा शोषण गर्ने खतरा बढिरहेको छ । द्वन्द्वकालीन स्थितिमा विशेष गरी किशोरीहरू उच्च जोखिममा रहेका हुन्छन् ।

सन् २००० देखि इन्टरएजेन्सी नेटवर्क अन एजुकेसन इन इमर्जेन्सी विभिन्न संस्था र व्यक्तिहरूको एउटा बृहत् नेटवर्कको रूपमा १७० भन्दा धेरै मुलुकसम्म फैलिएको छ । सन् २००३ मा आपत्कालमा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड कायम गर्नु एउटा महत्त्वपूर्ण कदम थियो । यसै गरी शिक्षामा विश्वव्यापी साभेदारीले कमजोर अवस्थामा रहेका राष्ट्रमा आर्थिक सहयोग बढाउने प्रतिबद्धता अर्को महत्त्वपूर्ण कदम हो । यी र यस्ता प्रगतिका बाबजुद पनि मानवीय नाताले गरिने आर्थिक सहयोगअन्तर्गत शिक्षामा सहयोग राशीको अभाव एउटा ठुलो समस्याको रूपमा रहेको छ ।

द्वन्द्व धेरैका लागि शिक्षामा बाधाको रूपमा रहेको छ

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

लक्ष्य ३ सिप तथा निम्न माध्यमिक शिक्षा

उपयुक्त शिक्षा तथा जीवनोपयोगी सिप कार्यक्रममा समुचित पहुँचको माध्यमबाट सबै युवा तथा प्रौढहरूका सिकाइको आवश्यकता पूर्तिको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने ।

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि *</p> <p><small>*तथ्याङ्क प्राप्त भएका ७५ देशहरू माथि</small></p>	<p>लक्ष्यबाट धेरै टाढा</p> <p>११%</p>	<p>लक्ष्यबाट टाढा</p> <p>३५%</p>	<p>लक्ष्यका नजिक</p> <p>९%</p>	<p>लक्ष्यमा पुगेका</p> <p>४५%</p>
<p>सफलता</p> <p>✓✓</p>	<p>भर्ना</p> <p>↑ विश्वव्यापी रूपमा २७%</p> <p>सब-सहारा अफ्रिकामा २ गुनाभन्दा बढी</p> <p>१९९९</p> <p>अहिले</p>	<p>कुल भर्ना दरमा वृद्धि</p> <p>१९९९ २०१२</p> <p>निम्न माध्यमिक ४५% ६२%</p> <p>उच्च माध्यमिक ४५% ६२%</p>		<p>विद्यालय बाहिर रहेका किशोर किशोरीहरूको सङ्ख्यामा गिरावट</p> <p>१९९९ ९९ मिलियन</p> <p>२०१२ ६३ मिलियन</p>
<p>गरिएका प्रयासहरू</p> <p>✓</p>	<p>निम्नमाध्यमिक विद्यालय</p> <p>९४ देशले निशुल्क बनाए</p> <p>२७ देशले सन् २००० बाट अनिवार्य बनाए</p> <p>केहीले यसलाई आधारभूत शिक्षाअन्तर्गत धेरैले प्रवेश परीक्षा हटाए राखे</p>	<p>सिपहरूको प्रत्यक्ष परीक्षणको विकास</p> <p>मिआइएसी एसटिइपी</p>		<p>बुफाई राम्रो भयो</p> <p>एचआइभी/एडसवारे सन् २००० यता</p>
<p>निरन्तर चुनौतीहरू</p> <p>✗</p>	<p>विद्यालय बाहिरका किशोर किशोरीहरू</p> <p>२०१२ मा ६३ मिलियन</p>	<p>निम्नमाध्यमिक शिक्षा पुरा गर्नेहरू</p> <p>निम्न र मध्यम आय समूहका मुलुकमा एक तिहाई किशोर किशोरीहरूले सन् २०१५ मा निम्नमाध्यमिक शिक्षा पुरा गरेछन्</p>	<p>सिप ?</p> <p>सिपका प्रकारहरू अस्पष्ट छन्</p>	<p>काम गर्ने युवा सङ्ख्या घटेको छैन</p> <p>मौका शिक्षा बृहत पहुँच अति आवश्यक</p>
<p>असमान प्रगति</p>	<p>निम्न/उच्च माध्यमिक तहमा भर्ना</p> <p>१०३%/९८% ९९%/१०४% ९९%/९९% ९९%/९९% ९९%/९९%</p>	<p>सम्पत्ति</p> <p>सन् २००० यता निम्न माध्यमिकबाट उच्च माध्यमिक तहमा जानेमा धनी र गरिब परिवारबिच खासै अन्तर भएन</p>	<p>स्थान</p> <p>धेरै देशले मात्र निम्न माध्यमिक विद्यालयको पहुँचमा ग्रामीण र सहरी क्षेत्रबिचको असमानता उल्लेखनीय रूपले घटाए (खास गरी भियतनाम, नेपाल र इन्डोनेसियाले)</p>	
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<p>१. निम्नमाध्यमिक शिक्षा सर्वव्यापी बनाउनुपर्दछ ।</p> <p>२. मौका सिकाइ कार्यक्रमहरूको विस्तार गर्नुपर्दछ ।</p> <p>३. सन् २०१५ पछि सिपका अझ राम्रा परिभाषा र सोही अनुरूपका तथ्याङ्कहरूको खोजी गर्नुपर्दछ ।</p> <p>अवसरहरू बढाउनु पर्ने</p>			

लक्ष्य ३

युवा तथा प्रौढका लागि सिप

उपयुक्त सिकाइ र जीवनोपयोगी सिपसम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा समतामूलक पहुँचमार्फत सम्पूर्ण युवा र प्रौढहरूका सिकाइ आवश्यकताहरू पुरा भएको सुनिश्चित गर्ने ।

सबैका लागि शिक्षाको तेस्रो लक्ष्यले विद्यालयको औपचारिक शिक्षामा मात्र नभएर विद्यालयबाहिरका अनुभवहरूमा पनि उत्तिकै जोड दिएको थियो जस्तै : कार्यानुभव तालिम र जीवन अवधिभरमा आउने अरू अवसरहरू । उद्देश्य ३ को दायरा फराकिलो भएपनि यो स्पष्ट छैन । यसका लक्ष्यहरू प्रष्ट र मापनीय छैनन्, साथै यसले देखाएको जीवनोपयोगी सिपले धेरै कुरालाई जनाउँछ ।

विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ तिन किसिमका सिपहरूमा केन्द्रित छ । आधारभूत सिपअन्तर्गत काम जान्नु पर्ने अथवा निरन्तर तालिमको आवश्यकता हुने सिप पर्दछन् । स्थानान्तरणीय सिपहरू फरक वातावरणमा पनि समायोजन गर्न सकिन्छ । कामसँग सम्बन्धित सिपहरू पनि यस अन्तर्गत पर्दछन् । प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिपले निश्चित काम प्रति प्रयोगात्मक ज्ञान र सिपलाई जनाउँछ ।

माध्यमिक विद्यालयमा पहुँच हुनु आधारभूत सिप सिकने अवसरमा गरेको प्रगतिको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण सूचकाङ्क हो । निम्न माध्यमिक तह र उच्च माध्यमिक तहको समेत पहुँचमा विस्तार गर्नेतर्फ उल्लेखनीय प्रगति भए तापनि आय र स्थान सम्बन्धी असमानता कायमै छ । बहुसङ्ख्यक बाल बालिकाहरू खास गरी गरिब परिवारका बाल बालिकाहरूले प्रायः काम गर्ने पर्दछ । यसले माध्यमिक शिक्षामा उनीहरूको सहभागिता, टिकाउ दर र शैक्षिक सफलतामा प्रतिकूल असर पार्दछ । बसाइँसराइँ गरेका धेरैजसो बाल बालिकाको कानुनी हैसियत अनिश्चित हुनाले उनीहरू अझ सीमान्तकृत हुने खतरा हुन्छ । राष्ट्रले उनीहरूको माध्यमिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्न सकेन भने यो खतरा भन्नु बढेर जान्छ ।

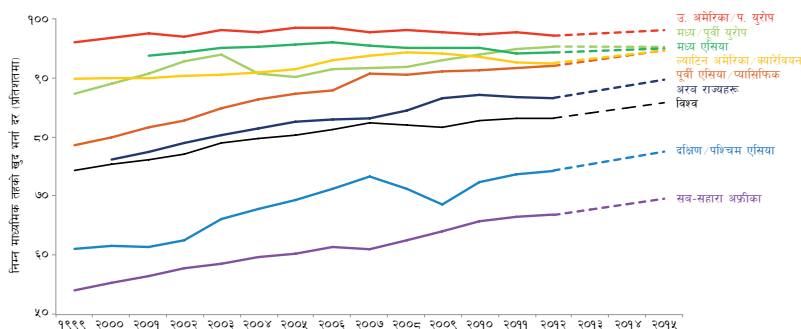
आधारभूत सिपहरू : माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता बढेको छ

आधारभूत सिपअन्तर्गत उचित कामका लागि आवश्यक पर्ने साक्षरता सिप र गणितीय सिपहरू पर्दछन् । यस्ता कामबाट भएको आम्दानीले दैनिक आवश्यकता पुरा गर्न पुग्छ । माध्यमिक विद्यालयमा प्राप्त आधारभूत सिप वृत्ति विकास गर्न, सक्रिय नागरिक बन्न र व्यक्तिगत स्वास्थ्यका लागि सुरक्षित उपायहरूको छनौट गर्न अति आवश्यक मानिन्छ । माध्यमिक शिक्षामा सहभागिता सन् १९९९ मा भन्दा द्रुतगतिमा बढेको छ । यसका कारण सन् २०१२ मा ५५१ मिलियन बाल बालिका माध्यमिक शिक्षामा भर्ना भए । माध्यमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर न्यून आय समूहका मुलुक र मध्यम आय समूहका मुलुक दुवैमा वृद्धि भयो । न्यून आय समूहका देशहरूमा यो वृद्धि दर २९ प्रतिशतबाट बढेर ४४ प्रतिशत पुग्यो । मध्यम आय समूहका मुलुकमा ५६ प्रतिशतबाट बढेर ७४ प्रतिशत पुग्यो । विद्यालय शिक्षा निःशुल्क बनाइएको हुनाले पनि माध्यमिक शिक्षाको भर्नामा वृद्धि भएको हो । तथ्याङ्क प्राप्त भएका न्यून र मध्यम आय समूहका १०७ देशहरूमध्ये ९४ देशले निःशुल्क निम्न माध्यमिक शिक्षालाई कानूनमा उल्लेख गरेका छन् । बहुसङ्ख्यक देशहरूमा प्राथमिक शिक्षा उत्तीर्ण गर्नेको सङ्ख्या वृद्धि हुनाले पनि निम्न माध्यमिक शिक्षाको भर्नादर बढेको हो किनभने यसले गर्दा ठुलो जमातमा विद्यार्थीहरू अध्ययनलाई निरन्तरता दिन योग्य ठहरिए ।

माध्यमिक शिक्षामा निजी संस्थाप्रति पनि माग र रुचि बढेको छ । सन् १९९९ देखि सन् २०१२ सम्म आइपुग्दा विकासशील

लक्ष्य ३ मा निकै जोड दिइएको भए तापनि यो अस्पष्ट छ

चित्र ६ : डकार अवधिमा विद्यालयमा किशोर किशोरीहरूको भर्ना दर १२ प्रतिशत बढ्कले बढ्यो निम्न माध्यमिक तहको खुद भर्ना दर, विश्व र क्षेत्रमा; १९९९-२०१२ र २०१५ (प्रक्षेपण)

स्रोत : यु. आइ.एस. डाटाबेस, बुनकोर्च (२०१५)

देशहरूमा निजी माध्यमिक विद्यालयको भर्ना दर १५ प्रतिशतबाट बढेर १७ प्रतिशत पुगेको छ। खास गरी अरब राज्य र पूर्वी एसियाका देशहरूले यसको घोषणा गरेका छन्।

माध्यमिक शिक्षामा पनि असमानता कायमै छ

माध्यमिक शिक्षा विस्तारै सर्वव्यापी हुँदै गएपछि यो सर्वप्रथम सुविधा सम्पन्न वर्गले प्राप्त गर्छन् र त्यसपछि मात्रै सीमान्तकृत, गरिब र ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्नेहरूले प्राप्त गर्दछन्। निम्न माध्यमिक शिक्षाको असमान पहुँच माध्यमिक शिक्षाको पनि असमान पहुँचको स्रोत हो। शुल्क तिर्न सक्ने र नसक्नेबिच भेदभाव नगर्ने र सबै बाल बालिकालाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने प्रण गरेका देशहरूमा पनि यही स्थिति देखिएको छ। विद्यालय शिक्षामा भर्नाको दायरामा वृद्धि भएको छ। तथापि ठुलो अनुपातमा माध्यमिक विद्यालय उमेर समूहका किशोर किशोरीहरू अधिकांश देशहरूमा विद्यालयबाहिर काम गरेका छन्। कसैले विद्यालय चटकै छोडेका छन् भने कतिपयले पढ्दै काम गर्दै गरेका छन्। काम गर्दै पढेका विद्यार्थीहरू आधारभूत सिप आर्जनमा अरुभन्दा पछाडि परेका छन्। काम गर्दै पढ्दै गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत वास्तविकताभन्दा कम भएको हुन सक्छ। किनभने बाबुआमाले उनीहरूका बाल बालिकाहरू काम गर्दैछन् भनेर तथ्याङ्क सङ्कलकलाई भन्न खोज्दैनन्, हिचकिचाउँछन्।

बसाइँ सरेका किशोर किशोरीको सिप आर्जनको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने काम सबै क्षेत्रमा ठुलो चिन्ताको विषय बनेको छ। यो कामका लागि अतिरिक्त लगानीको आवश्यकता पर्दछ। १४ ओटा विकसित र १४ ओटा विकासशील मुलुकका बसाइँसराइँ सम्बन्धी नीतिमा गरेको सर्वेक्षणले पहिलो समूहका ४० प्रतिशत र दोस्रो समूहका ५० प्रतिशत देशहरूले कानुनी हैसियत अस्थिर भएका बाल बालिकाको शैक्षिक पहुँचमा रोक लगाएका छन्। बसाइँ सरेका युवाको शिक्षा र भविष्यमा श्रमबजारमा उनीहरूको सक्रियताका लागि भाषा शिक्षा नीति अति आवश्यक हुन्छ।

विद्यालय जान नपाएका युवा तथा प्रौढहरूका लागि वैकल्पिक शिक्षाको आवश्यकता छ

विभिन्न मुलुकहरूले औपचारिक शिक्षामा विस्तार गर्नुका साथसाथै विद्यालयबाहिर रहेका कारण औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित भएका युवा तथा प्रौढहरूको शैक्षिक आवश्यकता पूर्ति गर्न प्रतिबद्ध छन्। उनीहरूका लागि वैकल्पिक उपाय, दोस्रो अवसर र अनौपचारिक कार्यक्रमहरूका नमुनाहरू तल दिइएको छः

बङ्गलादेशमा बि.आर.ए.सि. कार्यक्रमले विद्यालयबाहिर रहेका बाल बालिकालाई प्राथमिक शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने र उनीहरूलाई माध्यमिक शिक्षाका लागि तयार पार्ने काम गर्दछन्। यसमार्फत प्राथमिक शिक्षा पार गरेका ९७ प्रतिशत विद्यार्थीले औपचारिक माध्यमिक शिक्षामा अध्ययन अगाडि बढाएका छन्।

भारतमा नेशनल इन्स्टिच्युट अफ ओपन स्कुलिङले १४ वर्ष र त्यसभन्दा माथिका किशोर किशोरीका लागि खुला आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमहरू चलाएको छ। त्यहाँ विद्यार्थीहरूका लागि

व्यावसायिक कोर्सका साथसाथै जीवनोपयोगी कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालन भएका छन्। यी कार्यक्रमबाट सन् २०११ सम्ममा २.२ मिलियन विद्यार्थीहरू लाभान्वित भएका छन्।

थाइल्याण्डमा एउटा राष्ट्रिय कार्ययोजनाले सबैका लागि शिक्षाका उद्देश्य ३ र ४ लाई जोडेर एउटा मिश्रित उद्देश्य बनाएर प्रौढ साक्षरतामा र सबै प्रौढहरूका लागि आधारभूत र निरन्तर शिक्षामा जोड दिएको छ। यसले कैदी र सडक बाल बालिका लगायत विभिन्न किसिमले पिछ्छाडिएका समूहहरूका लागि विकल्पको सिर्जना गरेको छ।

स्थानान्तरणीय सिप : सामाजिक उन्नतिका लागि सहयोग गर्ने सिप

डकार कार्यढाँचाको लक्ष्य ३ ले युवा र प्रौढहरूको सिकाइ र जीवनोपयोगी सिपहरूमा समान अवसरको सुनिश्चितताको प्रतिबद्धता जनाएको छ। यसका अतिरिक्त कार्यढाँचामा यो पनि उल्लेख छः सबै युवा वर्ग र प्रौढहरूलाई कामका लागि क्षमताको विकास गर्न सामाजिक क्रियाकलापमा पूर्ण रूपले सहभागी हुन, आफ्नो जीवनको नियन्त्रण गर्न र सिकाइलाई निरन्तरता दिन सक्षम बनाउनका लागि ज्ञान आर्जन गर्ने र मूल्य मान्यता, धारणा र सिपहरूको विकास गर्ने अवसर दिनु पर्ने छ। यस्तो बृहत् उद्देश्यको अनुगमनका लागि मूल्य मान्यता, धारणा, गैर-प्राज्ञिक सिपहरू सम्बन्धी सूचना र जानकारीहरू आवश्यक हुन्छन् तर यस्ता कुराहरूको न अन्तर्राष्ट्रिय मूल्याङ्कन भएको छ, न त राष्ट्रिय शिक्षा प्रणालीले प्रतिवेदन तयार गरेको छ।

विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ ले स्वास्थ्य र समाजसँग सम्बन्धित दुई प्रकारका जीवनोपयोगी सिपहरूमाथि प्रकाश पारेको छः एचआइभी र एड्स वारेमा ज्ञान र लैङ्गिक समताप्रतिको धारणा।

एचआइभी र एड्सबारे ज्ञानमा वृद्धि भएको छ तर विश्वव्यापी हुन धेरै बाँकी छ

हालसालै गरेको सर्वेक्षणले ९ ओटा देशका युवा र १३ ओटा देशका युवतीहरूमा एचआइभी र एड्सको ज्ञानमा सुधार भएको देखाएका छन्। सबैभन्दा बढी सुधार भएका देशहरू एड्सबाट सबैभन्दा ग्रसित भएका देशहरू थिए। यी देशका विद्यालयले एचआइभी शिक्षालाई बढी गम्भीरता पूर्वक लिएका हुन सक्छन् साथै जीवनोपयोगी सिपसम्बन्धी शिक्षाले पनि भूमिका खेलेको हुन सक्छ।

लैङ्गिक समताप्रति समान धारणा छैनन्

विश्व विद्यालय शिक्षा महिलाका लागि भन्दा पुरुषका लागि बढी महत्त्वपूर्ण हन्छ भन्ने कुरामा मानिसहरू सहमत छन् कि छैनन् भनेर २० वर्षभन्दा बढी लगाएर वर्ल्ड भ्यालुज सर्वेले सर्वेक्षण गरेको थियो। हाल सालैका वर्षहरूमा केही देशहरूमा (जस्तै युक्रेन र मोरोक्कोमा) मानिसहरू उक्त भनाइसँग बढी असहमत देखिए र महिलालाई उच्च शिक्षा दिने कुरामा सकारात्मक देखिए। अरू देशहरूमा भने उनीहरूको प्रतिक्रियामा कुनै परिवर्तन भएको पाइएन। किर्गिस्तान र पाकिस्तान लगायत अन्य केही देशहरूमा लैङ्गिक समतातर्फ उनीहरूको धारणा पहिलेभन्दा भन् विगेको थियो।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिपहरू : पद्धतिहरूको विकास भइरहेको छ

माध्यमिक शिक्षा, औपचारिक प्राविधिक शिक्षा अथवा परम्परागत सिप सिकाइ र कृषि सहकारीहरूमार्फत दिइने तालिम लगायतका काममा आधारित तालिमहरूमार्फत प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिपको आर्जन गरिन्छ। २८ देशहरूमा साधारण शिक्षातर्फभन्दा व्यावसायिक शिक्षातर्फको भर्ना प्रतिशतमा कि उल्लेख्य वृद्धि भएको छ कि गिरावट आएको छ। ती मध्ये १२ देशमा भर्ना प्रतिशत बढेको छ भने १६ देशमा घटेको छ।

सन् २००० मा डकार विश्व शिक्षा मञ्चमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिपका पक्षधर राष्ट्रहरू थोरै मात्र भएकाले लक्ष्य ३ लाई राम्रोसँग अर्थात्इएन। तथापि हालका वर्षहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमतर्फ बढी ध्यान गएको छ। यसमा युरोपेली समुदाय र आर्थिक सहायता तथा विकास संस्थाले विशेष चासो देखाएका छन्। यसमा ध्यान केन्द्रित हुनाको अर्को कारण सिपको परिभाषा जीवननिर्वाहमा मात्र सीमित नभएर फराकिलो बन्नु हो। सिपको वकालत गर्नेहरूले सिपसँग सम्बन्धित तालिम साधारण शिक्षाभन्दा फरक नभएर यसको एउटा पाटोका रूपमा अर्थात्एका छन्। उनीहरूले यसले आधारभूत र स्थानान्तरणीय सिपका साथसाथै रोजगारसँग सम्बन्धित सिप पनि सिकाउँछ भनेका छन्।

निरन्तर र प्रौढ शिक्षा : ४ ओटा विरोधाभास उदाहरणहरू

अवसरहरूको योजना निर्माण गर्दा होसियारी अपनाइएन भने औपचारिक शिक्षाको सुविधा लिएकाले नै प्रौढ शिक्षाको पनि फाइदा लिन्छन्। प्रौढ शिक्षामा समान अवसर दिलाउन प्रयास गरेका चार देशहरूमा परिणाम फरक फरक आएका छन्। तिनीहरूको सार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

ब्राजिलको युवा र प्रौढका लागि शिक्षा भन्ने सिपमूलक कार्यक्रम १५ वर्ष वा त्योभन्दा माथिका उमेर समूहका औपचारिक शिक्षा पुरा नगरेकालाई लक्षित गरिएको थियो। बसाइँ सराईँ गरेका, ग्रामीण क्षेत्रमा काम गर्ने गरिब पृष्ठभूमि भएका र श्रमजीवी परिवारका गरी सन् २०१२ सम्ममा ३ मिलियन विद्यार्थीहरूले यसमा नाम दर्ता गरे तर यो शिक्षा गुणस्तरीय भने छैन। विचैमा विद्यालय छोड्ने दर पनि उच्च रहेको छ।

नर्वेले सन् २००६ मा प्रौढ शिक्षाको प्रवर्द्धनका लागि एउटा महत्त्वपूर्ण कार्यक्रम अगाडि ल्यायो। जसले साक्षरता, गणितीय ज्ञान, सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि र मौखिक सम्वादसम्बन्धी साधारण सिप कम भएका कर्मचारी तयार पारिएको कोर्सका लागि रोजगार दाताहरूसम्म सहयोग राशिको प्रवाह गर्थ्यो। त्यो देशको प्रौढ शिक्षा प्रणाली भने एउटैमा केन्द्रित छैन। औपचारिक शिक्षाभन्दा बाहिरका कार्यक्रममा पनि फोक हाइस्कूल (folk high school), बसाइँ सरेकाका लागि भाषा तालिम केन्द्र र दूर शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरू समावेश छन्।

सन् २००७ मा गणतान्त्रिक कोरियाले प्रौढ शिक्षाको समन्वय, विकास र कार्यान्वयनमा संशोधन गर्‍यो। पटकपटक धेरै कार्यक्रमहरू बने, जस्तै जीवनपर्यन्त सिकाइ, सहरको छनौट र विकास गर्ने अभियान। यसमा सहभागिताको दर सन् २००८ को २६ प्रतिशतबाट बढेर सन् २०१२ मा ३६ प्रतिशत पुग्यो। सरकारले पनि साना र मध्यमखालका उद्योगमा काम गर्ने कामदारका लागि चार ओटा कार्यक्रम बनायो।

भियतनाममा सन् २००५ मा अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा र प्रौढ साक्षरता तालिमलाई समग्र शिक्षा प्रणालीको एक प्रमुख अङ्गको रूपमा लिइयो। सन् २००८ मा प्रौढ सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको सङ्ख्या भन्दा १० मिलियन पुग्यो जबकि सन् १९९९मा यो सङ्ख्या आधा मिलियन भन्दा अलिकति बढी थियो।

धेरै मुलुकमा हाई स्कूल र सफ्ट स्कूलको विकास गर्ने प्रत्यक्ष कार्यक्रमहरूको प्रादुर्भाव भइरहेको छ

सामाजिक संवेदनासम्बन्धी सिप (सफ्ट स्कूल) हरू विद्यालयमा प्राप्त गरिने सकारात्मक अनुभवहरूबाट सिक्न सकिन्छ। यस्ता सिपहरू सकारात्मक श्रमबजारलाई बुझ्नका लागि संज्ञानात्मक सिप (हाई स्कूल) जतिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छन्। हाई स्कूल र सफ्ट स्कूलका प्रत्यक्ष मापक का दुई ओटा उदाहरण हन् : आर्थिक सहायता तथा विकास संस्था अन्तर्गत प्रौढ क्षमताको अन्तर्राष्ट्रिय मूल्याङ्कन कार्यक्रम (PIAAC) र विश्व बैंकको अहिले चलिरहेको रोजगार तथा उत्पादन सिप (STEP) अध्ययन। यी अध्ययनहरूले निकालेका निष्कर्षलाई कसरी विभिन्न खालका शिक्षाले सिप र सिकाइमा योगदान पुऱ्याउँछन् र कसरी यस्ता सिपले व्यक्तिका लागि रोजगारीका अवसर र नागरिक सहभागिता बढाउँछन् भन्ने प्रश्नको उत्तर दिन प्रयोग गर्न सकिन्छ र गर्नु पनि पर्दछ।

प्रौढ क्षमताको अन्तर्राष्ट्रिय मूल्याङ्कन कार्यक्रमले प्रौढहरूको साक्षरता र गणितीय सिप र प्रविधियुक्त वातावरणमा समस्याको समाधान गर्ने क्षमताको मूल्याङ्कन गर्‍यो। सिपहरू विद्यालय छोडेपछि पनि सिक्न सकिन्छ भन्नेमात्र नभएर निरन्तर प्रयोग नभएमा सिपहरू नष्ट भएर जान्छन् भन्ने पनि प्रमाणले देखाएको छ। सिपको तह व्यावसायिक कार्यक्रमहरूमा भाग लिनेको भन्दा कम हुन्छ भन्ने पनि यसले देखाएको छ। रोजगार तथा उत्पादन सिप अध्ययन खास गरी मध्यम आय समूहका देशहरूको सहर क्षेत्रका उद्योग/व्यावसाय र घरधुरीका आधारमा सङ्कलन गरेको नमुनामा आधारित छ। यसले पठन सिपका साथै काम विशेषका सिपको समेत सर्वेक्षण गर्दछ जस्तै: गणितीय सिप र कम्प्युटर प्रयोगको सिप जुन कार्यस्थलभित्र र बाहिर दुवै ठाउँमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। रोजगार तथा उत्पादन सिप अध्ययनले सफ्ट स्कूलको महत्त्वलाई स्विकार गरेको छ। यसले सफ्ट स्कूलले व्यक्तिको आयमा वृद्धि गर्दछ भन्ने पत्ता लगाएको छ।

**भियतनाममा
सन् २००८
सम्ममा झण्डै
१० मिलियन
प्रौढहरूले
शैक्षिक
कार्यक्रममा
भाग लिए**

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

लक्ष्य ४ प्रौढ साक्षरता र शिक्षा

सन् २०१५ सम्ममा प्रौढ साक्षरतामा अझ विशेष गरी महिला साक्षरतामा हालको तुलनामा ५० प्रतिशत सुधार गर्ने र आधारभूत र निरन्तर शिक्षामा सबै प्रौढहरूको समान पहुँच पुर्याउने ।

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि*</p> <p><small>* तथ्याङ्क प्राप्त भएका ७३ देशहरू मध्ये</small></p>	<p>लक्ष्यबाट धेरै टाढा</p> <p>२२%</p>	<p>लक्ष्यबाट टाढा</p> <p>२६%</p>	<p>लक्ष्य नजिक</p> <p>४९%</p>	<p>लक्ष्यमा पुगेका</p> <p>२३%</p>
<p>सफलता</p>	<p>प्रौढ साक्षरता दर</p> <p>विश्वव्यापी प्रवृत्ति</p> <p>२००० २०१५</p> <p>सन् २०१५ सम्ममा मध्य एसिया र मध्य तथा पूर्वी युरोपले निरक्षरता आधा घटाउने अनुमान गरिएको छ</p>		<p>सन् २००० यता प्रौढ निरक्षरता दर यती घट्यो :</p>	
<p>गरिएका प्रयासहरू</p>	<p>अझ धेरै अभियान र विश्वव्यापी प्रतिवद्धता</p>	<p>साक्षरताको माग उच्च</p>	<p>साक्षरता मूल्याङ्कन</p> <p>२००० विषयगत</p> <p>अहिले प्रत्यक्ष</p> <p>तपाईं साक्षर हुनुहुन्छ ?</p> <p>☐ छ ☐ छैन</p> <p>यो वाक्य पढ्नुहोस् र आफ्नो हस्ताक्षर गर्नुहोस्</p>	
<p>निरन्तर चुनौतीहरू</p>	<p>कम्तीमा ७८१ मिलियन प्रौढहरूमा आधारभूत साक्षरता सिप छैन</p>	<p>सन् २०१५ मा निरक्षर प्रौढहरू मध्ये ६४% महिला हुनेछन्</p> <p>सन् २००० यता परिवर्तन भएको छैन</p>	<p>प्रौढ साक्षरतामा प्रगति हुनाको मुख्य कारण शिक्षित युवा जमात प्रौढावस्थामा प्रवेश गर्नु हो</p>	
<p>अवसरहरू</p>	<p>राम्रा तथ्याङ्कको सङ्कलन</p>	<p>नवीन प्रविधि</p>	<p>साक्षरता सिपलाई स्तरगत रूपमा हेर्ने राम्रो बुझाइ</p>	<p>बुझाइमा सुधार</p> <p>साक्षरताको प्रभाव स्वास्थ्य, प्रजातन्त्र र सशक्तीकरणमा</p>
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<p>१. साक्षरता सिपलाई छ वा छैनका आधारमा नहेरिक्न सिपको स्तरका रूपमा हेर्ने नयाँ मान्यतालाई प्रतिबिम्बित गर्ने तथ्याङ्क आवश्यक छ ।</p> <p>२. देशहरूले अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार सबै प्रौढहरूले हासिल गर्नुपर्ने कार्यमूलक साक्षरताको तह किटान गर्नुपर्नेछ ।</p>			

पुर्नविचार गर्नुपर्ने

लक्ष्य ४

प्रौढ साक्षरता

सन् २०१५ सम्ममा प्रौढ साक्षरतामा अझ विशेषगरि महिला साक्षरतामा ५० प्रतिशत सुधार गर्ने र आधारभूत र निरन्तर शिक्षामा सबै प्रौढहरूको समतामूलक पहुँच पुऱ्याउने ।

सन् २००० देखि यता प्रौढ साक्षरतामा भएका विभिन्न सकारात्मक प्रगतिलाई स्विकार्नुपर्छ । प्रौढहरूलाई कि साक्षर कि निरक्षर गरी दुई भागमा राखेर मूल्याङ्कन गर्ने प्रवृत्तिको सट्टा साक्षरता सिपलाई साक्षरताको स्तरमा मापन गर्ने स्पष्ट प्रवृत्तिको विकास भएको छ । यो परिवर्तनले धेरै देशका नीति तथा कार्यक्रमहरूमा प्रभाव पारेको छ । तथापि धेरै कम मुलुकले मात्र सन् २००० को प्रौढ साक्षरता दर सन् २०१५ सम्ममा आधा घटाउने सबैका लागि शिक्षाको साक्षरता लक्ष्य पुरा गरेका छन् ।

सबैका लागि शिक्षाका अन्य लक्ष्यहरूमा भन्दा लक्ष्य ४ मा प्रगतिको गति सुस्त देखिन्छ । भन्डै ७८१ मिलियन प्रौढहरूमा साक्षरता सिपको अभाव छ । प्रौढ निरक्षरता दर घटेको छ । यद्यपि विद्यालय उमेर नाघिसकेका प्रौढहरूमा साक्षरता सुधार आएर भन्दा पनि समय क्रमसँगै शिक्षित युवा वर्ग प्रौढावस्थामा प्रवेश गरेर प्रौढ निरक्षरता घटेको हो ।

बहुसङ्ख्यक देशहरू अझै पनि लक्ष्य ४ बाट धेरै टाढा छन्

प्रौढ साक्षरता अनुगमनका लागि विभिन्न तथ्यहरूको तुलना गरेर हेर्नुपर्ने हुँदा पटक पटक सूचना तथा जानकारीहरू आवश्यक पर्दछन् । सन् २००० पछि साक्षरताका परिभाषाहरूमा परिवर्तन हुँदै आएकोले यस्ता जानकारी प्राप्त गर्ने काम चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । स्व-घोषणामा आधारित जानकारी अनुसार सन् १९९५-२००४ को अवधिमा ९५ प्रतिशतभन्दा कम साक्षरता दर भएका ७३ देशहरूमध्ये १७ ले मात्र सन् २०१५ सम्ममा प्रौढ साक्षरता दर आधाले घटाउने छन् । गरिब मुलुकहरू लक्ष्यबाट सधैं टाढा रहने क्रम जारी रहेको छ ।

ती ७३ देशहरूको विश्लेषण गर्दा सन् २०१५ का लागि प्रक्षेपण गरिएको परिवर्तन पुरुषमा भन्दा महिलामा द्रुत गतिमा भएको पाइयो । सन् २००० र यसको वरिपरि हरेक १०० जना साक्षर पुरुषमा ९० जना भन्दा कम महिला साक्षर भएका सबै देशहरू लैङ्गिक समतातर्फ अगाडी बढेका छन् ।

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सर्वेक्षणहरूले साक्षरताको प्रत्यक्ष मूल्याङ्कन परीक्षणमा सहजीकरण गर्दछन्

स्तरीय मानिएका घरघुरी सर्वेक्षणहरूले पनि साक्षरता सिपलाई साक्षरता र निरक्षरता गरी दुई भागमा बाँडेर परीक्षण गरेका थिए । तर सन् २००० पछि साक्षरतालाई सिपको निरन्तरताको रूपमा स्वीकार गर्ने क्रम बढेको छ । त्यसैले विभिन्न देशहरू र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूले पनि प्रौढहरूलाई साक्षरता र निरक्षरताको कसोमा मात्र राखेर नहेरिकन उनीहरूको साक्षरताको स्तर पनि मापन गर्न उच्चस्तरीय अनुसन्धानहरू सुरु गरेका छन् ।

सन् २००० यता गरिएका प्रमुख दुई अन्तर्राष्ट्रिय घरघुरी सर्वेक्षण (जनसङ्ख्या तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण र बहुसुचकाङ्क समूह सर्वेक्षण) ले उत्तरदाता लाई कार्डमा लेखेको एउटा वाक्य पढ्न लगाएर साक्षरताको प्रत्यक्ष परीक्षण गर्ने प्रयास गरेका छन् । स्वघोषणामा आधारित भएर गरेको अनुसन्धानमा भन्दा प्रत्यक्ष परीक्षणमा आधारित भएर गरेको अनुसन्धानमा बढी प्रौढहरू पठन सिपमा कमजोर भएको पाइयो ।

प्रौढ क्षमताको अन्तर्राष्ट्रिय मूल्याङ्कन कार्यक्रमले साक्षरता दर अत्यधिक भएका २५ ओटा समाजका १६ देखि ६५ वर्ष उमेर समूहका एक लाख छैंसट्टी हजार व्यक्तिहरूमा एक सर्वेक्षण गरेको थियो । उक्त सर्वेक्षण अनुसार उच्च आय समूहका मुलुकहरूमा पनि केही प्रौढहरूको पठन सिप अति कम थियो । फ्रान्स, इटाली र स्पेन लगायतका मुलुकहरूमा चार जना प्रौढमा एक जना भन्दा बढीको साक्षरता सिप कम थियो ।

यूआइएसले साक्षरता मूल्याङ्कन र अनुगमन कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो । यसले गद्घ पठन सिप, डकुमेन्ट पठन सिप र गणितीय सिप मापन गरेर साक्षरताका विभिन्न आयामहरू देखाएको थियो । साक्षरता मूल्याङ्कन र अनुगमन कार्यक्रमले प्रौढहरूका नमुना जोर्डन, मङ्गोलिया, प्यालेस्टाइन र पाराग्वेका ग्रामीण र सहरी दुवै क्षेत्रबाट सङ्कलन गरेको थियो । पाराग्वेको परिणामले ग्रामीण क्षेत्रका प्रौढहरूको गद्घ पठन सिप सहरी क्षेत्रकाको भन्दा कम भएको देखायो । सम्भवतः सहरी वासिन्दाले भन्दा ग्रामीण क्षेत्रका वासिन्दाले स्पेनीस भाषालाई मातृभाषाको रूपमा लिएकाले यसो भएको हुन सक्छ ।

सन् २०१५
सम्ममा १७
मुलुकहरू
साक्षरताको
लक्ष्यमा
पुग्नेछन्

शिक्षित युवा जमात क्रमशः प्रौढावस्थामा प्रवेश गर्दै गएको लक्ष्य ४ मा प्रगति भएको देखिएको हो

राष्ट्रिय प्रौढ साक्षरता परीक्षणहरू

साक्षरता दर कम भएका धेरै राष्ट्रहरूले सिपको निरन्तरताका आधारमा तयार पारिएका साक्षरता सिप परीक्षणहरूको प्रयोग सुरु गरेका छन् । यस्ता परीक्षणहरूले साक्षरता र निरक्षरताका आधारमा गरिने घरघुरी सर्वेक्षणले भन्दा निष्कर्ष बढी सही निकाल्न सक्छन् । उदाहरणका लागि केन्याको राष्ट्रिय प्रौढ साक्षरता सर्वेक्षण २००६ ले सहरी क्षेत्र र ग्रामीण क्षेत्रबिच साक्षरतामा ठुलो अन्तर रहेको देखायो । उक्त सर्वेक्षण अनुसार महिलाको राष्ट्रिय प्रौढ साक्षरता दर ५९ प्रतिशत थियो । युआइएसले स्वघोषणाको आधारमा निकालेको पठन सिप दरको प्रतिशत भन्दा यो १३ अङ्कले कम थियो । त्यसैगरी पुरुषको साक्षरता दर ६४ प्रतिशत थियो, जुन युआइएसले निकालेको भन्दा १५ अङ्कले कम थियो ।

विभिन्न कोहर्टमा गरिएका अध्ययनको तुलना गर्दा सन् २००० यता प्रौढ शिक्षामा खासै प्रगति भएको देखिएन

भिन्दा भिन्दै समयमा भिन्दा भिन्दै प्रौढ जनसङ्ख्याको साक्षरता सिप परीक्षण गरेकाले साक्षरता कार्यक्रमहरूको सफलता मापन गर्न बाधा पुगेको छ । फलस्वरूप कुनै प्रौढले पनि आफ्नो साक्षरता स्थितिमा परिवर्तन नगरे तापनि प्रौढ साक्षरता दरमा परिवर्तन देखिन्छ । उदाहरणका लागि जब साक्षरता सिप उच्च भएको युवा जमात प्रौढावस्थामा प्रवेश गर्छ र साक्षरता सिप कम भएका बूढाबूढीहरूको मृत्यु हुन्छ तब प्रौढ साक्षरता दरमा आफसेआफ वृद्धि भएको देखिन्छ ।

अर्कोतर्फ, सन् २००० मा २०-३० वर्षका कोहर्टको अवलोकन गरेर सन् २०१० मा ३०-४० वर्षका कोहर्टको अवलोकन गर्दा साक्षरता दरमा जुन परिवर्तन देखिन्छ त्यो परिवर्तन साक्षरता कार्यक्रम र जीवनका अरू अवसरहरूका कारण साक्षरता सिप आर्जनले गर्दा भएको हो । विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ को नयाँ विश्लेषणले साक्षरता परीक्षणको यहि तरिका अपनाएको छ ।

परिणामतः केही मुलुकहरूमा युवा महिलाहरूको साक्षरतामा ढिलो तर निश्चित गतिमा सुधार भएको देखियो । कोहर्ट तथ्याङ्क लिएका भए यो प्रगति देखाउँदैनथ्यो । उदाहरणका लागि मलावीमा २० देखि ३४ वर्षे उमेर समूहका महिलाको साक्षरता दर सन् २००० मा ४९ प्रतिशत र सन् २०१० मा ६३ प्रतिशत थियो । तर सन् २००० मा २० देखि ३४ वर्ष र सन् २०१० मा ३० देखि ४४ वर्ष उमेर समूहका महिलाको साक्षरता दर ४९ प्रतिशतमा स्थिर थियो । विश्लेषण गरेका ३० मध्ये अधिकांश मुलुकमा निश्चित कोहर्टको साक्षरता कि त जहाँको तहीं थियो कि भने अझ खस्केको थियो किनभने उनीहरूले सिपको सिपको प्रयोग भएको थिएन । नेपाल मात्र एउटा यस्तो मुलुक हो जहाँ तिन पटकका सर्वेक्षणले कोहर्टको आधारमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा पनि प्रौढ साक्षरतामा निरन्तर सुधार भएको देखाए । यसको एउटा कारण सन् २००८-२०१२ को राष्ट्रिय साक्षरता अभियानमा सरकारले लगानी गरेको ३५ मिलियन अमेरिकन डलरको सफलता हो ।

प्रौढ साक्षरतामा भएको सीमित प्रगतिको व्याख्या

यदि अधिकांश विकासशील मुलुकहरूमा विद्यालय उमेरभन्दा माथिका प्रौढहरूको साक्षरता सिपमा सुधार भएको छैन भने सन् २००० पछि प्रौढ साक्षरता सिप वृद्धिका लागि गरेका प्रयासहरूको प्रभावमाथि ठुलो प्रश्न चिन्ह खडा हुन्छ । मन्द गतिमा भएको प्रगतिका ४ ओटा व्याख्या हुन सक्छन् । पहिलो, विश्वव्यापी राजनीतिक प्रतिबद्धताको हद । दोस्रो, साक्षरता अभियान र कार्यक्रमहरूको प्रभावकारीता । तेस्रो, मातृभाषामा साक्षरता कार्यक्रम प्रवर्द्धन गर्ने प्रयासको क्षेत्र । चौथो, साक्षरताको मागप्रति कार्यक्रमहरूको उत्तरदायित्व ।

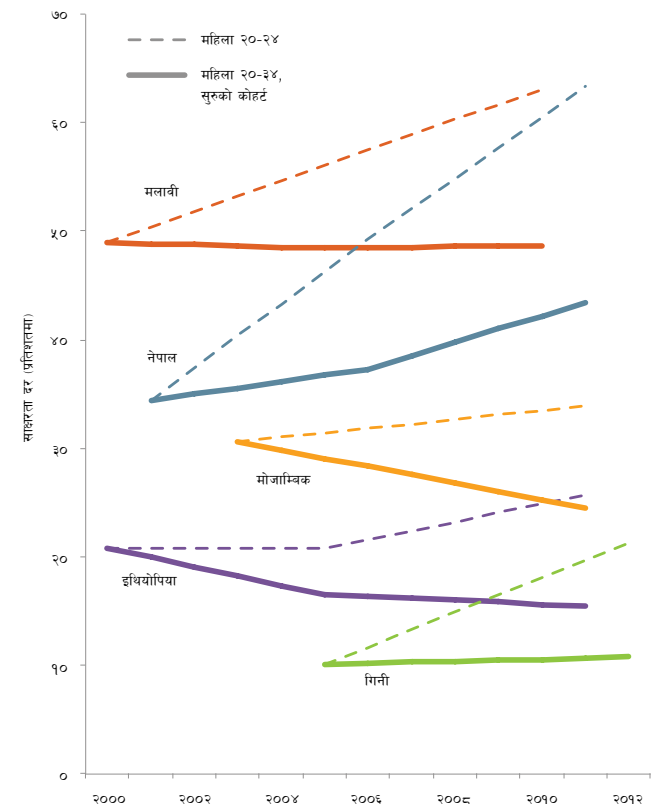
प्रौढ साक्षरताको विश्वव्यापी प्रतिबद्धता अस्पष्ट थियो

विगत १५ वर्षमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले प्रौढ साक्षरता प्रवर्द्धनको पटक पटक प्रतिबद्धता देहोल्याए । ती प्रतिबद्धताले विश्वबाट पोलियो जसरी निरक्षरताको उन्मूलन हुनेछ भन्ने आश जगाएका थिए ।

विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनले गरेको ३० ओटा मुलुकका सन् २००० वरिपरि र सन् २००७ पछिका राष्ट्रिय शिक्षा योजनाहरूको एक

चित्र ७ : विकासशील देशहरूमा प्रौढ साक्षरता सिपमा विरलै सुधार भयो

महिला साक्षरता दर; छनोट गरिएका देश र उमेर समूहमा; २००० र २०१०

नोट : १. साक्षरताको प्रत्यक्ष परीक्षण गरियो । २. नट्टेका रेखाले पहिलो अवलोकनका २०-३४ वर्ष उमेर समूहका महिलालाई समयक्रमसँगै पिछ्छा गर्दै गएका छन् । उदाहरणका लागि मलावीको नट्टेको रेखाले सन् २००० मा २०-३४ वर्ष उमेर समूहका महिलालाई देखाउँछ र २०१० मा ३०-४४ वर्ष उमेर समूहका महिलालाई देखाउँछ । ट्टेका रेखाले भने उही उमेर समूहलाई देखाएका छन् । उदाहरणका लागि मलावीको ट्टेको रेखाले सन् २००० र २०१० दुवैमा २०-३४ वर्ष उमेर समूहका महिलालाई देखाउँछ । ३. नेपालको जनसङ्ख्या तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २००१ मा विवाहित महिलाको मात्र नमुना सङ्कलन गरिएको थियो, तर २००६ र २०११ मा सबै महिलाको नमुना सङ्कलन गरियो ।

स्रोत : बाराकाट (२००५) र सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन टोली; जनसङ्ख्या तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण तथ्याङ्कको विश्लेषणमा आधारित ।

विश्लेषणले सबैका लागि शिक्षाका अरू लक्ष्यको तुलनामा प्रौढ साक्षरतालाई बेवास्ता गरेको देखाएको छ ।

साक्षरता अभियान र कार्यक्रमहरूमा परिवर्तन आएको तर उपलब्धिमा सुधार आएको

सन् २००० यता साक्षरता अभियान सञ्चालन गर्न विभिन्न क्षेत्रीय सङ्गठन तथा सरकारहरूको चासो बढेको छ । खास गरी ल्याटिन अमेरीकामा यो चासो अझ बढी छ । धेरैजसो अभियानहरूले महत्वकाङ्क्षी लक्ष्य बनाए, तर लक्ष्य पुरा नहुँदै समय सीमा समाप्त भयो ।

यस्ता अभियानले खतराको पनि त्यत्तिकै सामना गर्नुपर्‍यो किनभने यिनीहरूले पुरा गर्न सम्भव नहुने आशा जगाए र विविधतालाई सम्बोधन गर्न पनि सकेनन् । यस्ता अभियानका भाषाले निरक्षरतालाई 'सामाजिक समस्या'को रूपमा चित्रण गर्दछन् र सहि हस्तक्षेपमार्फत यसको 'उन्मूलन गर्न सकिन्छ' भनेर प्रचार गर्छन् । यसले गर्दा निरक्षरता जहाँको त्यहीँ रहन्छ र उनीहरू आफ्नो अवस्था ढाकछोप गर्न बाध्य हुन्छन् । समग्रमा भन्नुपर्दा सन् २००० पछिका साक्षरता अभियानहरूले साक्षरता सिपलाई विश्वव्यापी रूपमा सुर्धान सकेका छैनन् ।

मातृभाषाको महत्त्व स्वीकार्ने दिशामा प्रगति

सन् २००० यता कम साक्षरता भएका धेरै राष्ट्रहरूमा प्रौढ साक्षरता कार्यक्रममा मातृभाषामा शिक्षण लाई जोड दिइएको छ । प्राविधिक सीमितता र राजनीति नेतृत्वको ढुलमुले चरित्रका कारण यस्ता कार्यक्रमले प्रौढ साक्षरता सिप सुर्धान उल्लेखनीय योगदान दिएका छैनन् ।

जीवनचर्यामा आएको परिवर्तनले साक्षरताको मागमा उल्लेख्य वृद्धि गर्न सकेको छैन ।

साक्षरता कार्यक्रम सफल पार्न सिकाइका अवसरहरू प्रयाप्त मात्रामा प्रदान गरेर मात्र पुग्दैन । यसका लागि साक्षरता सिपको प्रयोग गर्ने, सुधार गर्ने र टिकाइराख्ने अन्य अवसरहरूको पनि त्यत्तिकै आवश्यकता हुन्छ । सन् २००० पछि यस्ता खालका अवसरहरूमा वृद्धि भइरहेको छ । विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१५ ले कृषि बजार, जनस्वास्थ्यमा हस्तक्षेप, लघुवित्त कार्यक्रम, र पानीको व्यवस्थापनमा लगानी जस्ता कार्यक्रमहरूको पनि निरीक्षण गरेको छ ।

साक्षरता कार्यक्रमलाई अन्य यस्ता अवसरहरूसँग जोडेर हेर्नुपर्छ भन्ने मान्यतामा वृद्धि भए तापनि साक्षरता सिप आर्जनमा यिनको प्रत्यक्ष प्रभाव देखिएको छैन ।

सूचना तथा प्रविधिको तीव्र विकासले निकै ठुलो सम्भावना बोकेको छ । मोबाइल फोनको प्रयोग चौतर्फी बढेको छ । यसलाई साक्षरताको दर बढाउन र पठन अभ्यास प्रवर्द्धन गर्न प्रयोग गरेर यसको फाइदा लिन सकिन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभाव साक्षरता सिप वृद्धिमा परेको भने खासै देखिएको छैन ।

सूचना तथा प्रविधि र मोबाइल फोनले साक्षरता बढाउन सहयोग गर्न सक्छन्

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

लक्ष्य ५ लैङ्गिक समता र समानता

गुणस्तरयुक्त आधारभूत शिक्षामा बालिकाहरूको पूर्ण र समान पहुँच र प्राप्तिलाई सुनिश्चित गर्दै सन् २००५ सम्ममा प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षामा लैङ्गिक असमानता हटाउने र सन् २०१५ सम्ममा शिक्षामा लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने ।

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि *</p> <p>* तथ्याङ्क प्राप्त भएका प्राथमिक तहका १७० र माध्यमिक तहका १५७ देशहरू मध्ये</p>	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>लक्ष्यबाट धेरै टाढा</p> <p>प्राथमिक: ९०% माध्यमिक: ०.६%</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>लक्ष्यबाट टाढा</p> <p>प्राथमिक: २९% माध्यमिक: ३५%</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>लक्ष्य नजिक</p> <p>प्राथमिक: ९०% माध्यमिक: ९%</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>लक्ष्यमा पुगेका</p> <p>प्राथमिक: ६९% माध्यमिक: ४५%</p> </div> </div>		
<p>सफलता</p> <p>✓✓</p>	<p>माध्यमिक शिक्षामा लैङ्गिक असमानता घटेको छ</p> <p>हरेक १०० जना छात्रमा ९० जना भन्दा कम छात्रा भर्ना हुने देशहरू = ३०</p> <p>१९९९ → १९ अहिले (१२३ मुलुकमध्ये)</p>	<p>अधिकार सुनिश्चित</p> <p>५९ सदस्य देशमध्ये ४० ले शिक्षामा महिला अधिकार सुनिश्चित गरेको स्पष्ट उल्लेख गरे</p>	<p>निम्न माध्यमिक शिक्षा पुरा गर्ने छात्राहरू</p> <p>हरेक १०० जना छात्रमा ८१ जना छात्रा</p> <p>हरेक १०० जना छात्रमा ९३ जना छात्रा</p>
<p>गरिएका प्रयासहरू</p> <p>✓</p>	<p>छात्रा शिक्षाको प्रचार प्रसार</p> <p>राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा छात्रालाई निष्पक्ष व्यवहार</p>	<p>नियमित भत्ता (stipend) योजना</p> <p>केही मुलुकमा छात्राहरूको भर्नामा वृद्धि गरेको छ</p>	<p>अरू बढी महिला शिक्षक</p> <p>जस्तै: नेपाल</p> <p>१९९९: २३% २०१२: ४२% (बिनामा ६०% नयाँ शिक्षक छन्)</p>
<p>निरन्तर चुनौतीहरू</p> <p>✗</p>	<p>बाल विवाह र गर्भाधारण</p> <p>लैङ्गिक रूपले संवेदनशील तरिकाहरूमा वृद्धि गर्नुपर्छ</p>	<p>शिक्षक तालिम</p> <p>शारीरिक, मनोबैज्ञानिक, यौनजन्य</p>	<p>विद्यालयसँग सम्बन्धित लैङ्गिक हिंसा</p> <p>लैङ्गिक समानता परिभाषित गर्न र मापन गर्न कठिन</p>
<p>असमान प्रगति</p>	<p>अति विपन्न वर्गका छात्राहरू भर्ना हुने सम्भावना अझ पनि कम</p> <p>पाकिस्तानमा १०० जना केटामा ७० जना भन्दा कम केटीहरू विद्यालय गएका छन्</p>	<p>सिपको कमजोर प्रदर्शन</p> <p>छात्राले गाणितमा छात्रले पठनमा</p>	<p>लैङ्गिक विभेदको मारमा छात्रहरू</p> <p>माध्यमिक शिक्षामा ल्याटिन अमेरिका, क्यारिबियन र केही गरिव मुलुकहरू</p> <p>(खाम गरी बङ्गलादेश, म्यानमार र स्वान्डा)</p>
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<ol style="list-style-type: none"> विद्यालयहरू सुरक्षित, समावेशी र लैङ्गिक विषयमा संवेदनशील हुनुपर्छ। शिक्षण सिकाइले विद्यार्थी सशक्तीकरण र सकारात्मक लैङ्गिक सम्बन्धको प्रवर्धन गर्नुपर्छ स्रोत र साधनहरूलाई लैङ्गिक असमानता बढी भएका मुलुकप्रति लक्षित गर्नुपर्छ 		

अझ बढी प्रयासहरूको आवश्यकता

लक्ष्य ५

लैङ्गिक समता र समानता

बालिकाहरूलाई गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पूर्ण र समान पहुँच प्राप्तिको सुनिश्चिततामा जोड दिँदै सन् २००५ सम्म प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षामा लैङ्गिक असमानता उन्मूलन गर्ने र सन् २०१५ सम्म शिक्षामा लैङ्गिक समानता प्राप्त गर्ने।

सन् २००० पछि प्राथमिक शिक्षामा लैङ्गिक समतातर्फ एकैनासको प्रगति भएको छैन। प्राथमिक तहको भर्नामा सन् २००५ सम्ममा लैङ्गिक समता कायम गर्ने लक्ष्य पुरा हुन नसके तापनि सन् २०१५ सम्ममा ६९ प्रतिशत देशहरूले यो लक्ष्य हासिल गर्ने छन्। माध्यमिक शिक्षामा भने ४८ प्रतिशत देशहरूले लैङ्गिक समता हासिल गर्ने छन्।

लैङ्गिक समानताभन्दा लैङ्गिक समता बढी जटिल छ र यसको मापन गर्न बढी कठिन छ। यसका लागि कक्षा कोठा र समुदायमा विद्यार्थीले गरेको अनुभवको गुणस्तर, शैक्षिक संस्थामा उनीहरूको उपलब्धि र उनीहरूका भविष्यका आकाङ्क्षाहरूको अनुसन्धान गर्नुपर्दछ।

लैङ्गिक समतातर्फ भएको प्रगति

सन् १९९९ पछि प्राथमिक शिक्षाको भर्नामा हुने लैङ्गिक असमानतामा उल्लेख्य कमी आएको भए तापनि उन्मूलन नै भने भएको छैन। १६१ देशहरूको सन् १९९९ र २०१२ को तथ्याङ्क अनुसार ०.९७ र १.०३ का बिचमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क रहेका देशहरूको सङ्ख्या ८३ बाट बढेर १०४ पुगेको छ। लैङ्गिक समता सूचकाङ्क ०.९७ भन्दा तल रहेका देशहरूको सङ्ख्या ७३ बाट घटेर ४८ पुग्यो। यी देशहरू छात्रको तुलनामा छात्राहरूको भर्ना सङ्ख्या कम थियो। सन् २०१२ सम्ममा लैङ्गिक समता हासिल धेरै जसो देशहरूमा छात्राहरू विभेदमा परेका थिए भने नौ ओटा देशमा छात्रहरू विभेदमा परेका थिए।

दक्षिण र पश्चिम एसियामा प्राथमिक शिक्षा भर्ना दरमा लैङ्गिक विभेद कम गर्ने कुरामा उल्लेख्य सुधार आएको थियो। यी ठाउँहरूको लैङ्गिक समता सूचकाङ्क सन् १९९९ को ०.८३ बाट बढेर सन् २०१२ मा १.०० पुगेको थियो। अरब राष्ट्रहरूमा पनि समता सूचकाङ्क ०.८७ बाट ०.९३ पुगेको थियो। सब-सहारा अफ्रिकामा पनि ०.८५ देखि ०.९२ सम्म विभेद घटेको थियो। यद्यपि यिनीहरू समता भन्दा धेरै टाढा छन्।

छात्राहरूले अत्यन्त असुविधाको सामना गरेका देशहरूमा प्रगति

ती देशहरू जहाँ छात्राहरूले अत्यन्तै प्रतिकूल र असुविधाजनक

परिस्थितिको सामना गरे त्यहाँ सन् १९९९ देखि प्राथमिक शिक्षाको भर्नामा लैङ्गिक अन्तराल कम गर्ने काममा उल्लेख्य प्रगति भएको छ। तथ्याङ्क प्राप्त भएका १६१ देशहरूमा ३३ देशको लैङ्गिक समता सूचकाङ्क सन् १९९९ मा ०.९० भन्दा तल रहेको थियो जसमध्ये २० ओटा देशहरू सब-सहारा अफ्रिकाका मात्र थिए। सन् २०१२ मा भने लैङ्गिक समता सूचकाङ्क ०.९० भन्दा तल रहेका देशहरूको सङ्ख्या घटेर १६ भएको छ।

अति विपन्न वर्गका केटीहरू भर्ना हुने सम्भावना न्यून

प्राथमिक विद्यालय उमेरका बाल बालिकाहरूको जनसङ्ख्या धेरै भएका राष्ट्रहरूमा अत्यन्त गरिब बाल बालिकाहरू त्यसमा पनि बालिकाहरूको विद्यालय जाने सम्भावना ज्यादै न्यून रहेको छ। विश्वमा विद्यालयबाहिर रहेका बाल बालिकाहरू मध्ये करिब ४३ प्रतिशत बाल बालिका कहिल्यै पनि विद्यालय गएका छैनन्। त्यसमध्ये ४८ प्रतिशत केटी र ३७ प्रतिशत केटाहरू रहेका छन्।

विद्यालय जान थालेपछि छात्राले पनि छात्रले जित्तिकै प्रगति गर्छन्

विद्यालयमा भर्ना भएपछि कक्षा ५ सम्म केटीहरूले पनि केटाहरूले जित्तिकै वा अवसर पाएमा त्यो भन्दा बढी प्रगति गर्न सक्छन्। धेरैजसो मुलुकहरूमा कक्षा ५ सम्मको पढाइलाई केटीहरूले पनि केटाहरूले जित्तिकै अथवा त्योभन्दा बढी निरन्तरता दिन्छन्।

तथ्याङ्क प्राप्त भएका ६८ देशहरू मध्ये कक्षा ५ सम्मको टिकाउ दरमा लैङ्गिक समता भएका वा लैङ्गिक समता सूचकाङ्कमा छात्रहरू तल परेका देशहरू सन् २००० मा ५७ थिए भने २०११ मा ५८ थिए।

प्राथमिक शिक्षा पुरा गर्नमा गरिवीले लैङ्गिक असमानता भन् बढाउँछ

प्राथमिक शिक्षा पुरा गर्ने काममा धनी बाल बालिकामा भन्दा गरिब बाल बालिकामा लैङ्गिक असमानता अत्यन्तै धेरै छ।

प्राथमिक शिक्षा पुरा गर्नेमा गरिब बाल बालिकाहरूमा लैङ्गिक असमानता निकै धेरै छ

लाओ, मोजाम्बिक र युगाण्डा लगायतका देशहरूमा प्राथमिक शिक्षामा धनी बाल बालिकाहरूलाई लैङ्गिक समता प्राप्त भएको छ तर गरिब केटीहरू गरिब केटाहरूभन्दा धेरै पछाडि छन् ।

माध्यमिक शिक्षामा अझ ठुलो र विविध खालको लैङ्गिक असमानता छ

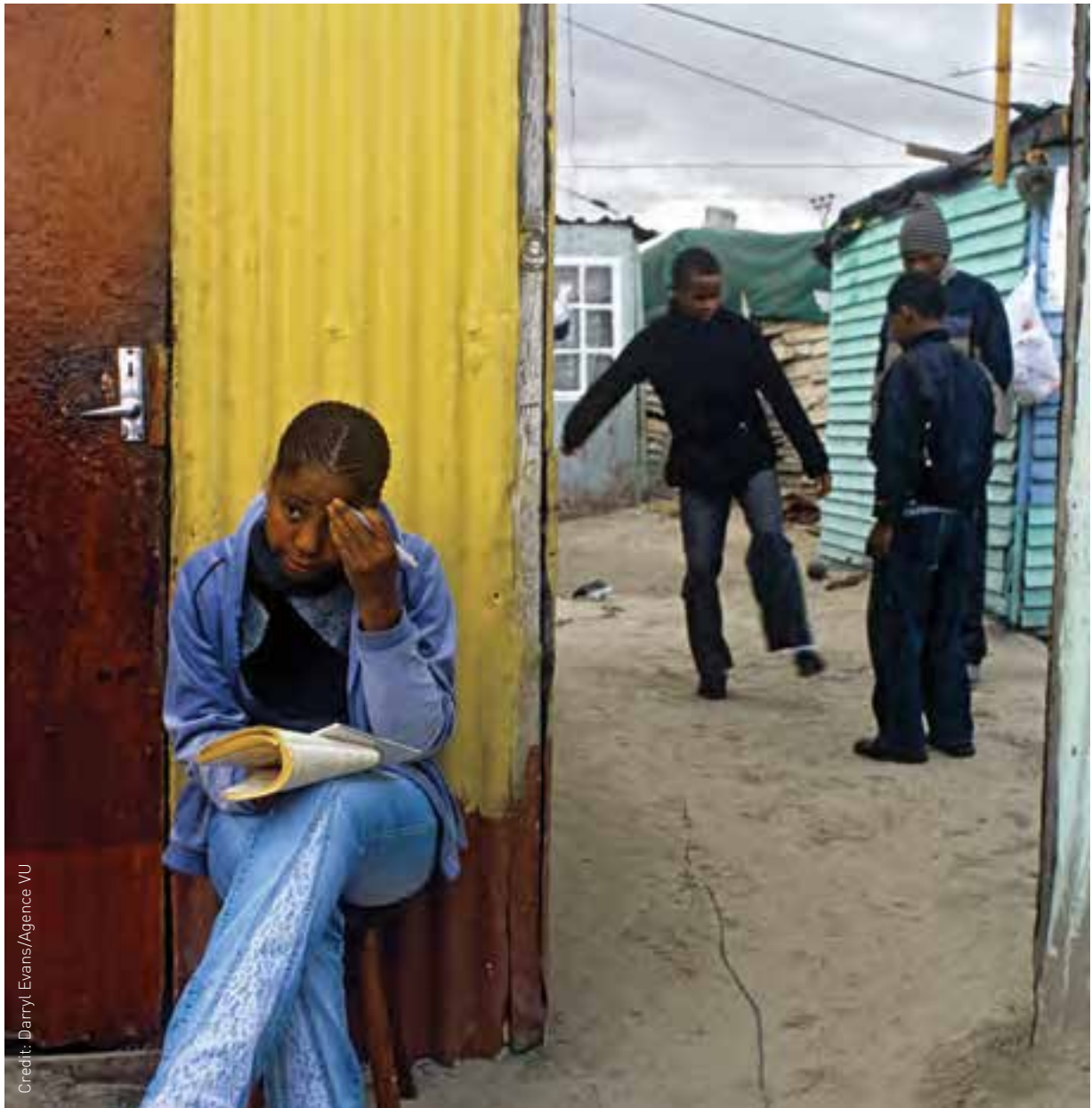
धेरै देशहरूमा प्राथमिक शिक्षामा भन्दा माध्यमिक शिक्षामा लैङ्गिक असमानता छ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा ६३ प्रतिशत देशहरूले सन् २०१२ मा माध्यमिक शिक्षा भर्नामा लैङ्गिक समता प्राप्त गर्न अझै बाँकी थियो । ती सबै देशहरूमा लैङ्गिक असमानता ३२ प्रतिशत थियो । सब-सहारा अफ्रिका र दक्षिण तथा पश्चिम एसियामा माध्यमिक शिक्षा भर्नामा

केटीहरू बढी पछिडिएका थिए । तर ल्याटिन अमेरिका र क्यारिबियनमा १०० जना केटीमा ९३ जना केटा भर्ना भएका छन् । सन् १९९९ मा पनि यति नै अनुपात थियो ।

सामर्थ्यवान बनाउने वातावरणको प्रवर्द्धन

हालसालका वर्षहरूमा भएको विश्वव्यापी बहसका कारण शिक्षामा लैङ्गिक समता र समानताका लागि सरकार तथा नागरिक समाजबाट अभूतपूर्व समर्थन प्राप्त भएको छ । सरकारहरूले नियम कानून तथा नीतिमा सुधार र तिनको कार्यान्वयन गरेका छन् । त्यस्तै शैक्षिक संस्थाका संरचनामा र योजनामा तथा बजेट बाँडफाँडमा लैङ्गिक विषयलाई मूल प्रवाहमा राखेका छन् साथै समाज भित्र आलोचनात्मक समर्थकहरूको समूह निर्माण गरेका छन् ।

ल्याटिन अमेरिका र क्यारिबियनमा प्रति १०० जना केटीमा ९३ जना मात्र केटा भर्ना भएका छन्

Credit: Darryl Evans/Agence VU

लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणले र बजेट तर्जुमाले थप सहयोग गर्दछन्

लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणले लैङ्गिक समानतालाई छुट्टै विषयवस्तुका रूपमा हेर्न बरु यसलाई शैक्षिक संस्था र सामाजिक संरचना एवम् अभ्यासहरूमा मुख्य आदर्शका रूपमा प्रतिबिम्बित गराउन खोज्छ। महिलाका लागि संयुक्त राष्ट्र सङ्घ विकास कोष (अहिलेको UN Women) ले ६० राष्ट्रमा लैङ्गिक-मैत्री बजेट तर्जुमालाई प्रेरित गर्दछ र यसको प्रवर्द्धन गर्दछ। धेरै मुलुकमा प्रभावकारी परिवर्तन ल्याउन स्रोत र साधनको अभाव छ। संस्थाहरू भित्रै लैङ्गिक इकाईहरू सीमान्तकृत भएका छन्। परिवर्तनका पक्षमा समर्थन र बहसको कमी छ, साथै समाजमा जरा गाडेर बसेको भेदभावले कार्यान्वयनलाई सीमित बनाएको छ।

कानून र नीतिगत सुधारले प्रगतिमा टेवा पुऱ्याउँछन्

युनेस्कोले हाल सालै गरेको सामान्य सर्वेक्षण अनुसार प्रतिवेदन बुझाएका ५९ मध्ये ४० राष्ट्रले राष्ट्रिय संविधान, नियम कानून तथा विशेष नीतिहरूमा बालिका तथा महिलाको शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्ने र लैङ्गिक भेदभावलाई निषेध गर्ने स्पष्ट उल्लेख गरेका छन्। तथापि सामाजिक संस्थाहरूले लैङ्गिक समानतामा खलल पुऱ्याईरहेका छन्। वंशजको आधारमा हक सुनिश्चित गर्ने पक्षपातपूर्ण कानून र अभ्यासहरू छन्, साथै बालविवाह असह्य हुने गरी विद्यमान छ।

मागमा वृद्धि गर्ने र शिक्षाको हकलाई सहयोग गर्ने

सरकारहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू र नागरीक समाजले मुख्य तिन किसिमबाट शिक्षाका आर्थिक र सामाजिक तथा सांस्कृतिक तगाराहरूलाई हटाउन र लैङ्गिक असमानता कम गर्न खोजेका छन् : समुदायलाई परिचालन गरेर र लैङ्गिक समानताका पक्षमा अभियान चलाएर छात्रा शिक्षाप्रति मानिसहरूमा सकारात्मक धारणाको विकास गर्ने, अफसेट विद्यालयहरूलाई र अवसरको मूल्य वापत आर्थिक प्रोत्साहन गर्ने र बाल विवाह एवम् किशोरी अवस्थामा हुने गर्भधारणलाई नियन्त्रण गर्ने।

छात्रा शिक्षाप्रति आमधारणामा परिवर्तन ल्याउने र समर्थन जुटाउने

अभिभावकहरूको धारणा परिवर्तन गर्न र छात्रा शिक्षाप्रति बृहत् समर्थन जुटाउन राष्ट्रिय अभियानहरूलाई बृहत् नीतिगत ढाँचाको एक हिस्साको रूपमा प्रयोग गरिएको छ। प्रभावकारी राष्ट्रिय अभियानहरूले थुप्रै क्षेत्रका साभेदारहरूलाई आबद्ध गरेका छन्, राष्ट्रिय नीति तथा योजनाहरूबाट सहयोग र समर्थन प्राप्त गरेका छन् र तल्लो तहका सङ्गठन तथा समुदायहरूलाई अभियानमा प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न गरेका छन्।

शिक्षाको व्ययभार घटाउने

विद्यालयसँग सम्बन्धित खर्चले बाल बालिकाहरूलाई ठुलो असर गर्दछ। ङकार कार्यढाँचाले लक्षित गरे अनुसार शुल्क हटाउने व्यवस्थाले र छात्रवृत्तिको प्रावधानले विद्यालयमा हुने प्रत्यक्ष खर्च सन्तुलन गर्न सक्छन्। नियमित रूपमा प्रदान

गरिने नगद रकमले परिवारको अतिरिक्त खर्च कम गर्न सक्छ। तथापि समताको विषयमा भने अझै पनि सोच्ने पर्ने हुन्छ। उदाहरणका लागि बङ्गलादेशमा माध्यमिक विद्यालयमा लागू गरिएको ग्रामीण छात्राहरूका निमित्त छात्रवृत्ति कार्यक्रमले उल्लेखनीय सफलता हासिल गर्‍यो तर धनी र जमीनदार परिवार का छात्राहरू यसबाट तुलनात्मक रूपमा बढी लाभान्वित भए।

बाल विवाह र किशोरी अवस्थामा हुने गर्भधारणलाई नियन्त्रण गर्ने

बाल विवाह र किशोरी अवस्थाको गर्भधारणले बालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र निरन्तरतालाई सीमित पार्दछ। तर बाल विवाहलाई उन्मूलनतर्फ विश्वभरि नै प्रगति सुस्त भएको छ। सन् २००० देखि २०११ सम्मको तथ्याङ्क अनुसार ४१ राष्ट्रहरूमा २० देखि २४ वर्ष उमेरका विवाहित महिलाहरू ३० प्रतिशत वा त्यो भन्दा बढी थिए अथवा १८ वर्षको उमेर सम्ममा विवाह भइसकेका थिए। कानून बनाएर मात्रै यो समस्याको प्रभावकारी नियन्त्रण हुन सक्दैन। एउटा मूल्याङ्कनले इन्डोनेसियामा सन् १९७४ मा राष्ट्रिय वैवाहिक ऐन लागू भएपछि पनि बाल विवाहको प्रचलनमा खासै परिवर्तन नभएको देखाएको छ। यद्यपि केही मुलुकहरूमा बाल विवाहका घटनाहरू उल्लेख्य रूपमा घटेका छन्। नियम कानूनमा परिवर्तन, र सामुदायिक अभियानले गर्दा इथियोपियामा विद्यमान बाल विवाह सन् २००५ र सन् २०११ को विचमा २० प्रतिशतले घटेको थियो।

विद्यालय पूर्वाधारको सुधार र विस्तार गर्ने

विद्यालयमा पूर्वाधारको उपलब्धता र पर्याप्ततामा वृद्धि गर्ने नीतिले प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा लैङ्गिक समता र समानताका लक्ष्यलाई सहयोग पुऱ्याएका छन्। विद्यालयमा छात्राहरूको उपस्थितिमा सुधार ल्याउन छात्रा मात्र पढ्ने विद्यालय लगायत अन्य विद्यालयहरूको सङ्ख्यामा वृद्धि गर्नुपर्दछ र विद्यालयका सुविधाहरू विशेषगरी पानी र सरसफाइमा सुधार गर्नुपर्दछ।

घरदेखि विद्यालयसम्मको दूरी घटाउने

सुविधाबाट वञ्चित समुदायमा बनाइएका विद्यालयहरूले दूरीका कारणले गर्दा छात्रालाई हुने समस्याहरूलाई हटाउन मद्दत गरेका छन्। अफगानिस्तानको घोर प्रान्तका गाउँहरूमा विद्यालय बनेपछि समग्र विद्यार्थी भर्नामा ४२ प्रतिशत र छात्राको भर्नामा १७ प्रतिशत अड्कले वृद्धि भएको थियो। यो प्रतिशत छात्रको भन्दा बढी थियो। यसले लैङ्गिक असमानतालाई पनि उन्मूलन गर्‍यो।

खानेपानी र सरसफाईमा सुधार

छात्राहरूलाई सरसफाईका सुविधाहरूको सुरक्षित र अलग्गै व्यवस्था गर्नु उनीहरूको विद्यालय उपस्थितिमा सुधार गर्ने र विद्यालयको वातावरणलाई न्यायसङ्गत बनाउने एउटा प्रमुख रणनीति हो। बितेका एक दशकमा धेरै विकासशील मुलुकहरूमा विद्यालयमा पानी र सरसफाईको व्यवस्थामा निकै सुधार आएको छ, यद्यपि सुधारको गति सुस्त छ। १२६ देशहरूको तथ्याङ्कलाई हेर्दा सरसफाईको सुविधा पर्याप्त भएका प्राथमिक

**विद्यालय
भवन निर्माण
र सुविधाहरूमा
सुधार गर्नले
छात्राहरूको
उपस्थिति बढाउन
सकिन्छ**

विकासशील राष्ट्रका शैक्षिक नीतिहरूले छात्र भर्ना र विद्यालय शिक्षा पार गर्नुलाई प्रायः वेवास्ता गरेका छन्

विद्यालयहरू सन् २००८ मा ५९ प्रतिशत थिए भने सन् २०१२ मा बढेर ६८ प्रतिशत पुगे ।

छात्र सहभागिता सुधारका लागि पनि कार्यनीतिहरू आवश्यक पर्दछन्

केटाहरू भन्दा केटीहरू पहिलो पटक विद्यालय प्रवेश गर्ने सम्भावना कम हुन्छ । तर पनि धेरै देशहरूमा शिक्षामा प्रगति र शिक्षाको एउटा चक्र पुरा गर्ने काममा केटाहरू असफल हुने उच्चतम खतरा रहेको छ । केटाहरूले विचैमा विद्यालय छोड्ने दरले लैङ्गिक सम्बन्धहरूमा व्यापक र दूरगामी प्रभाव पार्दछ । सन् २००९ र २०१० मा ब्राजिल, चिली क्रोएसिया, भारत, मेक्सिको र रुवाण्डामा गरिएको अनुसन्धानमा शिक्षा कम भएका पुरुषले बढी विभेदपूर्ण लैङ्गिक विचारहरू व्यक्त गरेको पाइयो । तिनीहरू घरमा बढी हिंसात्मक भएको देखियो । शिक्षा कम भएका बाबुहरूले बच्चाबच्चीको रेखदेख पनि कम गरेको पाइयो ।

छात्रहरूले विचैमा विद्यालय छोड्ने केही कारणहरू

उल्लेखनीय सङ्ख्यामा छात्रहरूले चाँडै विद्यालय छोड्नुमा गरिवी, काम गर्नेपने बाध्यता वा इच्छा, विद्यालयमा ढिलो प्रवेश, कमजोर क्षमता प्रदर्शन जसले गर्दा अध्ययनप्रति रुचि कम आदि कारणहरू पर्दछन् । अन्य कारणहरूमा जातीयता र विभिन्न खालका सीमान्तकृतता पर्दछन् ।

छात्रहरूले विचैमा विद्यालय छोड्ने समस्यालाई सम्बोधन गर्ने नीतिहरू थोरै छन्

विकासशील राष्ट्रहरूको शैक्षिक कार्यनीतिले छात्र भर्नामा तथा उनीहरूको शिक्षा पुरा गर्ने काममा सुधार गर्ने कुरामा कम ध्यान दिन्छन् । लैङ्गिक असमानताको मारमा छात्रहरू परेका देशका शैक्षिक नीति पनि यस्तै छन् । क्यारेवियन देशहरू योजना आदानप्रदान गर्ने र हस्तक्षेपकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने जस्तै सल्लाह दिने, मौका दिने, तालिम तथा सामुदायिक छलफल गर्ने काममा सक्रिय भएका छन्, जसले विचैमा विद्यालय छोड्ने प्रवृत्तिलाई कम गर्न सक्छ ।

समतामूलक विद्यालय र कक्षाकोठाको वातावरण

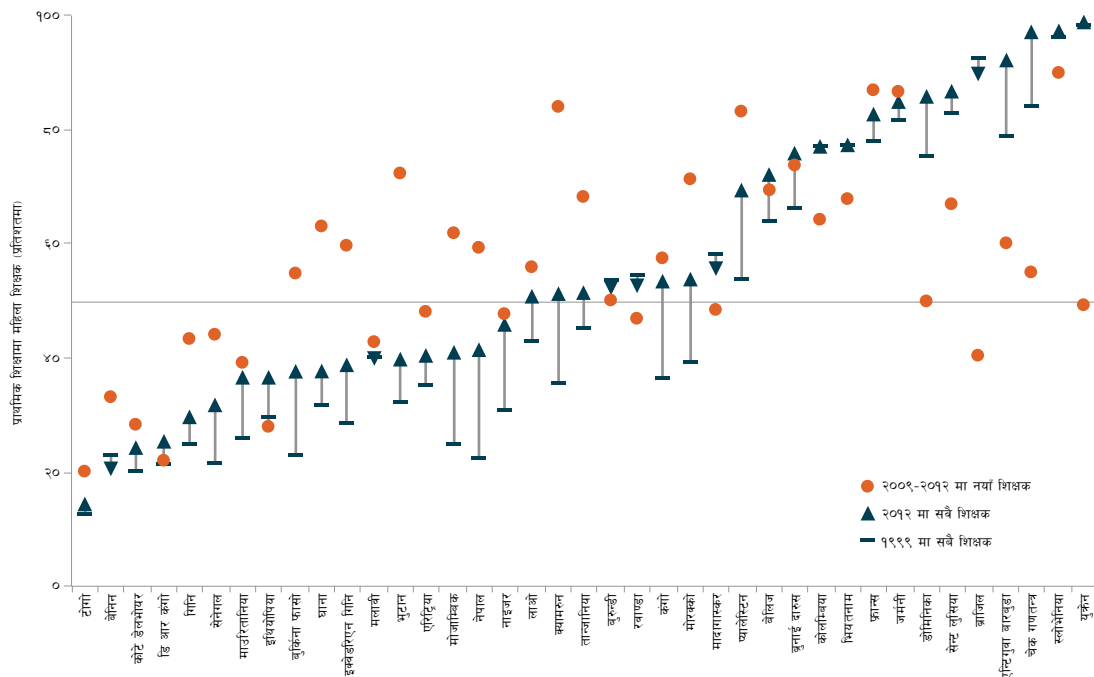
शिक्षामा लैङ्गिक समानताका लागि पहुँचमा मात्र समानता होइन सिकाइ प्रक्रिया, शैक्षिक परिणाम र बाह्य उपलब्धिहरूमा पनि समानता आवश्यकता पर्दछ । छात्राहरूको सिकाइको गुणस्तर सुधार गर्नका लागि चारओटा कारणहरू अत्यन्तै आवश्यक हुन्छन् : महिला शिक्षकहरू सहित सबै शिक्षकको सङ्ख्या र गुणस्तर वृद्धि गर्नु, पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकबाट लैङ्गिक विभेद हटाउनु, तालिमद्वारा कक्षा कोठाका अभ्यासहरूलाई अभि लैङ्गिक रूपले संवेदनशील बनाउनु र लैङ्गिक हिंसालाई रोक्नु ।

महिला शिक्षकहरू भर्ना गर्ने

जुन देशमा केटीहरूलाई विद्यालयमा भर्ना गर्न सांस्कृतिक तथा सामाजिक व्यवधानहरू छन् ती देशमा विद्यालयमा महिला

चित्र ८ : सन् १९९९ यता प्राथमिक शिक्षामा महिला शिक्षकको अनुपात बढेको छ र कतिपय देशहरूमा नवप्रवेशीहरूमा महिलाहरूको अनुपात उल्लेख्य छ

प्राथमिक शिक्षामा महिला शिक्षकको प्रतिशत; १९९९ र २०१२; नवप्रवेशी महिला शिक्षकको प्रतिशत; २००९-२०१२

स्रोत : एनेस, स्ट्याटिस्टिकल टेबल ८ (प्रिन्ट) र १० ए (जि. एम. आर. वेभसाइट); यु. आइ. एस. डाटाबेसको तथ्याङ्क प्रयोग गरेर सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन टोलीले निकालेको हिसाब (२०१४)

शिक्षकको उपस्थितिले सुरक्षासम्बन्धी अभिभावकको चिन्तालाई कम गर्न सक्छ र बालिकाहरूका लागि शिक्षाको माग बढ्न सक्छ। सन् १९९९ देखि यता प्राथमिक शिक्षणमा महिलाको उपस्थिति विश्वव्यापी रूपमा वृद्धि भएको छ। सन् १९९९ मा प्राथमिक शिक्षामा महिला शिक्षकहरू ५८ प्रतिशत थिए भने सन् २०१२ मा ६३ प्रतिशत पुगे। माध्यमिक शिक्षामा भने कुनै परिवर्तन नभई ५२ प्रतिशतमा स्थिर रह्यो। अचम्मको कुरा त के छ भने महिला शिक्षकको सङ्ख्या धेरै भएका ठाउँमा पनि पुरुषका तुलनामा महिला शिक्षकहरू नेतृत्वदायी पदहरूमा कमै मात्र पुगछन्।

कक्षा कोठाभित्रका लागि लैङ्गिक संवेदनशीलताको तालिम

शिक्षकहरूले कक्षाकोठामा छात्र र छात्राहरूप्रति देखाउने भिन्न व्यवहार र चाहनाले पनि लैङ्गिक विभेद जन्माउन सक्छ। यसले छात्र र छात्राविच उत्प्रेरण, सहभागीता र सिकाइ उपलब्धिमा असर पार्न सक्छ। विभिन्न ठाउँमा गरिएका कक्षा अवलोकनले महिला र पुरुष दुवै शिक्षकले छात्रहरूसँग बढी अन्तरक्रिया गरेको देखाएका छन्। यसले छात्राहरूमा निष्कृतता बढाउँछ। समावेशी र लैङ्गिक रूपले संवेदनशील शिक्षणकला र कक्षाकोठा व्यवस्थापन जस्ता कुराहरू शिक्षक शिक्षामा समावेश गरेमा पूर्वाग्रह घटाउन र सहयोगी विद्यालय वातावरण निर्माण गर्न सहयोग पुग्दछ। यस्ता खालका कार्यनीतिहरू भएका ठाउँमा पनि स्पष्ट योजनाहरूको अभाव, कमजोर कार्यान्वयन र सुपरिवेक्षण साथै अपर्याप्त मूल्याङ्कनले गर्दा तिनीहरू प्रभावकारी हुन सकेका छैनन्।

लैङ्गिक समानताका लागि पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकमा सुधार

लैङ्गिक समानताका लागि भएका तमाम कोशिसहरूका बावजुद पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति र समर्थनको अभावका कारणले गर्दा धेरै मुलुकहरूका पाठ्य पुस्तकमा लैङ्गिक पक्षपात छरपस्ट छ। लैङ्गिक-मैत्री पाठ्यक्रमले सिकाइ र सकारात्मक लैङ्गिक सम्बन्धमा वृद्धि गर्न सहयोग गर्दछ। लैङ्गिक समानतालाई प्रवर्द्धन गर्नका लागि बृहत् यौन शिक्षा पाठ्यक्रमको एक महत्त्वपूर्ण क्षेत्र हो।

विद्यालयमा हुने लैङ्गिक हिंसाको समाधानका प्रयासहरू

विद्यालय क्षेत्रमा लिङ्गका आधारमा हुने हिंसा निकै व्याप्त छ। छात्रहरू शारिरिक हिंसाको शिकार हुने सम्भावना बढी हुन्छ भने छात्राहरू पुरुष शिक्षकहरूबाट र छात्रहरूबाट यौन शोषण र यौन दुर्व्यवहार जस्ता अपराधिक क्रियाकलापका शिकार बन्दछन्। समलिङ्गीबाट हुने त्रास तथा इलेक्ट्रोनिक सञ्चार माध्यमबाट हुने डर धम्की पनि उत्तिकै सोचनीय विषयवस्तु बनेका छन्। विद्यालयमा हुने लैङ्गिक हिंसा त्यसमा पनि खास गरी यौन हिंसासँग जुध्नका लागि कार्यनीतिहरू निर्माण गर्नमा सब-सहारा अफ्रिकाका मुलुकहरू अग्रस्थानमा छन्। छात्रा क्लव र अन्य कार्यक्रमहरूले व्यवहार र धारणामा सकारात्मक

परिवर्तन ल्याउन सहयोग गरेका छन्। यद्यपि विद्यालयमा हुने लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी सचेतनाले प्रभावकारी परिवर्तन खासै ल्याएका छैनन्।

सिकाइ उपलब्धिमा समानताका लागि सहयोग गर्ने

शिक्षामा लैङ्गिक समानता प्राप्तिका लागि शिक्षाका अवसरहरूमा मात्र विभेद हटाएर पुग्दैन। यसका लागि सिकाइका उपलब्धिहरूमा पनि समानता हुनु पर्दछ। क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सिकाइका मूल्याङ्कनहरूले धेरै देशहरूमा समग्रमा केटीहरूले पढाइमा र केटाहरूले गणितमा राम्रो प्रदर्शन गरेको देखाएका छन्। यद्यपि गणितमा देखिएको फरक भने कम हुँदै छ। धेरै देशहरूमा विज्ञानको प्रदर्शनमा धेरै विभिन्नता छ तर छात्र र छात्राका विचमा खासै फरक छैन।

प्रतिकूल परिवेशका छात्राहरूको उपलब्धि पनि कम

केही अत्यन्त गरिब मुलुकहरू जहाँ शिक्षामा समान सहभागिताका लागि ऐतिहासिक व्यवधानहरू छन् त्यहाँका बालिकाहरूले महत्त्वपूर्ण आधारभूत सिप हासिल गर्न पनि असुविधाहरू सामना गरिरहेका छन्। ग्रामीण पाकिस्तानमा कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूमा लैङ्गिक अन्तराल अत्यन्त भिन्नो छ। कहिलेकाहीँ विद्यालयमा छात्रले भन्दा छात्राले राम्रो गरेका छन्। यद्यपि विद्यालयभन्दा बाहिर रहेका बालिकाहरूलाई हेर्ने हो भने खास गरी अत्यन्तै गरिब र कम विकसित प्रान्त र इलाकाहरूमा १० देखि १२ वर्षका बाल बालिकाहरूमा बालिकाहरूको प्रदर्शन सापेक्षित रूपमा खराब रहेको छ।

छात्रहरूको न्यून उपलब्धि घटाउने प्रयास

छात्रहरूको सिकाइ उपलब्धिमा खासगरी पठन सिपमा देखिएको न्यून उपलब्धिमा सन् २००० देखि चासो लिन थालिएको हो। अभिसम्म केही राष्ट्रहरूले मात्र यो विषयलाई सम्बोधन गर्ने बृहत् कार्यनीति बनाएका छन्। छात्रहरूको न्यून उपलब्धि कम गर्नका लागि सम्भावित रणनीति र सानो स्तरमा शिक्षण सिकाइमा गरिने हस्तक्षेपकारी कार्यक्रम अन्तर्गत यी कुराहरू समावेश गर्न सकिन्छ : स्थानान्तरण गर्न सकिने सिपमा जोड, सक्रिय सिकाइमा प्रेरित गर्ने शिक्षण पद्धति, व्यक्तिगत सुभावा र लक्ष्य निर्धारण, आदर सत्कार र सहयोग बढाउने विद्यालयका नियम।

शिक्षाको तह वृद्धि हुँदै जाँदा शिक्षणमा महिलाको प्रतिनिधित्व पनि घट्दै गएको छ

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

लक्ष्य ६ शिक्षाको गुणस्तर

गुणस्तरीय शिक्षाका सम्पूर्ण पक्षहरूको सुधार गर्ने र सबैलाई शैक्षिक रूपले सफल बनाउने जसका कारण सबैले मापनयोग्य साक्षरता सिप, गणितीय सिप र आधारभूत जीवनोपयोगी सिपहरू हासिल गर्न सक्छन् ।

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि*</p> <p>* तथ्याङ्क प्राप्त भएका देशहरूको</p>	<p>प्राथमिक तहमा विद्यार्थी र शिक्षकको अनुपात</p>	<p>प्राथमिक तहमा विद्यार्थी र तालिमप्राप्त शिक्षकको अनुपात</p>
<p>सफलता</p>	<p>पहुँच र सिकाइ</p> <p>सम्झौता आवश्यक छैन</p> <p>जस्तै: केन्या</p> <p>४२% ६२% २५% ३९%</p> <p>प्राथमिक विद्यालय पुरा गरेका बाल बालिकाहरू</p> <p>गणितमा न्यूनतम मापदण्ड हासिल गरेका बाल बालिकाहरू</p>	<p>विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात</p> <p>१४६ राष्ट्रमध्ये १२१ राष्ट्रमा प्राथमिक तहको विद्यार्थी-शिक्षक अनुपातमा गिरावट आयो</p> <p>कङ्गो र मालीले विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात प्रतिशिक्षक १० विद्यार्थीका दरले घटाए भने भर्नामा दोब्बर वृद्धि गरे</p>
<p>गरिएका प्रयासहरू</p>	<p>राष्ट्रिय मूल्याङ्कनहरू</p> <p>सिकाइ उपलब्धि मापन गर्नका लागि</p> <p>१,२०० १,००० ६०० ४०० २००</p> <p>१९९०-१९९९ २०००-२०१५</p> <p>२०३ १,१५७</p>	<p>लक्षित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमहरू</p> <p>मेक्सिकोमा सुविधाबाट बञ्चित परिवारमा लक्षित कार्यक्रमहरूले बाल बालिका तथा प्रौढ दुवैमा सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्न मद्दत गरे</p> <p>शिक्षक तालिममा सुधार गर्ने नीति</p> <p>नेपालमा प्राथमिक विद्यालयमा विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात घटायो</p>
<p>निरन्तर चुनौतीहरू</p>	<p>तालिमप्राप्त शिक्षकको अभाव</p> <p>सन् २०१२ मा तिन भागको एक भाग देशहरूमा</p> <p>तालिमप्राप्त शिक्षकहरू ५% भन्दा कम विए</p>	<p>सुरुवातको सिकाइ नै कमजोर छ</p> <p>२+२ = ?</p> <p>धेरै बाल बालिकाले आधारभूत कुराहरू नै सिकेका छैनन्</p> <p>सामग्रीको अभाव</p> <p>पाठ्य पुस्तक, शैक्षिक सामग्री साथै कक्षा कोठाका फर्निचरहरू</p>
<p>असमान प्रगति</p>	<p>तालिमप्राप्त शिक्षकहरू</p> <p>५०% भन्दा कम</p> <p>एङ्गोला, बेनिन, इक्वेटोरियल गिनि, गिनि-बिसाउ, सेनेगल र बर्षण सुडानमा</p>	<p>बहुभाषिक शिक्षा</p> <p>सिकाइमा सुधार ल्याउन यसलाई दिगो पार्नु आवश्यक</p> <p>सहर र ग्रामीण क्षेत्रमा अन्तर</p> <p>८ ओटा ल्याटिन अमेरिकी देशहरूमा सिकाइमा सुधार भइरहेको छ भने ६ ओटा देशहरू अझ पनि पछाडि छन्</p>
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<p>१. धेरै र दक्ष तथा तालिमप्राप्त शिक्षक, गुणस्तरीय सिकाइ सामग्री र सान्दर्भिक पाठ्यक्रमको आवश्यकता रहेको छ</p> <p>२. गुणस्तरीय शिक्षा र सिकाइका समान उपलब्धिमा सहयोग पुर्याउन सक्ने सिकाइका मूल्याङ्कनहरूको खाँचो छ</p>	

कडा मिहिनेत गर्नु पर्ने

लक्ष्य ६

शिक्षाको गुणस्तर

गुणस्तरीय शिक्षाका सम्पूर्ण पक्षहरूको सुधार गर्ने र सबैलाई शैक्षिक रूपले सफल बनाउने जसका कारण सबैले मापनयोग्य साक्षरता सिप, गणितीय सिप र आधारभूत जीवनोपयोगी सिपहरू हासिल गर्न सक्छन् ।

डकारपछि धेरै देशहरूले शिक्षामा पहुँचको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धिहरू हासिल गरिसकेका छन् तर शिक्षाको गुणस्तरमा भने त्यही गतिमा सुधार भएको छैन । सन् २०१५ पछिको विश्वमा गुणस्तर र सिकाइमा अब्ब बढी ध्यान दिइनु सक्छ । सन् २०१३/१४ को विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनका अनुसार २५० मिलियन बाल बालिकाहरूले आधारभूत सिप नै सिक्न पाएका छन् । यद्यपि यी मध्ये १३० मिलियन बाल बालिकाले विद्यालयमा चार वर्ष बिताइसकेका छन् ।

पहुँच र समतामूलक सिकाइमा सँगसँगै सुधार गर्न सकिन्छ

विद्यार्थी भर्नामा वृद्धि हुँदा विद्यालय शिक्षामा प्रवेश गर्नेहरूमध्ये धेरैजसो सीमान्तकृत समुदायका बाल बालिकाहरू, अपाङ्गता भएकाहरू र कुपोषण अनि गरिवीले गालेकाहरू हुन्छन् । नयाँ विद्यार्थीहरू त्यस्ता घर परिवारबाट आएका हुन सक्छन् जुन घर परिवारका बाबुआमा कम शिक्षित छन् वा जुन घर परिवारमा सरकारी प्रयोजनका लागि प्रयोग हुने भाषा बोल्दैन । यी तत्त्वहरूका कारण भर्ना दरमा वृद्धि भए पनि सिकाइको स्तर चाहिँ भन्नु तल भर्नु सक्छ । तर सिकाइका अधिकांश क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूले यस्तो भएको देखाउँदैनन् ।

सब-सहारा अफ्रिकाका कतिपय देशहरूमा सन् २००० देखि २००७ सम्म विद्यालय जान शुरू गर्ने र उक्त शिक्षा पुरा गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढेको देखिएको छ । त्यही समयमा ती देशहरूमा सिकाइका उपलब्धिहरूमा या त सुधार भएको छ या सिकाइको स्तर कायम रहेको छ ।

माध्यमिक शिक्षामा पनि पहुँच र गुणस्तरमा साथसाथै सुधार हुन सक्छ । मेक्सिकोमा सन् २००३ देखि २०१२ सम्म १५ वर्षका बाल बालिकाको भर्नामा लगभग १२ प्रतिशत वृद्धि भयो भने अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रमका अनुसार गणितको औसत प्राप्ताङ्क ३८५ बाट बढेर ४१३ पुग्यो ।

सिकाइका उपलब्धिको अनुगमन गर्नुपर्छ

ज्ञान र सिपको परीक्षण र अनुगमन गर्ने प्रभावकारी रणनीतिका लागि नभै नहुने तत्त्व हो बृहत् स्तरमा गरिएको सिकाइको परीक्षण । यसका लागि नभै नहुने तत्त्व हो नमूना सर्वेक्षण जसले देशव्यापी सिकाइका उपलब्धिहरूका बारेमा जानकारी गराउँछ ।

डकारपछि धेरै राष्ट्रिय मूल्याङ्कन भएका छन् । सन् १९९० देखि १९९९ सम्म २८३ ओटा मूल्याङ्कन गरिएका थिए भने २०००-२०१३ मा १,१६७ मूल्याङ्कन गरिएका थिए । यस्तो मूल्याङ्कन धनी देशहरूमा मात्र गरिएको थिएन, गरिब देशहरूमा पनि गरिएको थियो ।

धेरै राष्ट्रिय स्तरका मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूले शिक्षासम्बद्ध निकायहरूलाई विद्यार्थीहरूको ज्ञानको स्तर र दक्षता सुधारन सुझाउँछन् । यस्ता ५४ अध्ययनहरूको समिक्षाले के देखाएको छ भने राष्ट्रिय मूल्याङ्कनको क्रममा सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कका आधारमा धेरै शिक्षा नीतिहरू बनाइएका छन् । पाठ्यक्रममा सुधार, पाठ्यपुस्तकको पुनरावलोकनदेखि शिक्षक शिक्षा र तालिम कार्यक्रम, अभिभावकको सहभागिता, उपलब्धि मूल्याङ्कनका मापदण्डहरूको निर्धारण र नतिजा कमजोर भएका विद्यालयका लागि छुट्ट्याइने स्रोतसाधनको निर्धारण गर्न यिनै तथ्याङ्कहरूले सघाउँछन् ।

जनस्तरबाट सञ्चालित मूल्याङ्कन परीक्षणहरूको प्रचलन बढ्दो

मूल्याङ्कनसम्बन्धी क्रियाकलापहरूमा नागरिक समाज सम्बद्ध सङ्गठनहरूको सहभागिता बढ्दै आएको छ । सन् २००५ मा भारतमा जनताको तहबाट गरिने अनि परिवारमा आधारित बाल बालिकाको साक्षरता र गणितीय सिप मूल्याङ्कन गर्ने कार्यक्रम सुरु भयो । सन् २००८ मा पाकिस्तानले यो मूल्याङ्कन प्रणाली अपनायो । केन्या, युगाण्डा र तान्जानियाले यो प्रणालीलाई २००९ मा अपनाए भने मालीले २०११ मा र सेनेगलले २०१२ मा अपनायो । सन् २०१२ मा यी देशहरूमा सञ्चालित मूल्याङ्कन कार्यक्रमले १० लाख भन्दा बढी बाल बालिकालाई समेटे ।

डकारभन्दा पछि १,००० भन्दा बढी राष्ट्रिय परीक्षणहरू भएका छन्

परीक्षणहरू सुरुवाती कक्षाको सिकाइ मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग भएका छन्

सन् २००७ देखि २०१४ को मध्यसम्म ६० भन्दा बढी देशले एक वा एकभन्दा बढी सुरुवाती कक्षाको पठन सिप परीक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरे। सन् २०१४ को मध्य सम्म त २० भन्दा बढी देशले सुरुवाती कक्षाको गणितीय सिप परीक्षण सञ्चालन गरिसकेका थिए। यी अध्ययनहरूले देखाएको नतिजा भने निराशाजनक छ। यी अध्ययनहरूका अनुसार धेरै बाल बालिकाहरूले एक शब्दसम्म पढ्न नजानीकन विद्यालयमा २-३ वर्ष बिताउँछन् अनि धेरै विद्यालयहरूले सुरुवाती कक्षाका बाल बालिकाहरूलाई अङ्कगणितको आधारभूत ज्ञानसम्म पनि दिँदैनन्। यी परीक्षणका नतिजाहरूले विद्यार्थीहरूलाई पठन सिप र गणितीय सिपका न्यूनतम स्तर हासिल गर्न सक्षम बनाउने नीतिहरू बनाउन सरकारहरू र दाताहरूलाई प्रेरित गरेका छन्।

क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय परीक्षणहरूले समतामूलक सिकाइको मापनमा सहयोग गरेका छन्

सिकाइको मूल्याङ्कन देशभित्र मात्रै सीमित छैन। धेरै राष्ट्रहरूले विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि र सिकाइको स्तर परीक्षणका लागि एक अर्कासँग सहकार्य गरेका छन्। ल्याटिन अमेरिकी देशहरूमा सञ्चालित **पिइआरसीइ, एसइआरसीइ र टिइआरसीइ**^१ अध्ययनहरूले विद्यार्थीको प्राज्ञिक प्रवीणताका विभिन्न पक्षहरू जस्तै संस्थागत पक्ष, पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धीत पक्ष र पारिवारिक पृष्ठभूमिसँग सम्बन्धित पक्षहरूको मूल्याङ्कन गर्छन्। यी अध्ययनहरूले समग्र राष्ट्रिय प्रगति लगायत लैङ्गिक असमानता कम गर्ने दिशामा भएको प्रगतिको पनि मूल्याङ्कन गर्छन्। अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रम (पिसा) ले १५ वर्षको उमेर समूहका बाल बालिकाहरूबारे तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दछ। यसले सामाजिक विभेद र साक्षरता सिप तथा गणितीय सिपविचको सम्बन्ध देखाउँछ।

पिसाको अध्ययनका आधारमा ओइसिडी सम्बद्ध धेरै देशहरूले नीतिगत सुधार र कार्यक्रम सुरु गरिसकेका छन्। सिकाइ मूल्याङ्कनका प्रतिवेदनहरूले धेरै देशमा पाठ्यक्रम सुधार र शिक्षणको क्षेत्रमा गरिने सुधारलाई पनि प्रभाव पारिरहेका छन्। क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय मूल्याङ्कनहरूले समस्या पनि सिर्जना गर्दछन्। तुलनात्मक अध्ययनहरू प्रकाशित गर्दा आधारभूत सिपहरू सिक्नरहेका बाल बालिकाहरूको सङ्ख्या धेरै नभएका गरिब देशहरूलाई निरुत्साहित गर्न सक्छ। ती देशहरू यस्ता मूल्याङ्कनहरूमा सहभागी हुन चाहँदैनन्। पिसाले देखाएको विद्यार्थीको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतालाई आधार मानेर केही देशहरूले विषय विशेषका सामग्रीहरूमा पनि परिवर्तन गरेका छन्।

सन् २०१५ मा सबै बाल बालिकालाई विद्यालय पठाउन ४ मिलियन शिक्षकको अभाव छ

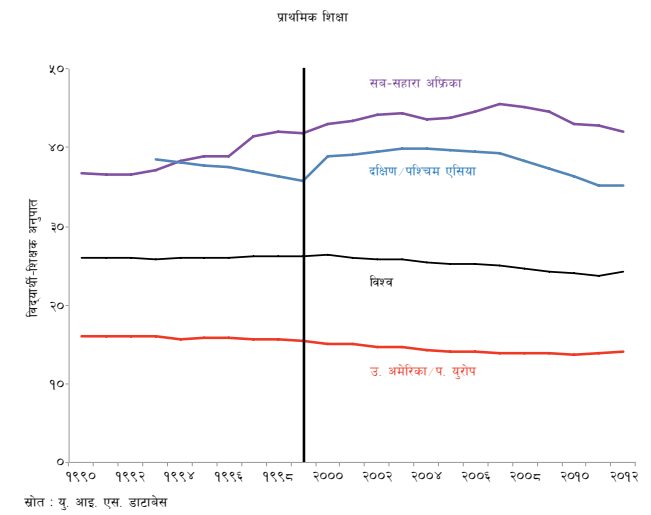
शिक्षकमा लगानी अत्यावश्यक छ

सबैको लागि शिक्षा सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित सरकारहरूले दक्ष र आफ्नो कामप्रति उत्साही शिक्षकहरूको उपलब्धतामा र तिनीहरूको परिचालनमा सुधार ल्याउनु पर्नेमा डकार कार्यढाँचाले जोड दिएको थियो। असल शिक्षकहरूलाई आकर्षित गर्न र उनीहरूलाई टिकाइ राख्न नीति निर्माताहरूले शिक्षक शिक्षामा सुधार गर्नु आवश्यक छ, शिक्षकहरूको निष्पक्ष रूपमा पदस्थापन गर्नु आवश्यक छ, उचित तलब दिनु आवश्यक छ, अनि उनीहरूको वृत्ति विकाससम्बन्धी आकर्षक योजना बनाउनु आवश्यक छ।

प्रगतिका बावजुद पनि शिक्षकको अभाव एउटा गम्भीर समस्याको रूपमा रहेको छ

विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात बढी छ। यो चिन्ता लाग्दो अवस्था सबै क्षेत्रहरूमा छ। सन् २०१२ मा १६१ मध्ये २९ देशहरूमा प्राथमिक तहको विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात ४०:१ भन्दा माथि थियो। ती मध्ये २४ देशहरू सब-सहारा अफ्रिकामा थिए। सन् १९९९ र २०१२ को तथ्याङ्क अनुसार १४६ मध्ये १२१ देशहरूमा प्राथमिक तहमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात घटेको छ। विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात ४०:१ भन्दा कम भएका देशहरूमा धेरै सुधार भएको छ। निम्न

चित्र ९ : अफ्रि पनि सबै क्षेत्रमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात धेरै छ
विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात, विश्व र छनोट गरिएका क्षेत्रमा, १९९०-२०१२

माध्यमिक तहमा १०५ देशहरूसँग सन् २०१२ को लागि तथ्याङ्क उपलब्ध थियो। ती देशहरूमध्ये १८ देशमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात ३०:१ भन्दा बढी थियो। इथियोपिया, गाम्बिया, गिनी, माली र म्यान्मारमा सन् १९९९ देखि २०१२ सम्म विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात ६:१ का दरले वृद्धि भयो। उच्च माध्यमिक तहमा भने पछिल्लो दशकमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात या त स्थिर रह्यो या घट्यो।

१. गुणस्तरीय शिक्षाको मूल्याङ्कनका लागि ल्याटिन अमेरिकी प्रयोगशालाले गरेको क्रमशः पहिलो, दोस्रो र तेस्रो अध्ययन।

सन् २०१५ सम्ममा शत प्रतिशत प्राथमिक शिक्षाको लक्ष्य हासिल गर्न कति शिक्षक चाहिन्थे होला त ?

सन् २०१२ देखि २०१५ को बिचमा सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षाको लक्ष्य हासिल गर्न ४० लाख प्राथमिक शिक्षक चाहिने अवस्था थियो । त्यस्तै अवकाश पाएका शिक्षकहरूको स्थानमा, पेशा बदलेका शिक्षकहरूको स्थानमा, र कार्यरत शिक्षकको मृत्यु भएको अवस्थामा २६ लाख शिक्षकहरू नियुक्त गर्नुपर्थ्यो । त्यसै गरी शिक्षकहरूको अभाव पूर्ति गर्न, बढ्दो विद्यार्थी भर्नासँग तालमेल मिलाउन अनि विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात ४०:१ भन्दा तल भर्ना १४ लाख शिक्षकहरू नियुक्त गर्नुपर्थ्यो ।

केही क्षेत्र र देशहरूलाई अन्य देश र क्षेत्रहरूभन्दा अतिरिक्त प्राथमिक शिक्षकहरू चाहिने थियो यो लक्ष्य हासिल गर्न । लक्ष्य प्राप्त गर्न सबैभन्दा गाह्रो त सब-सहारा अफ्रिकालाई थियो । कुल अतिरिक्त शिक्षक सङ्ख्याको ६३ प्रतिशत त यही क्षेत्रलाई चाहिन्थ्यो । थप शिक्षक चाहिने कुल ९३ देशमध्ये जम्मा २९ देशमात्र २०१५ सम्ममा उक्त लक्ष्य प्राप्त गर्नेतर्फ उन्मुख थिए ।

सबैभन्दा चर्को अभाव तालिम प्राप्त शिक्षकको

शिक्षकको सङ्ख्या बढाउनु मात्रै पर्याप्त हुने छैन, तिनीहरूको गुणस्तर सुधार गर्नु पनि आवश्यक हुनेछ । गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षकहरूलाई उचित तालिम दिनु र तिनीहरूलाई उत्प्रेरित गर्नु आवश्यक छ । आवश्यक योग्यता नभएका व्यक्तिहरूलाई हतारमा नियुक्त गरेर धेरै देशहरूले शिक्षक सङ्ख्यामा वृद्धि गरेका छन् । सन् २०१२ को तथ्याङ्क उपलब्ध भएका ९१ देशहरूमध्ये गिनी बिसाओका ३९ प्रतिशत शिक्षकहरूले शिक्षक तालिमको राष्ट्रिय मापदण्ड पुरा गरेका थिए भने ३१ देशका ९५ प्रतिशत भन्दा बढी शिक्षकहरूले त्यो मापदण्ड पुरा गरेका थिए । छयालीस देशहरूका लागि गरिएको एक प्रक्षेपण अनुसार सन् २०१५ सम्म १२ देशहरूको ७५ प्रतिशत भन्दा कम शिक्षणमा संलग्न जनशक्ति राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप तालिम प्राप्त हुनेछ ।

शिक्षक पदस्थापनमा देखिएको असमानता हटाउनु पर्छ

कुल शिक्षक सङ्ख्या र औसत विद्यार्थी-शिक्षक अनुपातले वास्तवमा देशहरूभित्रै शिक्षकहरूको असमान वितरणलाई लुकाएका हुन सक्छन् । यसले समताको मुद्दा उठान गर्दछ । साधारणतया सरकारी र गैर सरकारी सेवा प्रदायकहरूबिच प्रष्ट र धेरै समयदेखिको खाडल छ । सहारा मरूभूमि क्षेत्रका धेरै अफ्रिकी देशहरू जस्तै रुवाण्डा, कङ्गो र युगान्डाका सार्वजनिक प्राथमिक विद्यालयमा विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात निजी विद्यालयको भन्दा ३० भन्दा बढी छ । धनी विद्यालयको तुलनामा स्रोतसाधन कम भएका विद्यालयमा कम तयारी गरेका शिक्षकहरूले पढाउँछन् । विगत एक दशकमा सरकारहरूले शिक्षक पदस्थापन गर्दा, शिक्षक परिचालनसँग सम्बन्धित चुनौतीहरूको सामना गर्न धेरै उपायहरू अपनाएका छन् : केन्द्रीकृत परिचालन, सुविधाहरू जस्तै बासको व्यवस्था, आर्थिक लाभ र छिटोछिटो बढ्दा अनि स्थानीय शिक्षकहरूको नियुक्ति ।

करारका शिक्षकको बढ्दो प्रयोगप्रति चासो

विद्यार्थी भर्नामा वृद्धि भएपछि शिक्षक पनि धेरै चाहियो । समस्या समाधान गर्न केही विकसित देशका सरकारले ठुलो सङ्ख्यामा करारमा शिक्षक नियुक्त गरे । सन् २००० को दशकको अन्त्यसम्ममा सहारा क्षेत्रका केही देशहरूमा करारमा नियुक्त अस्थायी शिक्षकहरूको सङ्ख्या सरकारी शिक्षकहरूको भन्दा बढी भयो । करारमा नियुक्त शिक्षकहरूले धेरै असुविधा सहेर काम गर्नुपर्ने हुन्छ, जागिरको सुरक्षा हुँदैन अनि तिनीहरूको तलब पनि स्थायी शिक्षकहरूको भन्दा कम नै हुन्छ । निजामती सेवा अन्तर्गतका शिक्षकहरूको तुलनामा करारमा नियुक्त शिक्षकहरूले तालिम प्राप्त नगरेको वा एक महिना भन्दा कम तालिम गरेको हुने संभावना बढी हुन्छ । प्रश्न उठ्छ, के करारमा नियुक्त शिक्षकहरू निजामती शिक्षकहरू जत्तिकै प्रभावकारी हुन सक्छन् त ? नाइजर र टोगोमा करारमा नियुक्त शिक्षकहरूले कक्षा ५ को फ्रेन्च र गणित सिकाइमा समग्रमा नकारात्मक वा मिश्रित प्रभाव पारेको पाइयो भने मालीमा चाहिँ सकारात्मक प्रभाव पारेको पाइयो । करार शिक्षकहरू ती समुदायका विद्यालयहरूमा प्रभावकारी देखिएका छन् जहाँ शिक्षामा अभिभावकको वा समुदायको संलग्नता बलियो हुन्छ ।

शिक्षकहरूको असमान वितरणले लैङ्गिक असमानता बढाएको छ

शिक्षण सिकाइको सफलता स्रोत र साधनको उपलब्धतासँग सम्बन्धित हुन्छ

गुणस्तरीय शिक्षण र सिकाइलाई तिन तत्वहरूले साथ दिएका हुन्छन् । ती हुन् सिकाइसम्बन्धी सामग्रीको आपूर्ति, वितरण र प्रयोग, सुविधासम्पन्न अनि सुरक्षित सहज पहुँच भएको भौतिक वातावरण र कक्षा कोठामा बिताउने समय ।

उपयुक्त शिक्षण सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा विस्तार

पाठ्य पुस्तकहरूले बाल बालिकाको शैक्षिक उपलब्धता सुधार ल्याउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन् भन्ने कुरा सिद्ध भैसकेको छ । यो तथ्यले शिक्षा नीतिहरूमा पनि प्रभाव पारेको छ । केन्द्रीकृत खरिद र वितरण प्रक्रियालाई सार्वजनिक-निजी साझेदारीले विस्थापित गरिँदै छ । धेरै विकासोन्मुख देशहरूमा पाठ्यक्रम विकास र वितरणको क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । पाठ्य पुस्तक अद्यावधिक गर्नु आवश्यक हुन्छ, समग्र शिक्षा र विषय विशेषको क्षेत्रमा भएका प्रगतिहरूलाई समेटेर यस्तो कार्य गरिन्छ ।

विद्यालयमा बाल-मैत्री वातावरणको प्रवर्द्धन

धेरै विद्यार्थीहरू त्यस्ता विद्यालय गएका छन् जहाँ सिकाइका लागि अनुकूल वातावरण छैन, पिउन योग्य पानी पाइँदैन, हात धुनका लागि आवश्यक पूर्वाधार हुँदैनन् र सुरक्षित अनि सफा शौचालयहरू हुँदैनन् । त्यस्ता विद्यालयहरूमा बाल बालिकाहरूले विभेद, दुर्व्यवहार र हिंसा पनि सहन बाध्य हुन्छन् । विगत १५ वर्षमा धेरै देशहरूले बाल-मैत्री विद्यालयको अवधारणा अनुशरण गरेका छन् । तथापि गायना, निकारागुवा, नाइजेरिया, फिलिपिन्स, दक्षिण अफ्रिका र थाइल्याण्डका

बाल-मैत्री विद्यालयहरूमा गरिएको मूल्याङ्कनले देखाए अनुसार बाल-मैत्री विद्यालयको अवधारणालाई व्यवहारमा उतार्नु चुनौतीपूर्ण छ। ती विद्यालयहरूमा कमजोर अनि मर्मत नगरिएका पूर्वाधारहरू, अनि विद्यालय प्रमुखहरू र शिक्षकहरूमा तालिमको अभाव मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन्।

कक्षा समयको पुरा उपयोग

शिक्षकले कक्षा कोठाको शिक्षण अवधि बढाउन सकेमा विद्यार्थीको ज्ञानमा अभिवृद्धि हुने देखिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय नियोगहरूले प्राथमिक विद्यालयहरूलाई प्रत्येक वर्ष ८५०-१,००० घण्टा सञ्चालनमा रहन सुझाएका छन् तर बितेको दशकमा संसारभरि प्राथमिक र निम्न माध्यमिक कक्षामा औसत वार्षिक शिक्षण अवधि घटेर १,००० घण्टाभन्दा पनि तल भरेको छ।

खास गरी गरिब समुदायहरूमा शिक्षक अनुपस्थित हुँदा, सरुवा भएका शिक्षकको पदस्थापनमा ढिलाइ हुँदा, शिक्षकहरू तालिममा सहभागी हुँदा, बन्दहडताल हुँदा र सशस्त्र द्वन्द्वका कारण विद्यालयहरूले छुट्याएको वार्षिक शिक्षण अवधि भन्नु छोडिएको छ।

शिक्षण र सिकाइका प्रक्रिया महत्त्वपूर्ण हुन्छन्

शिक्षण र सिकाइका चार पक्षको असल शिक्षामा महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। ती हुन् : समावेशी र सान्दर्भिक पाठ्यक्रम, प्रभावकारी र उचित सिकाइ विधि, मातृभाषामा शिक्षण अनि शिक्षणमा उचित प्रविधिको प्रयोग।

सान्दर्भिक पाठ्यक्रमको विकास

विभिन्न देशहरूमा आर्थिक प्रतिस्पर्धामा सुधार गर्नुपर्ने चर्को दबाव छ। यो दबावका कारण सरकारहरू पाठ्यक्रमहरूमा एकै किसिमका सुधारहरू गरिरहेका छन् तर ती सुधारहरू विषय वस्तुको ज्ञानमा कम तर प्रतिस्पर्धात्मकता वृद्धिमा बढी केन्द्रीत छन्। विषय वस्तुलाई व्यक्तिका, समुदायका अनि सामयिक आवश्यकता अनुकूल हुने गरी तयार पार्ने अभियान नै चलेको छ। केही पाठ्यक्रम योजनामा भने शिक्षकहरू सहभागी भएका थिएनन्। माथिबाट लादिएको यस्तो प्रक्रियामा शिक्षकहरू सर्वथा शक्तिहीन भएको पाइयो। यस्तो अवस्थामा शिक्षकहरूले सुधारको वास्तविक उद्देश्य नै थाहा पाएनन्। अनि कक्षा कोठाको यथार्थसंग सम्बद्ध नभएको हुनाले ती सुधारहरू पिँध नभएको लोटाजस्तै भए।

शिक्षण
रणनीतिहरूलाई
स्थानीय
परिस्थिति
अनुरूप ढालेर
पनि विद्यार्थी
केन्द्रित
वातावरण
सिर्जना गर्न
सकिन्छ

Credit: Poulomi Basu

प्रभावकारी शिक्षण रणनीति अपनाउनु आवश्यक

वित्तको दशकमा शिक्षक-केन्द्रित शिक्षण विधिहरूलाई विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरूले प्रतिस्थापन गर्दै लगेका छन् । तर यस्तो विधि कार्यान्वयन गर्न सजिलो भने छैन । अनुकूल वातावरणको अभाव, शिक्षकलाई तालिमका अवसरहरूको अभाव, तिनीहरूमा तयारीको कमी, पाठ्य पुस्तकहरूका साथै अन्य पाठ्य सामग्रीको अभाव र कक्षा कोठामा विद्यार्थीको भीड विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिमा चुनौतीहरू हुन् । शिक्षकहरूले आफूहरूले जसरी पढे त्यसरी नै पढाउँछन् । यसो हुँदा हुँदै पनि शिक्षकहरूले स्थानीय परिस्थिति अनुरूप शिक्षण रणनीतिहरूलाई बनाएर प्रतिकूल परिस्थितिमा पनि विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्न सक्छन् ।

बहुभाषिक भाषा नीतितर्फ भुकाव

गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइका लागि शिक्षणको माध्यम भाषा र विद्यालयमा पढाइने अन्य भाषाहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ । सब-सहारा अफ्रिका र दक्षिणपूर्वी एसियाका धेरै देशहरूमा शिक्षणका लागि स्थानीय भाषाहरूको प्रयोग बढ्दै आएको छ । अनि ल्याटिन अमेरिकाका धेरै देशहरूमा अन्तरसांस्कृतिक द्विभाषिक शिक्षा नीतिहरू छन् । अर्कातर्फ बाबुआमा र शिक्षकहरूले स्थानीय भाषाको प्रयोगले शैक्षिक उन्नति र कामका अवसरहरू सीमित गरिदिन्छन् भन्ने सोच्छन् ।

सिकाइ प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ले शिक्षण र सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन सक्छ भन्ने कुरा अध्ययनहरूले देखाएका छन् । यसो भए तापनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र शिक्षा प्रणालीहरूलाई मिलाएर लैजान गाह्रो छ । इन्टरनेट र विजुलीको अभावका कारण धेरै देशहरूले कम्प्युटरको सहायताले विद्यार्थीलाई पढाउन सक्दैनन् । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारिता तालिम प्राप्त शिक्षकमा पनि भर पर्छ । मोबाइल फोनले भने सिकाइ सम्भव बनाउन सक्छन् किनभने यी फोन चलाउन कम्प्युटरलाई जस्तो बृहत् पूर्वाधारहरू चाहिँदैन । मो बाइल नेटवर्क तुलनात्मक रूपमा धेरै ठाउँमा हुन्छ र धेरै मो बाइल फोनहरूमा इन्टरनेट र भिडियो चलाउन सकिने सुविधा पनि हुन्छ ।

शिक्षाको विकेन्द्रीकरण

विद्यालयलाई निर्णय गर्ने अधिकार दिँदा विद्यालय प्रमुख, शिक्षक र अभिभावकले बढी जिम्मेवारी वहन गर्नु पर्छ । शिक्षाको विकेन्द्रीकरणको उद्देश्य विद्यालय र स्थानीय समुदाय विच जवाफदेहिता सुदृढ गरी शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्नु हो । तर यथार्थमा भन्नुपर्दा विकेन्द्रीकरण रणनीतिहरू समान रूपमा व्यवहारमा लागु गरिएका छैनन् । स्थानीय तत्त्वहरू जस्तै : उपलब्ध आर्थिक स्रोत, मानव संशाधन, विद्यालय व्यवस्थापनमा सक्षम नेतृत्व, अभिभावकको संलग्नता र सरकारी अधिकारीहरूको सहयोग र समर्थनमा विकेन्द्रकरणको सफलता निर्भर हुन्छ ।

शैक्षिक गुणस्तरमा निजी क्षेत्रको उपादेयता

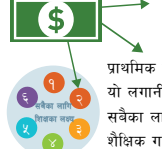

सन् २००० देखि निजी विद्यालयहरू फस्टाएका छन् । सिकाइ परीक्षणहरूमा प्रायः सार्वजनिक विद्यालयभन्दा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले राम्रो क्षमता प्रदर्शन गरेका छन् । निजी विद्यालयमा सुविधा सम्पन्न पृष्ठभूमिका बाल बालिकाहरू पढ्ने भएकाले यस्तो भएको हुन सक्छ । धनी र क्षमतावान् विद्यार्थीहरू अनि अपेक्षाकृत रूपमा राम्रो नेटवर्क भएका विद्यालयहरूले नै धेरै फाइदा लिन्छन् भने सार्वजनिक विद्यालयहरूले पछि परेको जनसङ्ख्यालाई शिक्षा प्रदान गर्छन् । निजी विद्यालयहरूले नयाँ तरिकाले शिक्षा प्रदान गरी शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याएको भेटिएको छैन । बरु सार्वजनिक विद्यालयहरूले नयाँ तरिकाले विद्यार्थीलाई शिक्षा दिन सक्छन् । निजी विद्यालयहरूलाई त अभिभावकहरूको इच्छा अनुसार परीक्षामा राम्रो नतिजा ल्याउने लक्ष्य पुरा गर्दै भ्याइनभ्याइ हुन्छ ।

निजी
विद्यालयले
शिक्षाको
गुणस्तर
सुधारेका
छैनन्

रिपोर्ट कार्ड २०००-२०१५

वित्त

सबैका लागि शिक्षा अभियानका लागि बलियो राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता परिचालन गर्ने, राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरू बनाउने र शिक्षामा लगानी वृद्धि गर्ने

<p>विश्वव्यापी उपलब्धि *</p> <p><small>* तथ्याङ्क प्राप्त भएका देशहरूको</small></p>	<p>१९९९ मा तथ्याङ्क उपलब्ध भएका ११६ देशमध्ये</p> <p>१८ देशले कुल राष्ट्रिय उत्पादन (GNP) को ६ प्रतिशत वा त्यसभन्दा बढी खर्च गरे</p>	<p>२०१२ मा तथ्याङ्क उपलब्ध भएका १५२ देशमध्ये</p> <p>३९ ले शिक्षामा कुल राष्ट्रिय उत्पादनको ६ प्रतिशत वा त्यसभन्दा बढी खर्च गरे</p>	
<p>सफलता</p> 	<p>शिक्षामा खर्च बढाए</p> <p>खास गरी गरिब देशहरू (जस्तै : नेपाल, ब्राजिल, इथियोपियाले)</p> 	<p>नागरिक समाजको सहभागिताले सफलता दिलायो</p> <p>जस्तै : फिलिपिन्समा पाठ्य पुस्तक वितरण बढी प्रभावकारी हुँदा १.८४ मिलियन अमेरिकी डलर बचत भयो</p> 	<p>शिक्षामा गरिने खर्चलाई प्राथमिकता</p> <p>६४ प्रतिशत देशहरूले बलियो आर्थिक वृद्धि पनि साथसाथै गरेर यो उपलब्धि हासिल गरेका छन्</p>
<p>गरिएका प्रयासहरू</p> 	<p>पारदर्शिता र जवाफदेहिता</p> <p>नागरिक समाजसम्बद्ध संस्थाहरूले यी दुई तत्वको महत्त्व बुझाउन सघाएका छन्</p> 	<p>खर्चमा वृद्धि</p> <p>३८ देशमा खर्चमा राष्ट्रिय आयको १% ले वा त्योभन्दा बढीले वृद्धि भयो (१९९९-२०१२)</p> 	<p>खर्चमा विद्वान असमानता घट्यो</p> <p>३० देशमा प्राथमिक र माध्यमिक तहमा विद्वान प्रतिविद्यार्थी असमानता घटेको छ</p>
<p>निरन्तर चुनौतीहरू</p> 	<p>शिक्षण सामग्रीहरूको खर्च</p> <p>१२ अफ्रिकी देशहरूमा सिकाइ र अध्यापनसम्बन्धी सामग्रीमा ग्राहस्थ बजेटको ४.६% खर्च भएको छ</p> 	<p>सरकार र दाताहरूको लगानी</p> <p>प्राथमिक शिक्षामा बाहेक यो लगानीको ठुलो हिस्सा सबैका लागि शिक्षा बाहेकका शैक्षिक गतिविधिमार्फत खर्च हुन्छ</p> 	<p>मानवीय सहयोगका आग्रहहरू</p> <p>सन् २०१३ मा सहयोगका लागि गरिएका मानवीय अनुरोधपत्र प्राप्त सहयोगको २ प्रतिशत मात्र शिक्षामा खर्च गरियो</p>
<p>अवसरहरू</p>	<p>साधनस्रोतको वितरण</p> <p>अझ समान र प्रभावकारी हुनु आवश्यक छ।</p> 	<p>लक्षित समुदायमा सहायता पठाउने प्रक्रिया अझ प्रभावकारी बनाउनुपर्छ</p> 	<p>गैरपारम्परिक वित्तीय व्यवस्था</p> <p>शिक्षामा स्रोतको अभाव खेपिरहेका क्षेत्रहरूमा (जस्तै : निजी लगानी गर्ने तथा संस्थाले प्रायोजन गर्ने, आदी)</p>
<p>सन् २०१५ पछिका लागि सुझावहरू</p>	<p>१. ध्यान नपुगेका क्षेत्रहरू जस्तै पूर्व-प्राथमिक शिक्षा, मौका शिक्षा र प्रौढ साक्षरतालाई सरकार र दाताहरूले प्राथमिकता दिनुपर्छ।</p> <p>२. शिक्षा क्षेत्रमा रकम कसरी परिचालन भइरहेको छ भनी थाहा पाउन परीक्षणसम्बन्धी अझ राम्रा विधिहरू आवश्यक छन्।</p>		

अझ बलियो प्रतिबद्धता आवश्यक छ

खण्ड ८ वित्त

सबैका लागि शिक्षाका लागि बलियो राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय राजनीतिक प्रतिबद्धता परिचालन गर्ने, राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार गर्ने र आधारभूत शिक्षामा विशेष रूपमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।

डकार कार्य ढाँचाको योजनाले सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरू प्राप्तिको प्रगतिको गति बढाउन वित्तीय प्रतिबद्धतामा विशेष वृद्धि गर्न राष्ट्रिय सरकारहरू र दाताहरूलाई आह्वान गर्‍यो । यसले दाताहरूलाई आधारभूत शिक्षामा लगानी बढाउने र यसको परिचालन प्रभावकारी बनाउने सरकारी प्रयत्नहरूमा सहयोग गर्न प्रोत्साहन गर्‍यो । उक्त कार्यढाँचाले नागरिकहरूप्रति जवाफदेही हुन पनि सरकारहरूलाई आह्वान गर्‍यो ।

कुनै पनि देश स्रोतको कमीका कारण सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरूको प्राप्तिकाट वञ्चित हुने छैनन् भनी डकारमा गरिएको प्रतिज्ञा नै सबैका लागि शिक्षाको अवधिको ठुलो असफलताहरूमध्येको एक हुन पुगेको छ । दाताहरू आफ्नो वाचा कायम राख्न असफल भए । न्यून आय भएका धेरै सरकारहरूको प्राथमिक शिक्षातर्फ शिक्षाको बजेट पुनः प्राथमिकीकरण गर्ने प्रयत्नहरू स्वागतयोग्य छन् तर शिक्षामा गरिने खर्चको प्राथमिकीकरण अझै बढी आवश्यक छ । सबैका लागि शिक्षाका अन्य लक्ष्यहरूका लागि सरकार र दाताहरूबाट भएका आर्थिक सहयोग नगन्य छन् र तिनमा प्रगति पनि मन्द छ ।

डकारपछि सबैका लागि शिक्षाका लागि राष्ट्रिय वित्तीय प्रतिबद्धतामा भएका परिवर्तनहरू

डकार कार्यढाँचाले मुख्य रूपमा राष्ट्रिय सरकारहरू नै सबैका लागि शिक्षाको वित्तिय प्रबन्धक हुने आशा गरेको थियो । सहायतामा निर्भर हुनुपर्ने देशहरूमा समेत घरेलु सार्वजनिक खर्चले बाह्य सहायता घटाउँछ भन्ने मान्यता थियो ।

सन् २००६ मा सबैका लागि शिक्षाको उच्चस्तरीय समूहले सर कारले शिक्षामा कुल राष्ट्रिय उत्पादनको ४ देखि ६ प्रतिशत सम्म र सरकारी बजेटको १५ प्रतिशतदेखि २० प्रतिशतसम्म विनियोजन गर्नुपर्ने प्रस्ताव गर्‍यो ।

शिक्षामा प्राथमिकीकरणको प्रगति मिश्रित छ । सन् २०१२ मा विश्वव्यापी रूपमा शिक्षामा छुट्याइएको रकममा कुल राष्ट्रिय उत्पादनको ५ प्रतिशत थियो । निम्न आय भएका देशहरूमा यसको अंश औसतमा ४ प्रतिशत थियो । तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका १४२ ओटा देशहरूमध्ये ९६ ओटा देशले कुल राष्ट्रिय

उत्पादनको ४ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शिक्षामा खर्च गरे । (यसमा १४ ओटा निम्न आय भएका र १८ ओटा निम्न मध्यम आय भएका देशहरू पनि पर्दछन्) यी ९६ देशहरूमध्ये, ३९ ओटा देशले ६ प्रतिशत वा सो भन्दा माथि खर्च गरे ।

शिक्षामा गरेको लगानी आर्थिक र भर्ना वृद्धिको गति अनुरूप मेल खान

सन् १९९९ देखि सन् २०१२ सम्ममा आर्थिक वृद्धि र शिक्षामा गरिने सार्वजनिक खर्चको वास्तविक वृद्धि सँगसँगै थिए । सब-सहारा अफ्रिकामा भएको ४ प्रतिशतको औसत आर्थिक वृद्धिलाई शिक्षामा गरिएको सार्वजनिक खर्चको वृद्धिले उछिनेको थियो जुन औसतमा वार्षिक ६.१ प्रतिशत थियो जबकि दक्षिण तथा पश्चिम एसियामा सन् १९९९ र सन् २०१२ को विचमा वार्षिक औसत आर्थिक वृद्धिदर ४.५ प्रतिशत हुँदा शिक्षामा गरिने सार्वजनिक खर्च थोरै मात्र बढी थियो अर्थात वार्षिक ४.९ प्रतिशतले बढेको थियो ।

शिक्षा धेरैजसो राष्ट्रिय बजेटहरूको प्राथमिकतामा पर्दैन

शिक्षामा हुने सरकारी खर्चको अंशमा सन् १९९९ यता थोरै परिवर्तन भएको छ । १५ प्रतिशतदेखि २० प्रतिशतसम्मको खर्चको लक्ष्यभन्दा कम भई उक्त खर्च सन् २०१२ मा औसत १३.७ प्रतिशत रहयो । सब-सहारा अफ्रिकाका देशहरूले शिक्षामा सरकारी खर्च सबैभन्दा धेरै, १८.४ प्रतिशत विनियोजन गरेका छन् । त्यसपछि पूर्वी एसिया र प्रशान्त क्षेत्रका देशहरू आउँछन्, जहाँ त्यस्तो खर्च १७.५ प्रतिशत छ भने दक्षिण तथा पश्चिम एसियाले १२.६ प्रतिशत छुट्याएका छन् ।

शिक्षा बजेटको सानो अंशमात्र पूर्व-प्राथमिक शिक्षाका लागि छुट्याइएको छ

शिक्षामा गरिने कुल सरकारी खर्चमध्ये विश्वव्यापी रूपमा पूर्व-प्राथमिक शिक्षाको अंश सन् २०१२ मा ४.९ प्रतिशतमात्र थियो । उत्तर अमेरिका र पश्चिम युरोपले कुल शिक्षा बजेटको ८.८ प्रतिशत पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा छुट्याएका थिए भने उप सहारा अफ्रिकाले ०.३ प्रतिशत छुट्याएका थिए ।

सन् २०१२ मा शिक्षामा छुट्याइएको बजेटमा कुल राष्ट्रिय उत्पादनको अंश ५ प्रतिशत थियो

प्राथमिक शिक्षामा रकम उपलब्ध गराउने प्रवृत्तिमा ठुलो विविधता रहेको छ ।

सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरू र सहस्राब्दी विकासका शिक्षासम्बन्धी लक्ष्यहरूले प्राथमिक शिक्षामा बढी लगानी र प्राथमिक शिक्षा बजेटमा प्राथमिकता माग गर्दै गुणस्तरीय निःशुल्क प्राथमिक शिक्षाको विस्तारको आवश्यकतामा जोड दिएका छन् । यसका बावजुद तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका ५६ ओटा देशहरूमध्ये सन् १९९२ र २०१२ दुवै वर्षमा १६ ओटा देशहरूले मात्र प्राथमिक शिक्षामा आन्तरिक सरकारी खर्चको अंश बढाए ।

धेरै गरिब देशहरूमा प्राथमिक विद्यालय बजेटमा शिक्षक तलबको हिस्सा सबैभन्दा बढी छ

न्यून तथा निम्न मध्यम आय भएका देशहरूमा प्राथमिक शिक्षाको कुल चालु खर्चमा शिक्षक तलबको हिस्सा सरदर ८२ प्रतिशत थियो । उच्च आय भएका देशहरूमा भने सो को औसत ६४ प्रतिशत थियो । यसले गर्दा धेरै देशहरूमा गुणस्तर र सक्षमता हासिल गर्ने लक्ष्यतर्फ स्रोतको कमी भएको छ । विश्व बैङ्कका लागि सन् २००३ मा गरिएको एउटा अध्ययन र सन् २००४ को इन्डिकेटीभ फ्रेमवर्क फर द इएफए फास्ट ट्रयाक इनिशिएटिभले प्राथमिक तहमा गरिने चालु खर्चको एक तिहाइ रकम गैर तलब खर्चमा विनियोजन गर्नुपर्ने सिफारिस गरेका थिए । तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका ३६ ओटा निम्न र मध्यम आय भएका देशहरूमा सन् २०१२ मा प्राथमिक तहको चालु खर्चको २ प्रतिशत पाठ्य पुस्तक र अन्य शिक्षक सिकाइ सामग्रीमा खर्च गरिएको थियो, १६ ओटा देशहरूले सो का लागि १ प्रतिशतभन्दा कम खर्च गरे । कुवेत र मलावीले मात्र भण्डै ५ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी खर्चिए ।

बहुसङ्ख्यक देशहरूले माध्यमिक शिक्षामा खर्च बढाए

माध्यमिक शिक्षामा जाने बाल बालिकाको सङ्ख्याका धेरै हुँदा थप स्रोत र साधनको आवश्यकता पर्दछ । सन् १९९९ र सन् २०१२ दुवै वर्षमा माध्यमिक शिक्षामा गरिने सार्वजनिक खर्चमा राष्ट्रिय आम्दानीको हिस्सासम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका ६१ देशहरूमध्ये, ३८ ओटा देशले माध्यमिक शिक्षामा खर्च बढाए । ती मध्ये १५ ओटा देशहरू निम्न र निम्न मध्यम आय भएका देशहरू थिए ।

भ्रष्टाचार अभै समस्याको रूपमा रहेको छ

सरकारी क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचारले शिक्षा लगायत अन्य सार्वजनिक सेवाहरू समान रूपले प्राप्त गर्ने कुरामा नकारात्मक असर पर्ने देखाएको छ । डकार कार्यदाँचामा उल्लेख गरिएको छ, “शिक्षामा स्रोतहरूको प्रभावकारी प्रयोगका सन्दर्भमा मुख्य समस्या भ्रष्टाचार हो, तसर्थ यसलाई प्रबल तरिकाले नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।” नागरिक समाजका सङ्गठनहरूले भ्रष्टाचारसम्बन्धी अभ्यासका विरुद्धमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन् । विगत दशकमा भएका त्यस्ता कार्यका बावजुद शिक्षामा भ्रष्टाचार अभै कायम छ र त्यसको मूल्य गरिवले व्यहोर्नु परिरहेको छ, जसको सार्वजनिक क्षेत्र बाहेकको सेवामा पहुँचको कमी छ ।

शिक्षामा हुने खर्चमा समता र समावेशीपन

शिक्षामा बढी घरेलु स्रोतको विनियोजन गर्ने कार्यमात्र पर्याप्त होइन, त्यस्तो स्रोत समतामूलक ढङ्गले खर्च पनि गर्नु पर्दछ । यस्तो कार्यले अति गरिब, अपाङ्गता भएका, दूरदराजमा बस्ने र जातीय अल्पसङ्ख्यक जस्ता सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्य प्राप्तमा सबैभन्दा टाढा रहेका वर्गमा सार्वजनिक खर्च लक्षित गर्न मद्दत पुग्छ । तथापि धेरै देशहरूले प्रति बाल बालिकाका लागि समान परिमाणको आधारमा स्रोत परिचालन गरिरहेका छन् र विद्यालयहरू र क्षेत्रहरूविच रहेको विभिन्नता र सुविधाविहीन समूहहरूको आवश्यकतालाई ध्यान दिन सकेका छैनन् ।

निम्न आय भएका देशहरूले प्राथमिक शिक्षामा बढी खर्च गर्नु औचित्यपूर्ण छ किनभने उक्त तहमा गरिब परिवारका बाल बालिकाहरूको पहुँच बढी रहने सम्भावना हुन्छ । तर सन् २०१२ मा निम्न आय भएका देशहरूले प्राथमिक तहका प्रति विद्यार्थीमा भन्दा उच्च शिक्षाका प्रति विद्यार्थीमा ११ गुणा बढी खर्चिए र उच्च आय भएका देशहरूले भने १.३ गुणाले बढी खर्चिए । सार्वजनिक खर्चका माध्यमबाट गरिबलाई सहयोग गर्ने बढी अपेक्षा गरिएका देशहरूमा शिक्षाबाट मुख्यतः धनीहरू लाभान्वित भएका छन् ।

सरकारले खर्च गर्न नखोज्दा राष्ट्रिय शैक्षिक प्रयत्नमा घर परिवारले योगदान गर्छन्

शिक्षामा अपर्याप्त राष्ट्रिय खर्चभन्दा पनि घर परिवारले व्यहोरेको ठुलो लागत धेरै देशहरूमा मुद्दा बनेको छ । सामान्यतया देश जति गरिब छ, त्यहाँ त्यति नै बढी घर परिवारमा भार पर्छ । सन् २००५ र सन् २०१२ बिचका कुनै पनि समयका तथ्याङ्कमा सबै क्षेत्रका निम्न, मध्यम र उच्च आय भएका देशहरूमा शिक्षामा घर परिवारको खर्च कुल खर्चको ३१ प्रतिशत थियो । शिक्षामा सबैभन्दा न्यून सार्वजनिक खर्च भएका २५ देशहरूमा घर परिवारको योगदान कुल खर्चको ४२ प्रतिशत थियो जबकि शिक्षामा बढी सार्वजनिक खर्च भएका २५ देशहरूमा घर परिवारको योगदान २७ प्रतिशत थियो ।

अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता

दातृ समुदायले सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरूमा निर्धारण गरिएका उद्देश्यहरूसँग आवश्यकता कायम गर्दै सन् २००० पछि शिक्षामा आर्थिक सहयोग वृद्धि गर्ने उच्च अपेक्षा गरिएको थियो । औसतमा प्रतिवर्ष ६ प्रतिशतले आधारभूत शिक्षामा सहायता बढ्दा समग्र शिक्षामा सहायता परिचालनको अंश परिवर्तन भएन । त्यस्तो अंश कहिल्यै १० प्रतिशत नाघेन । उता स्वास्थ्यमा भने कुल सहायताको ९ प्रतिशतबाट बढेर १४ प्रतिशत पुग्यो । समग्रमा सन् २०१० सम्म शिक्षामा सहायताको वृद्धि सुस्त भएपनि बढेको थियो तर सन् २०१० र सन् २०१२ को बिचमा यो १० प्रतिशत अर्थात जम्मा १.३ बिलियन अमेरिकी डलरले घट्यो ।

तहगत रूपमा शिक्षामा सहायता परिचालन

सबैका लागि शिक्षाका ६ मध्ये ५ ओटा लक्ष्यहरू पर्ने आधारभूत शिक्षामा सन् २००९ र २०१० बिचमा सहायता उच्च विन्दुमा पुग्यो । त्यसपछि सन् २०१० र २०१२ को बिचमा उक्त तहमा सहायता परिचालन १५ प्रतिशत अर्थात ९२१ मिलियन अमेरिकी डलरले घट्यो । यस समयमा माध्यमिक तह पछिको शिक्षामा भने सहायता ६ प्रतिशतले मात्र घट्यो । सन् २०१२ मा त सहायताको मात्रा आधारभूत शिक्षामा भन्दा माध्यमिक तहपछिको शिक्षामा बढी थियो ।

क्षेत्रगत रूपमा सहायता परिचालन

विद्यालय बाहिर रहेका विश्वका बाल बालिकाहरूमध्ये आधाभन्दा बढी बाल बालिका बस्ने सब-सहारा क्षेत्रमा आधारभूत शिक्षामा सहायता सन् २००२ देखि मन्द गतिमा बढ्यो तर सन् २००९ र सो भन्दा पछि घट्दै गयो । सन् २००२-२००४ मा औसतमा आधारभूत तहमा परिचालन गरिएको कुल सहायताको ४७ प्रतिशत सब-सहारा क्षेत्रका लागि छुट्टयाइएको थियो । तर सन् २०१०-२०१२ मा सो को प्रतिशत ३१ मा झर्‍यो । दक्षिण र पश्चिम एसियाले आधारभूत शिक्षामा पाउने सहायता भने २१ प्रतिशतबाट २२ प्रतिशत हुँदै करिब स्थिर नै रह्यो ।

गरिबसम्म सहायता परिचालन

सन् १९९० को दशकको सुरुतिर विश्वका गरिबहरूमध्ये ९३ प्रतिशत मानिसहरू निम्न आय भएका देशहरूमा बस्थे । सन् २०१२ मा ७२ प्रतिशत त्यस्ता मानिसहरू मध्यम आय भएका देशहरूमा बस्थे । अहिले भने विद्यालय बाहिर रहेका ५९ प्रतिशत बाल बालिकाहरू मध्यम आय भएका देशहरूमा केन्द्रित छन् । आधारभूत सेवा अति आवश्यक रहेका देशहरू – न्यून आय भएका देशहरू र कमजोर देशहरू – अबै प्राथमिकतामा पर्नुपर्छ । तर एक दशकमा आधारभूत शिक्षामा गरिएको सहायतामा न्यून आय भएका देशहरूको अंश ४० प्रतिशतबाट घटेर ३४ प्रतिशतमा पुग्यो ।

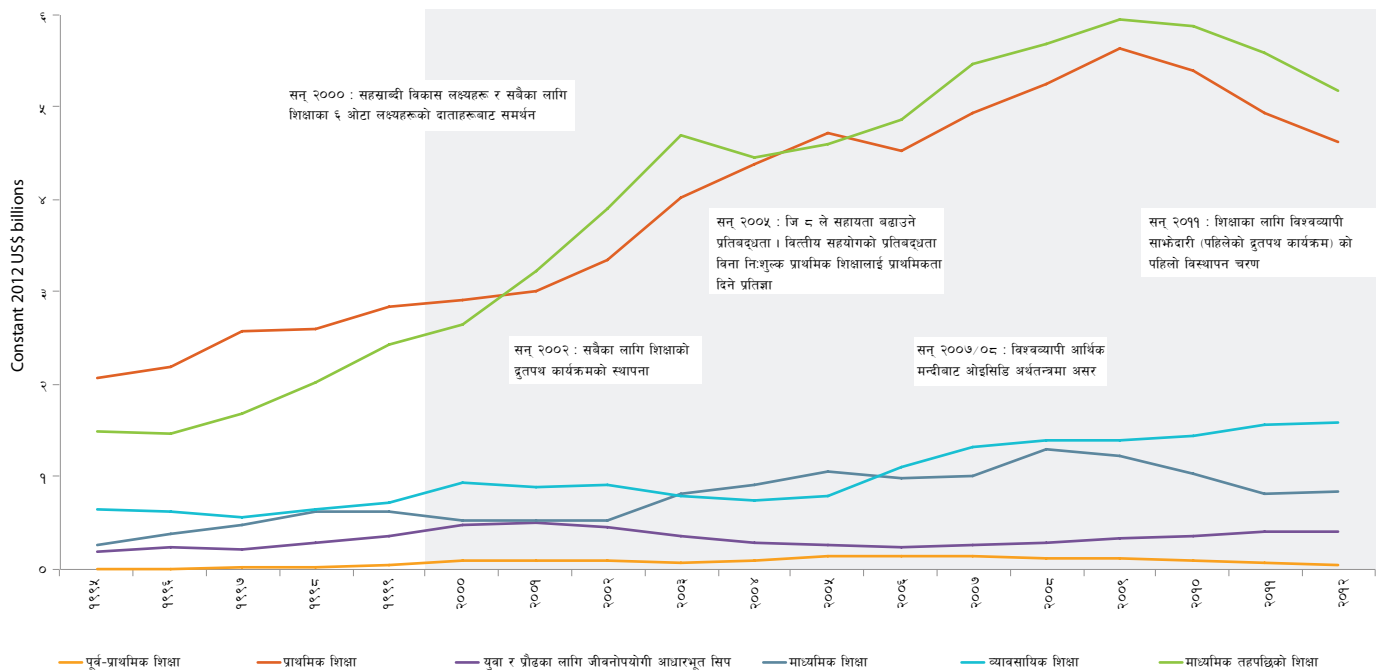
सन् २०१० मा आधारभूत शिक्षामा सहायता स्थिर रह्यो

सन् २००० देखि सहायताको स्वरूपमा परिवर्तन

एक समय सहायता आर्थिक सहायता तथा विकास संस्था सँग सम्बद्ध दाताहरूको दायित्व जस्तो थियो तर सन् २००० देखि विकास सहयोगका लागि उदाउँदा अर्थतन्त्रहरूले सिर्जना गरेका विश्वव्यापी वैकल्पिक संयन्त्रहरू पनि औपचारिक रूपमा काम गर्दै आएका छन् । उदाहरणका लागि सन् २००४ मा भारत, ब्राजिल र दक्षिण अफ्रिकाले आईवीएसए फ्यासिलिटि फर पोभर्टी एण्ड हङ्गर एलिभिएसन को स्थापना गरे भने ब्राजिल, चीन, भारत, रूस र दक्षिण अफ्रिकाले नयाँ विकास बैंक स्थापना गरे ।

चित्र १० : प्राथमिक शिक्षामा बाहेक सबैका लागि शिक्षाका अन्य लक्ष्यहरूमा सहायता वृद्धि हुन सकेको छैन

शैक्षिक प्रतिबद्धतामा कुल शैक्षिक सहायता प्रतिबद्धता; तिन वर्षे रोलीड औसत; १९९५-२०१२

नोट : सन् २००९ भन्दा अघिको तथ्याङ्क सहायता प्रतिबद्धताको हो किनभने सहायता परीचालनसम्बन्धी सो समयका तथ्याङ्क उपलब्ध भएनन् । सहायता प्रतिबद्धताको अस्थिरताका कारणले ग्राफमा ३ वर्षे रोलीड औसत देखाइएको हो ।
 स्रोत : ओ.इ.सि.डि. डि.ए.सि. (२०१४)

दाताहरूले शिक्षा सहायता प्रभावकारी रूपले प्रदान गर्ने प्रतिबद्धता पुरा गरेका छैनन्

डकारपछि परिमाणमा मात्र नभएर अन्तर्राष्ट्रिय सहायताको शासन सुधारमा समेत बलियो राजनीतिक प्रतिबद्धता रहँदै आएको छ। सन् २००५ को सहायता प्रभावकारितासम्बन्धी पेरिस घोषणापत्रले सहायता वितरणमा सुधार गर्ने नवीन प्रतिबद्धता व्यक्त गर्‍यो। तर १३ ओटा सहायता प्रभावकारिता सम्बन्धी लक्ष्यहरूमध्ये सन् २०१० सम्ममा प्राविधिक सहायताको आवद्धता र समन्वय भन्ने लक्ष्यमात्र हासिल भएको थियो।

विश्वव्यापी सहायता ढाँचाको अभावले दाताहरूको प्रभावकारी समन्वयमा बाधा परेको छ

विश्वव्यापी समन्वयले शिक्षाका दाताहरूलाई बढी आवश्यक रहेको स्थानमा सहायता छुट्याउन सहयोग गर्छ तर वर्तमानको विश्वव्यापी र देशस्तरको समन्वय संयन्त्रले उल्लेख्य रूपमा सहयोग गरेको देखिँदैन। सन् २०११ मा कोरियाको बुसानमा भएको सहायता प्रभावकारितासम्बन्धी चौथो उच्चस्तरीय मञ्चले समन्वय वृद्धि गर्न बहुपक्षीय संस्थाहरू र विश्वव्यापी कोषको प्रयोगमा जोड दिएको भए तापनि आधारभूत शिक्षाका लागि धेरै द्विपक्षीय सहायता स्थान र क्षेत्रको आधारमा छुट्याइने कार्यले निरन्तरता पाइरहेको छ।

Credit: Ami Vitale/Panos Pictures

आवश्यकतामा रहेका देशहरूलाई लक्षित गर्न शिक्षाका लागि विश्वव्यापी साभेदारी बढी सक्षम बनेको छ

शिक्षाका लागि विश्वव्यापी साभेदारी (सन् २००२ मा स्थापना भएको सबैका लागि शिक्षाको द्रुतपथ कार्यक्रम) ले शिक्षा सहायताको विश्वव्यापी समन्वयमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्थ्यो तर त्यसका लागि आर्थिक सहयोगको अभाव थियो। आवश्यकता परेका देशहरूलाई लक्षित गर्ने सन्दर्भमा यसको दक्षता सबल पक्ष हो। सन् २०१० देखि २०१२ सम्म शिक्षाका लागि विश्वव्यापी साभेदारीको कुल परिचालनको औसतमा ८१ प्रतिशत न्यून आय भएका देशहरूका लागि थियो जबकि सोही अवधिमा ओइसिडी विकास सहायता समितिका सदस्यहरूले ४२ प्रतिशत मात्र न्यून आय भएका देशहरूमा उपलब्ध गराएका थिए।

सहायता रणनीतिहरूलाई पहुँचको प्राप्तिभन्दा पनि परसम्म विस्तार गर्नुपर्छ

विशेष गरी आधारभूत शिक्षामा भर्नामा भएको विस्तार शैक्षिक सहायताको सबैभन्दा देखिने खालको उपलब्धि बनेको छ। वैदेशिक सहायताको लैङ्गिक समतामा परेको असर भने न्यून रहेको पाइएको छ। प्रभावकारी वैदेशिक सहायताको माध्यमबाट बालिकाहरूको विद्यालय प्रवेशका लागि अवरोधका रूपमा रहेका गरिबीसँग सम्बन्धित मुद्दाहरू, विद्यालयसम्मको दूरी, बालिका शिक्षाको अवसरको मूल्य र सांस्कृतिक मान्यताहरू जस्ता पक्षहरूको सम्बोधन गर्नुपर्दछ।

शिक्षा क्षेत्रमा मानवीय सहयोगको भूमिका

विगत दशकमा शिक्षा क्षेत्रले बारम्बार देखा परेका दीर्घकालीन आकस्मिक अवस्थाहरूको सिर्जनाका कारण मानवीय सहयोगका क्षेत्रलाई शिक्षामा गरिने लगानी जीवन बचाउनका लागि हो भनी विश्वास दिलाउन प्रयत्न गरेको छ। तथापि पहिल्यैदेखि मानवीय सहयोग प्रणालीमा स्रोतको कमी रहेकामा शिक्षामा सहयोग उपेक्षित रहिरह्यो। सन् २०१२ मा सरकार, संयुक्त राष्ट्रसङ्घका निकायहरू, निजी क्षेत्र र नागरिक समाजका सङ्गठनहरूले शिक्षाका लागि छुट्ट्याइएको जम्मा मानवीय सहयोगको प्रतिशत दोब्बर बनाउन र जम्मा कोषको कम्तीमा ४ प्रतिशत बनाउन आव्हान गरे। यसका बावजुद सन् २०१३ मा उक्त क्षेत्रले जम्मा २ प्रतिशत मात्र पायो।

गैर सरकारी संस्थाले सबैका लागि शिक्षाका उपेक्षित लक्ष्यहरूमा स्रोत र साधनको राम्रो परिचालन गरे

औपचारिक शिक्षामा गैरसरकारी क्षेत्रको लगानी २.६ बिलियन देखि ५.२ बिलियन अमेरिकी डलरसम्म बढेको छ। केही देशहरूमा आधारभूत सेवाहरूको महत्त्वपूर्ण प्रदायकमा गैरसरकारी संस्थाहरू परेका छन्। तिनीहरूले शिक्षा क्षेत्रमा गरेको खर्चले तिनका उद्देश्य अनौपचारिक शिक्षा र प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा जस्ता सरकार र दाताहरूबाट पहिलेदेखि नै उपेक्षित हुँदै आएका सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यसँग आवद्ध रहेको देखाएको छ।

गैर परम्परागत लगानी बढी महत्त्वपूर्ण हुनसक्छ

गैर परम्परागत लगानी ५० बिलियन अमेरिकी डलर भन्दा बढीले गुणात्मक रूपमा बढेको छ। सन् २०१० मा लिडिङ ग्रुप अन इनोभेटिभ फाइनान्सिङ फर डिभेलपमेन्टले शिक्षामा लगानीको विस्तारका लागि नौ ओटा संयन्त्रहरूको सिफारिस गरेको छ : आर्थिक कारोबार कर, शिक्षामा स्थानीय मुद्राको प्रतिवद्धता, आकस्मिक कोषहरू, प्रवासी प्रतिवद्धता, बसाइँसराइँ गर्नेहरूबाट स्वेच्छिक योगदान, ऋणको आदान प्रदान, खेलकुद कर, सार्वजनिक निजी साभेदारी र सुक्ष्म दान। यस्तै संयन्त्रहरूको प्रयोग गरी सन् २००२ देखि स्वास्थ्य क्षेत्रमा ७ बिलियन अमेरिकी डलरभन्दा बढी र कम लगानीको रूपमा उठाइएको छ तर शिक्षा क्षेत्रमा लगानीका लागि यस्ता थोरै संयन्त्रहरूको मात्र प्रयोग गरिएको छ।

सन् २०१३ मा शिक्षाले मानवीय सहयोगको २ प्रतिशत मात्र प्राप्त गरेको छ

सुभावहरू

१ प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको हेरचाह र शिक्षामा अभि बढी जोड दिने

सबै देशहरूले आधारभूत शिक्षाको एउटा भागको रूपमा कम्तीमा एक वर्षको पूर्व-प्राथमिक शिक्षालाई अनिवार्य बनाउनु पर्छ र सरकारले आवश्यक स्रोतहरूको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सरकारी बजेटबाट सबैमा सेवा विस्तार गर्न नसकिने भएमा त्यस्तो सेवा सुविधाबाट सबैभन्दा बढी वञ्चितहरूलाई लक्षित गर्नुपर्छ ।

औपचारिक कार्यक्रमहरूका सम्भाव्यता कम भएका क्षेत्रमा अनौपचारिक र समुदायमा आधारित पूर्व सिकाइका कार्यक्रमहरूलाई सहयोग गर्नुपर्दछ ।

हेरचाह र शिक्षण गुणस्तरीय हुनुपर्दछ र त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई साना केटाकेटीहरूमा ज्ञान उत्प्रेरित गर्ने र उनीहरूलाई सामाजिक संवेगात्मक सहयोग गर्ने तालिम दिनुपर्दछ ।

राम्रा हेरचाहकर्ता र शिक्षकहरूलाई आकर्षित गर्न तिनको स्तर र तलब प्राथमिक तहका शिक्षकहरूसँग समान बनाउने प्रयत्न गर्नुपर्दछ ।

२ सबै बाल बालिकाहरूलाई प्राथमिक विद्यालय तह पुरा गर्न सक्षम बनाउनका लागि आवश्यक सबै कार्यहरू गर्ने

सरकारहरूले गरिव घर परिवारहरूलाई अनौपचारिक शुल्क, पोशाक र यातायात जस्ता विद्यालय शिक्षाको अवसरको मूल्य प्राप्त गर्न सक्ने बनाउन शर्तहरूको सामान्यीकरण र लक्षित योजनामार्फत वास्तविक नगद हस्तान्तरण कार्यक्रमहरूको विकास गर्नुपर्दछ ।

विद्यालय सहभागितामा सुधार गर्न र विद्यालय छाड्ने दर घटाउन सरकारहरूले स्वास्थ्य र पोषण, सडक, पानी र बिजुलीजस्ता पूर्वाधारमा गरिने लगानी लगायतका क्षेत्रमा अर्न्तर्देशीय कार्यक्रमहरूको विकास गर्नुपर्दछ ।

सरकारहरूले सडकपूर्ण अवस्थामा रहेका र सशस्त्र द्वन्द्व भएका क्षेत्रका बाल बालिकाहरूको शैक्षिक आवश्यकता पुरा गर्न आकस्मिक योजना निर्माण गर्नुपर्दछ ।

३ युवा र प्रौढहरूमा काम र जीवनोपयोगी सिपको प्राप्तिमा सुधार गर्ने

सरकारहरूले सबै कम उमेरका मानिसहरू, विशेषगरी कम सुविधा प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूका लागि निशुल्क तथा अनिवार्य निम्न-माध्यमिक शिक्षामा सर्वव्यापी पहुँचमार्फत आधारभूत सिपहरूको प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।

विद्यालय शिक्षालाई कामसँग जोड्दा बाल बालिकाहरूले आधारभूत सिप प्राप्त गर्ने सम्भाव्यतामा क्षति पुग्ने कुरालाई हृदयङ्गम गर्दै सबै देशहरूले रोजगारीमा प्रवेश गर्नका लागि न्यूनतम उमेर निर्धारण गरी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि १३८ को अनुमोदन, घोषणा र कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

नीति निर्माताहरूले औपचारिक शिक्षाको प्रत्येक तहको अन्त्यमा प्राप्त गर्नुपर्ने सिपहरूको पहिचान र प्राथमिकीकरण गर्नुपर्दछ ।

कार्यस्थल तालिम कार्यक्रमहरू लगायत कस्तो किसिमको शिक्षा वा तालिमले सिप आर्जनमा बढी प्रभावकारिता र समता ल्याउँछ भन्ने सम्बन्धमा सरकारले लेखाजोखा गर्नुपर्दछ ।

सरकारहरूले कम शैक्षिक योग्यता भएका प्रौढहरूको आवश्यकता पुरा गर्न निरन्तर प्रौढ सिकाइका अवसरहरूको विस्तार गर्नुपर्दछ ।

४ प्रौढहरूलाई उनीहरूको साक्षरता सिप र गणितीय सिपको अधिकारबारे बुझ्न सक्षम बनाउने

साक्षरता नीति र रणनीतिहरूले वर्तमान विकासका नीतिहरूलाई समुदायको आवश्यकता, स्वास्थ्य, सामुदायिक विकास, कृषिमा प्रवर्तन र सक्रिय नागरिकतासँग जोड्नु पर्दछ ।

साक्षरताको प्राप्ति र टिकाउका लागि मोबाइल फोन र अन्य सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा सरकार र नीजी क्षेत्रको सहकार्यबाट सहयोग पुर्याउनु पर्दछ ।

देशहरूले प्रौढहरूले प्राप्त गर्नुपर्ने सिपको स्तर निर्धारण र सहभागिता र उपलब्धिको मापन र अनुगमन गर्दै साक्षरताका कार्यक्रमहरूको सुदृढीकरण गर्नुपर्दछ ।

५ समताबाट लैङ्गिक समानताको प्राप्तितर्फ प्राथमिकता परिवर्तन गर्ने

सिकाइ वातावरणलाई बढी समतामूलक बनाउनका लागि शैक्षिक सामग्री र पानी तथा सरसफाईका सुविधाको पर्याप्तताको सुनिश्चितता गर्न स्रोतहरू लक्षित गर्नु आवश्यक छ ।

पूर्व सेवाकालीन तथा सेवाकालीन तालिम कार्यक्रमहरूमा शिक्षकले कक्षा कोठा शिक्षण विधि र व्यवस्थापनमा प्रयोग गर्ने लैङ्गिक रणनीतिहरू समावेश भएको कुरा सरकारहरूले सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । यस्ता कार्यक्रमहरू स्थानीय स्तरमा भेलिएका असमानताहरूलाई विशेष ख्याल गर्दै निर्माण गर्नुपर्दछ ।

पाठ्यक्रमहरू लैङ्गिक सवालमा संवेदनशील हुनुपर्दछ र तिनमा प्रजनन स्वास्थ्य तथा यौनिकता शिक्षण जस्ता विषयवस्तु समावेश भएको हुनुपर्दछ ।

६ शिक्षाको गुणस्तरमा लगानी गर्ने

सरकारहरूले राम्रो गुणस्तरको शिक्षा उपलब्ध गराउनका लागि पर्याप्त लगानी गर्नु पर्दछ । शिक्षकको व्यावसायिकता र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्ने नीतिहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ । करारमा शिक्षकहरूको छनोट गर्दाका जोखिमहरूलाई विशेष ख्याल गर्नुपर्दछ ।

सिकाइमा सुधार गर्न र न्यून सिकाइ हासिल गर्नेहरूका गतिसँग समेत मिल्ने सान्दर्भिक र समावेशी विषयवस्तु भएका पाठ्यक्रममार्फत शिक्षकहरूलाई सहयोग गर्नु पर्दछ । पर्याप्त र उपयुक्त सामग्रीहरू, विशेषगरी पाठ्य पुस्तकहरू सबैलाई उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

शिक्षण शैली र विधिहरूले सांस्कृतिक तथा कक्षाकोठा सन्दर्भका विविधताहरूको उपयुक्त सम्बोधन गर्नु पर्दछ । बहुभाषिक समाजमा शिक्षाका भाषा नीतिहरू प्रभावकारी सिकाइका लागि विशेष महत्त्वका हुन्छन् ।

शासन प्रणालीले बलियो संस्थागत प्रबन्ध र समताका लागि प्रतिबद्धताविच संयोजन गर्नुपर्दछ ।

शिक्षक र विद्यार्थीहरू सक्रिय रूपमा सिकाइ क्रियाकलापमा सहभागी हुनका लागि पर्याप्त र राम्रो गुणस्तरको विद्यालय समय महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

देशहरूले राष्ट्रिय प्राथमिकताहरूलाई प्रतिबिम्बन गर्ने राष्ट्रिय परीक्षणहरू सञ्चालन गर्ने सक्षमताको सुदृढीकरण गर्नुपर्दछ र राम्रो गुणस्तरको शिक्षा, प्रभावकारी शिक्षण र विविध विषयक्षेत्रहरूमा समतामूलक सिकाइ उपलब्धहरूको सुनिश्चितताका लागि गरिएका प्रयत्नहरूमा सहयोग पुर्याउनु पर्दछ ।

७ शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्ने र अति सीमान्तकृतहरूका लागि स्रोत लक्षित गर्ने

सन् २०१५ पछिको शिक्षाको प्रारूपका लागि दिगो लगानीको स्रोतको सुनिश्चितता गर्न सरकारहरूले बढी आन्तरिक

स्रोतहरूको परिचालन गर्नुपर्दछ । निम्न न्यून आय भएका र निम्न मध्यम आय भएका देशहरूले पूर्व-प्राथमिक शिक्षामा कुल ग्राहस्थ उत्पादनको ३.४ प्रतिशत र अन्यमा ५.४ प्रतिशत खर्च गर्नुपर्दछ ।

सीमान्तकृत समूहहरूलाई फाइदा पुर्याउन पूर्व-प्राथमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र प्रौढ साक्षरतामा शिक्षाको सार्वजनिक स्रोतको पुनर्वितरण गर्नुपर्दछ । दाताहरूले शिक्षामा गर्ने लगानी परिचालन पनि ठुलो मात्राले बढाउनु पर्दछ र स्रोत पनि उपयुक्त तरिकाले लक्षित गरिएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । विश्वव्यापी विकास र मानवीय सहायता समन्वयले सहयोगको आवश्यकता रहेका देशहरूलाई पछाडि छोड्नु हुँदैन ।

अनुमानित २२ बिलियन अमेरिकी डलरको लगानी कम भएको सन्दर्भमा दाताहरूले निम्न र निम्न मध्यम आय भएका देशहरूका पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक र निम्न-माध्यमिक शिक्षामा सहायताको मात्रा कम्तीमा ४ गुणाले बढाउनु पर्दछ ।

शिक्षाका सबै स्रोतहरू पछ्याउन सहयोग पुर्याउने निदानात्मक साधनहरूमा गरिने लगानीले सरकार र दाताहरूलाई विविध आय समूहहरू औपचारिक खर्चबाट कसरी लाभान्वित भईरहेका छन् भन्ने मूल्याङ्कन गर्न थप सहयोग पुर्याउँछ, यसले अति गरिब बालबालिकाहरू पछाडि छोडिएका छैनन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्दछ ।

८ समतामा जोड दिने

समतालाई पहिले र प्रमुख रूपमा सम्बोधन गर्न सरकारहरूले शैक्षिक हस्तक्षेपहरूको योजना गर्नका लागि सूचना प्रयोग गर्ने तरिकामा परिवर्तन गर्नुपर्दछ ।

सरकारले शिक्षा योजनामा सुधार गर्न र सहयोगको अति आवश्यकतामा रहेकाहरूमा स्रोत निर्देशित गर्न छरिएर रहेका विद्यालय, घरपरिवार र श्रम बजारका सर्वेक्षण तथ्याङ्कहरूको प्रयोगमा प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

९ अनुगमनमा थप सुधार गर्नका लागि तथ्याङ्कमा रहेका गम्भीर अभावहरू न्यूनीकरण गर्ने

गुणस्तरदेखि लगानी गर्ने सिकाइको ज्ञानसम्म फैलिएर रहेका तथ्याङ्कको गम्भीर अभाव अन्त्य गर्न राष्ट्रिय शिक्षा प्रणालीको सम्बन्धमा ज्ञान भण्डार सुधार गर्नु अति आवश्यक छ । यसका लागि साक्षा स्तर, क्षमता विकास र तथ्याङ्कको समन्वय आवश्यकता पर्दछ ।

मापनका निश्चित आधारहरूसँग विविध विषयमा सिकाइका राष्ट्रिय परीक्षणहरूलाई सम्बन्धित गराउन लामो अवधिसम्म र विभिन्न देशहरूविचको सिकाइमा भएको प्रगतिको अनुगमन गर्न निकट सहकार्यको आवश्यकता पर्दछ ।

सरकारहरूले विविध जनसाङ्ख्यिक समूहको शैक्षिक अवस्थाको छरिएर रहेका तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न अनुगमन प्रारूप विकास गर्नुपर्दछ ।

योजना निर्माण र नीति निर्माणमा सुधार गर्न साक्षरतासम्बन्धी तथ्याङ्कको उपलब्धता, विश्वसनियता र तुलनात्मकतालाई विस्तार गर्नुपर्दछ ।

शिक्षासँग मात्र सम्बन्धित भएर स्वतन्त्र विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनको निरन्तर आवश्यकता छ ।

१० उच्चस्तरीय राजनीतिक सहयोग कायम गर्न देखा परेका समन्वयसँग सम्बन्धित चुनौतीहरूको समाधान गर्ने

शिक्षा नीतिहरूको कार्यान्वयनका रणनीतिहरू प्राविधिक रूपले सुदृढ र राजनीतिक रूपले आकर्षक हुनुपर्छ । तिनहरूको उद्देश्य स्पष्ट हुनुपर्छ र रणनीतिक र प्राविधिक क्षमतामा समर्पित हुनुपर्छ । तिनमा देखिने राजनीतिक सहयोग र प्रभावशाली निकायहरूको समर्थनकासाथ सामूहिक लगानी गर्नुपर्दछ र नियमित मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

सरकारहरू र दाताहरू यदि लक्ष्यमा पुग्न नसकेमा वा प्रतिवद्धतामा टिक्न नसकेमा तीनलाई नियन्त्रण गर्न सक्ने स्पष्ट उत्तरदायित्व सहितको संयन्त्रको आवश्यकता पर्दछ । दिगो उपभोगदेखि शान्तिपूर्ण समाजसम्मका २०१५ पछिका विकासका कार्यसूचीको प्राप्तिमा सम्बन्धमा महत्त्वपूर्ण साधन शिक्षा हो । यी उद्देश्यहरू हासिल गर्न शैक्षिक कार्यक्रमहरू र विधिहरू पुनर्निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

Credit: Tuan Nguyen

अनुवादकको भनाइ

यो प्रतिवेदन युनेस्को पेरिसबाट प्रकाशित **Education for All Global Monitoring Report - 2015** को नेपाली अनुवाद हो । अनुवाद बुझिने हुनुपर्छ भन्ने मान्यताका आधारमा यसको अनुवाद गरिएको छ । पाठकलाई बुझ्न सजिलो होस् भनेर वाक्यहरू सकेसम्म छोटो बनाउने प्रयास गरिएको छ । अनुवादको सबैभन्दा सानो एकाइ शब्दलाई नभएर वाक्यलाई बनाइएको छ । त्यसैले शब्द शब्दको नेपाली रूपान्तरण खोज्दा फेला नपर्न सक्छ । तर, वाक्यको मूल भाव जिउँका तिउँ छ । यस अर्थमा यो भावानुवाद हो । यद्यपि तथ्यगत कुराहरू र शिक्षा क्षेत्रका प्राविधिक शब्दहरूको भने शब्दानुवाद नै गरिएको छ । यस प्रतिवेदनको नेपालीमा अनुवाद गर्ने जिम्मेवारी दिनु भएकामा युनेस्को काठमाडौँका प्रमुख क्रिश्चियन म्यानहार्ट तथा शिक्षा एकाइ प्रमुख तपराज पन्त लगायत राम बालक सिंह र ध्रुव क्षेत्रीप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

चिरञ्जीवी बराल

सबैका लागि शिक्षा २०००-२०१५ :

उपलब्धि र चुनौतीहरू

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदनको बारेमा अड्कले सन् २००० को विश्व शिक्षा मञ्च, डकार, सेनेगलले सन् २०१५ लाई अन्तिम मिति तोक्यो निर्धारण गरेका ६ ओटा लक्ष्यहरूका सम्बन्धमा हासिल भएका विश्वव्यापी प्रगतिको विस्तृत जानकारी दिन्छ। नयाँ विकास र शैक्षिक कार्यसूचीको तयारी गर्दै गरेका अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसमक्ष यो प्रतिवेदनले विगतका उपलब्धिहरूको सूची र भविष्यका चुनौतीहरू प्रस्तुत गरेको छ।

शिक्षाका क्षेत्रमा उल्लेख्य प्रगतिका सङ्केतहरू देखा परेका छन्। सर्वव्यापी प्राथमिक शिक्षातर्फको गति बढेको छ। धेरै देशहरूमा लैङ्गिक विषमता घटेको छ। सरकारहरूले बाल बालिकाहरूले राम्रो गुणस्तरको शिक्षा पाउँछन् भन्ने सुनिश्चित गर्नतर्फ आफ्नो ध्यान बढाएका छन्। यस्ता प्रयत्नहरूका बावजुद पनि सम्पूर्ण विश्व सबैका लागि शिक्षाको समग्र प्रतिबद्धता पुरा गर्न असफल भएको छ। दशौं लाख बाल बालिका र किशोर किशोरीहरू अबैध पनि विद्यालयबाहिर छन्। सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरू प्राप्तितर्फको असफलताले गरिब र सुविधाविहीन वर्गलाई सबैभन्दा बढी आघात परेको छ।

सबैका लागि शिक्षा २०००-२०१५: उपलब्धि र चुनौतीहरू ले सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्यहरूतर्फ विभिन्न मुलुकहरूले गरेका प्रगतिसम्बन्धी विस्तृत मूल्याङ्कन प्रस्तुत गर्नुका साथै अब गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरूसम्बन्धमा पनि प्रकाश पारेको छ। यसले प्रभावकारी नीतिहरूमा जोड दिएको छ र सन् २०१५ पछि शिक्षाका लक्ष्यहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि सिफारिसहरू समेत प्रस्तुत गरेको छ। यसले नीतिनिर्माताहरूलाई सन् २०१५ पछिको विश्वव्यापी विकास ढाँचाका लागि शिक्षा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो भन्ने कुराको पक्षपोषण गर्न प्रमाणिक स्रोत उपलब्ध गराउँछ।

सबैका लागि शिक्षाको विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन सम्पादकीय रूपमा स्वतन्त्र, प्रमाणमा आधारित प्रकाशन हो जसले सरकारहरू, अनुसन्धानकर्ताहरू, शिक्षा र विकास विज्ञहरू, सञ्चार माध्यम र विद्यार्थीहरूका लागि स्रोत सामग्रीका रूपमा काम गर्दछ। यसले २०० ओटा देशहरू र क्षेत्रहरूमा वार्षिक रूपमै जस्तो सन् २००२ देखि नै शिक्षाको प्रगति सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्दै आएको छ। यो कार्य विश्वव्यापी शैक्षिक अनुगमन प्रतिवेदनको रूपमा सन् २०१५ पछिको दिगो विकास कार्यसूचीको कार्यान्वयन अवधिमा समेत जारी रहनेछ।

सबै बाल बालिका विद्यालय जानै पर्ने नीति नै सन् २००० पछिको सबैभन्दा ठुलो सुधार हो। यसले सबै व्यक्तिलाई शिक्षाको फल चाख्न सहयोग गरेको छ। यसले किसानहरूबाट श्रम शक्ति खोसेको हुन सक्छ तर यसले तिनलाई राम्रो भविष्यका लागि आधार खडा गरेको छ।

- सोनाम, भुटानका शिक्षक

चिठी लेख्न नसक्ने, मोबाइल अथवा एटिएम प्रयोग गर्न नसक्ने पिडा भोगेका आमाबाबुहरूले निरक्षरताको कारणले कहिल्यै बञ्चित हुनु नपरोस् भनेर आफ्ना बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउन सक्दो सहयोग गरेका छन्।

- ओमोभिघो रानी एवरेरी
मैडुगुरी विश्व विद्यालय, नाइजेरिया

विद्रोहीहरूका कारण मैले विद्यालय छाडें। तिनीहरूले हाम्रो विद्यालय भत्काए, त्यसपछि हामी विद्यालय जान पाएनौं। तिनीहरूले केही केटीहरूको लवाइ पनि मन पराएनन्। हामीले लगाएको राम्रो भएन भनेर तिनीहरूले हामीलाई बेस्सरी गाली गरे। तिनीहरूले हाम्रो विद्यालयको डेस्क तोडे, विद्यालयका किताब र अन्य कुराहरू नष्ट गरे। विद्यालय हाम्रा लागि विभिन्न कुराहरू सिक्ने थलोको रूपमा थियो।

- सीता, नाइजेरियाली विद्यार्थी

५ वर्ष मुनिका प्रत्येक बालबालिका पूर्व विद्यालय जानैपर्ने हुन्छ। प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा मुख्य प्राथमिकता हो।

- मार्था इसाबेल क्यास्टानो
प्राथमिक विद्यालयका शिक्षक, कोलम्बिया

संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय
शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा
सांस्कृतिक सङ्गठन

युनेस्को
प्रकाशन

www.unesco.org/publishing

www.efareport.unesco.org